

ফিনিক্স পখীৰ গ্ৰান

২৪/১১/০৮

পূৰ্বাঞ্চল প্ৰকাশ
গোপীনাথ বৰদলৈ পথ : আৰুবাৰী
শুভ্ৰাজী ৭৮১০০১

**PHENIX PAKHIR GAN : An Assamese social
novel written by Nabin Baruah and published by
M/s Purbanchal Prakash, G. N. Bordoloi Road,
Ambari, Guwahati-781001. Price : Rs. 18'00 only**

॥ প্ৰকাশক : পূৰ্বাঞ্চল প্ৰকাশ ॥

॥ গোপীনাথ বৰদলৈ পথ : আমবাৰী : গুৱাহাটী-৭৮১ ০০১ ॥

॥ ছাপা : শ্যামা প্ৰেছ ॥

॥ ২০বি, ভুবন সবকাৰ লেন, কলিকাতা-৭০০ ০০৭ ॥

ত্ৰিংশিৰি কুমাৰ সবকাৰ দ্বাৰা মুদ্ৰিত ॥

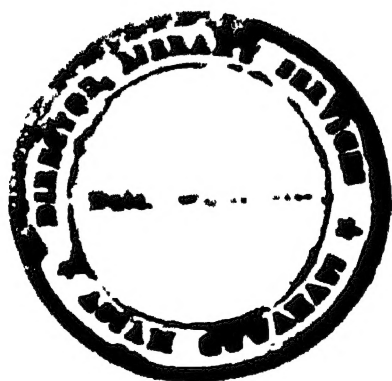
॥ প্ৰথম প্ৰকাশ : ডিচেম্বৰ ১৯৭০ ॥

॥ পূৰ্বাঞ্চল সংস্কৰণ : মে ১৯৮৯ ॥

মূল্য : ১৮'০০ টকা মাত্ৰ

উৎসর্গ
আইমনি মাহী
আক
লিগি, মামনি
মাথনি
আবতি মাহীক

অছা আক মবমবে ।

ৰচনা কাল : ৮ নভেম্বৰ '৭২
৬ এপ্ৰিল '৭৩

Bourgeois marriage of our own times is of two kinds. In Catholic countries the parents, as heretofore, still provide a suitable wife for their young bourgeois son.....In protestant countries, on the other hand, it is the rule that the bourgeois son is allowed to seek a wife for himself from his own class, more or less freely.

In both cases, however, marriage is determined by the class position of the participants. and to that extent always remains marriage of convenience. In both cases, this marriage of convenience often enough turns into the crassest prostitution—sometimes on both sides but much more generally on the part of the wife, who differs from the ordinary courtesan only in that she does not hire out her body, like a wageworker, on piecework, but sells it into slavery once or all.

F. Engels : *The origin of the Family Private property and the state.*

કિનિશ્ચ પશ્ચીમ જ્ઞાન

: কি খাবা ?

মই উচাপ খাই উঠিলোঁ।

এটা নিষ্ঠুৰ প্ৰশ্নৰ দৰে মই উচাপ খাই উঠিলোঁ। মই এবাৰ
বৰ্ণাৰ মুখৰ ফালে চালোঁ।

বৰ্ণাই মোৰ মুখৰ ফালে নিৰ্জিহ্নভাৱে চাই আছে।

মোৰ কামত যে অৰ্ডাৰ ল'বৰ বাবে বেছেবাটো বৈ আহিল, মই
মন কৰা নাছিলোঁ। এবাৰ তাৰ ফালে মই ঘূৰি চালোঁ। তাৰ
ফালে চোৱা দেখি সি এবাৰ মোৰ ফালে তাৰ মূৰটো অকণমান
হেলনীয়া কৰি মোৰ মুখৰ অৰ্ডাৰটো শুনিবলৈ যেন আহুগত্যা প্ৰকাশ
কৰিলে। তাৰ সেই আহুগত্যাৰ প্ৰতি একো সঁহাৰি নজনাই মই
মুখখন বৰ্ণাৰ ফালে ঘূৰাই আনিিলোঁ।

বৰ্ণাই সেই একে নিৰ্জিহ্নভাৱে মোলৈ চাই আছে।

মই দেখিলোঁ বৰ্ণাৰ সম্মুখৰ আধা খোৱা 'জীন'ৰ গিলাচটো,
'এচ্‌ট্ৰে'ত জলি থকা চিগাৰেটটো একেদৰেই আছে।

টেবুলৰ ওপৰত পৰি থকা আধা খোলা "ইণ্ডিয়া কিংছ"ৰ
পেকেটটোবপৰা মই এটা চিগাৰেট উলিয়াই আনি ওঠলৈ
কোৱাৰিত ললোঁ।

ওঠেৰে চিগাৰেটটো চেপি ধৰাৰ লগে লগে স্বয়ংক্ৰিয় বন্ধৰ দৰে
নিৰ্জিহ্নভাৱে বৰ্ণাই টেবুলৰ ওপৰত পৰি থকা পেচলাইটাৰটো জ্বলাই
মোৰ ফালে আগবঢ়াই দিলে।

“খেজু ইউ”—সাধাৰণ সৌজন্যতা প্ৰকাশ কৰাৰ লগে লগে স্বৰ্ণাই এটা শেঁতা হাঁহি মাৰিলে আৰু মোক ক’লে, “হ’ব হ’ব, সৌজন্যতা প্ৰকাশ নকৰিলেও হ’ব। কোৱা কি খাবা—জীন, ছইকী নে বীয়েৰ ?”

: বীয়েৰ।

মোৰ মুখৰ শৰ্মটো তুনি টেবুলৰ কাষৰপৰা বেহেৰাটো আঁতৰি গ’ল। সি আঁতৰি যোৱাত মই যেন এক স্বস্তিৰ নিশ্বাস পেলালোঁ।

স্বৰ্ণাই এচ্ট্ৰেব ওপৰত জ্বলি থকা চিগাৰেটটো আনি ওঠাব কোৱাৰিত ল’লে। চিগাৰেটটো ইতিমধ্যে জুমাई গৈছে। জুমাई যোৱা চিগাৰেটটো এচ্ট্ৰেটোত পেলাই তাই নতুন এটা জ্বলাই ল’লে।

আমাৰ মাজত কোনো কথা নাই।

অলপ পিছতে দ্বৈ এখনত বীয়েৰ এবটল আৰু বীয়েৰ ধোৱা মাগ্-এটা বেহেৰাটোৱে আনি থ’লেহি। মাগ্-টো মোৰ সন্মুখত থৈ বেহেৰাটোৱে বীয়েৰখিনি বাকি দিব খোজোঁতেই স্বৰ্ণাই ইঙ্গিতেৰে বাধা দি ক’লে, “ওৱান্ প্লেট ফিংগাৰ চিপছ্।”

: জী মেমচাৰ্।

মেমচাৰ্ মানে স্বৰ্ণাৰ ফালে মূৰটো অকণমান হাওলাই সি আঁতৰি গ’ল।

প্লাচৰ মাগ্-টোত স্বৰ্ণাই বীয়েৰখিনি লাহে লাহে ঢালিব ধৰিলে।

মই এইবাৰ চাৰিওফালে চালোঁ। ‘বাৰ’খনত বেছি মানুহৰ সমাগম এতিয়াও হোৱা নাই। যি ছই-এজন আহিছে তেওঁলোক সম্ভৱ এই হোটেলৰ বাসিন্দা। সকলো অন্য প্ৰদেশৰ মানুহ। অসমীয়া এজনো চকুত নপৰিল। সম্ভৱ ‘বাৰমেন’জনেই একমাত্ৰ অসমীয়া।

অসমীয়া ল’ৰা কেতিয়াবা বাৰমেন হ’ব বুলি মোৰ কেতিয়াও ধাৰণা নাছিল। কেতিয়াবা হ’লেও এই কামৰ কাৰণে উপযুক্ত হ’ব বুলি মই ভাবিব পৰা নাছিলোঁ।

মোক ধাৰণা কিন্তু অসম্ভৱত পৰিণত হ'ল। প্ৰথম যেতিয়া এই হোটেলখনলৈ আহিছিলোঁ, সেইদিনাই মই অৰাক হৈছিলোঁ। অসমীয়া মানুহে এনে ধৰণৰ অভিজাত হোটেল এখন পৰিচালনা কৰাত কিমানদূৰ কৃতকাৰ্য হ'ব, সেই বিষয়ে মোৰ যথেষ্ট সন্দেহ আছিল। মোক আটাইতকৈ অৰাক কবিলে এটা কথাই — যিখন হোটেলত অসমীয়া মানুহে সাধাৰণতে কেতিয়াও থাকিবলৈ নাযায়, সেইখন হোটেলত বিচেপ্‌চন্ কাউণ্টাৰবপৰা টয়লেট কমলৈকে এটা অসমীয়া পৰিৱেশ এওঁলোকে সৃষ্টি কৰিছে। তাৰ লগে লগে এওঁলোকে এটা নতুন ব্যৱসায়ী ভাষাও আমদানি কৰিছে।

এক ব্যৱসায়ী পৰিৱেশ গঢ়ি তোলাত এটা ব্যৱসায়ী ভাষাবো বৰ প্ৰয়োজন। অসমীয়া মানুহে এই ভাষাটো নজনাৰ কাৰণে ব্যৱসায় কৰিব নোৱাৰে। যেই কোনো এখন অসমীয়া দোকান আৰু এখন অনাঅসমীয়া দোকানত সোমালে এই কথাবাব খুউব ভালকৈ অনুভৱ কৰা যায়।

এই কথাবাব মই বেছিকৈ অনুভৱ কৰিছিলো এৰাব মোৰ দিল্লী ভ্ৰমণত 'চুপাৰ মাৰ্কেট'ত বিক্ৰুট বিক্ৰী কৰি থকা এজনী পাক্ষাবী 'হেলছ গাৰ্ড'ৰ ওচৰত। দিল্লীৰ চুপাৰ মাৰ্কেটত অন্য বহু বজাৰ কৰিলেও মই অন্ততঃ বিক্ৰুট কিনিবলৈ কেতিয়াও যোৱা নাছিলোঁ। চুপাৰ মাৰ্কেটখন ঘূৰি ঘূৰি কোনো উদ্দেশ্য নোহোৱাকৈ আহি বিক্ৰুট বিক্ৰী কৰি থকা এই ছোৱালীজনীৰ কাষত যেতিয়া বৈহিলোঁহি, এটি মিঠা হাঁহিৰে তাই বিক্ৰুটৰ প্লেট এখন মোৰ ফালে আগবঢ়াই দি স্মলৰ হিল্লীত কৈছিল—“কমা কৰিব, আপোনাক বৰ ক্লান্ত দেখিছোঁ, ইয়াৰ এটি বিক্ৰুট খাই চাওকচোন, আপুনি অবলৈ উভতি যাবৰ বাবে শক্তি পাব।...”

“ধন্যবাদ”,—মই কৈছিলোঁ, “মোৰ বিক্ৰুটৰ প্ৰয়োজন নাই।”

“আপুনি বিক্ৰুট কিনাৰ কোনো প্ৰয়োজন নকৰে”,—তাই কৈছিল,
“আপুনি এইখন প্লেটবপৰা এখন বিক্ৰুট খোৱাৰ কাৰণে কোনো পইচা

ভবিব নালাগে ; কিন্তু এখন বিস্কুট খালেই ইয়াৰ গুণাগুণ আপুনি
অমূল্য কৰিব পাৰিব ।”

ইয়াৰ পিছত ছোৱালীজনীয়ে তাই বিক্ৰী কৰা বিস্কুটৰ
গুণাগুণৰ ওপৰত এটি সৰু বক্তৃতা আৰম্ভ কৰি দিলে । অৱশেষত মই
তাইৰ প্লেটবপৰা এখন বিস্কুট মুখত ভৰোৱাই নহয়, আধা পাউণ্ড
বিস্কুটো তাইক দিবলৈ ক’বলৈ বাধ্য হৈছিলোঁ । মোৰ অৱস্থাটো
দেখিয়েই মোৰ লগত যোৱা বন্ধু পুলিন ৰাজখোৱাই তাইক
জোকাবলৈকে সুধিছিল, “এই বিস্কুট খাই এওঁৰ হ’ব লগা ভাবী
পত্নী তোমাৰ নিচিনা ধুনীয়া হ’ব নে ?” তাই এটা মিঠা হাঁহি মাৰি
কৈছিল, “আপুনি কি কয় তাইচাহাব, মোৰ নিচিনা এজনী সাধাৰণ
ছেলছ্ গাৰ্লৰ সৌন্দৰ্য্যৰ লগত কিয় তুলনা কৰিছে ভাবীজীক ; কিন্তু
মই নিশ্চিত, ভেথতে যদি এই বিস্কুট খায়, বিয়াৰ পিছৰ দৈনিক
বজাবৰ তালিকাৰ লগত মোৰ এই বিস্কুটো থাকিব । সেই সময়ত
মই আপোনালোকৰ সেৱা কৰিবলৈ পালে যথেষ্ট সুখী হন । অৱশ্যে
সেই সময়ত মই ইয়াত নাথাকিলেও মই নিশ্চিত যে মোৰ
বিস্কুটৰ গুণাগুণ একেই থাকিব ।”

সেই সময়ত মোৰ খুউব মনত পৰিছিল গুৱাহাটীৰ ‘সহায়িকা’ৰ
কথা । এনে চূপাৰ মাৰ্কেটৰ আৰ্হিতে নিৰ্মাণ কৰা ‘সহায়িকা’ত এটা
সাধাৰণ টুথপেষ্টে কিনিবলৈ গৈ পোন্ধৰ-বিশ মিনিট বোৱাৰ পিছতো
গোমোঠা মুখবপৰা উজ্জাবিত ‘কি লাগে’ এই চুটি শব্দ দুটা শুনিব
বাবে ধৈৰ্য্যেৰে বাট চাই থাকিব লগা হোৱা অৱস্থাটো খুউব সম্ভৱ
একমাত্ৰ মোৰে অভিজ্ঞতা নহয়, ‘সহায়িকা’ত বজাব কৰিবলৈ যোৱা
প্ৰায়বোৰ মানুহৰে নিশ্চয় এনে অভিজ্ঞতা আছে । অসমীয়া
দোকানত সদায় এটা কথা মই লক্ষ্য কৰোঁ, ‘আপোনাক কি লাগে’
সেই প্ৰশ্নটো কেতিয়াও নকৰে, আপুনিহে ক’ব লাগিব আপোনাৰ কি
বস্তুৰ প্ৰয়োজন ।

কিন্তু এই অভিজ্ঞাত হোটেলখনত প্ৰথম দিনা সোমানেই মই
অবাক হৈ গৈছিলোঁ।

প্ৰথমবাৰ মই আহিব লগা হৈছিল মোৰ বন্ধু পঙ্কজ হুইবাৰ
লগত।

পঙ্কজ হ'ল অসমৰ অভিজ্ঞাত সমাজৰ শেষ নিদৰ্শন। পঙ্কজৰ
ককাক আছিল বুঢ়ীছৰ দিনৰ বায় বাহাদুৰ, কেইবাখনো চাহ-
বাগিচাৰ মালিক। তেখেতে যেনেদৰে উপাৰ্জন কৰিছিল, সেইদৰে
ছফাতেৰে বিমান পাবে ভোগ-বিলাসত খৰচ কৰিছিল। পঙ্কজৰ
দেউতাকো আছিল ককাকৰ স্নযোগ্য পুত্ৰ। অৱশ্যে তেখেতে
উপাৰ্জনতকৈ খৰচৰ সংখ্যা বেছি বঢ়াইছিল। পঙ্কজে এতিয়াও
গোবৰু কৰে, তাৰ দেউতাকৰ মৃত্যুৰ সময়ত থকা ঘৰটোৰ বাহিৰে
বাগিচা, সা-সম্পত্তি আদি বন্ধক আৰু বিক্ৰীত যদিও শেষ হৈ গৈছিল,
তথাপি মৃত্যুৰ আগমুহূৰ্ত্ততো তেওঁ 'কটচ্ ছইকো' খায়ে মৃত্যু বৰণ
কৰিছিল।

পঙ্কজে অৱশ্যে দেউতাকৰ দৰে ছফাতেৰে খৰচ কৰাৰ স্নযোগ
নাপালে, সা-সম্পত্তি যি আছিল দেউতাকে শেষ কৰি গ'ল।
অভিজ্ঞাত্যৰ শেষ নিদৰ্শন হিচাপে থকা ঘৰটো, দেউতাকৰ দিনৰ
পুৰণি ভেন্‌গাৰ্ড গাড়ীখন আৰু এটা বন্দুক এতিয়াও আছে। এই
তিনিটা বস্তু পঙ্কজে বৰ যতন কৰি ৰাখিছে। বিদেশী কাৰ্টিজৰ
অত্যাধিক দামৰ কাৰণে তাৰ চিকাৰত চৰ থাকিলেও সি আজিকালি
চিকাৰলৈ নাযায়। দেশী কাৰ্টিজ ভৰাই ককাক-দেউতাকৰ ঐতিহ্যৰ
ওপৰত সি গুলী চলাব নোৱাৰে। গাড়ীখন চলাই ৰখাৰো তাৰ
সামৰ্থ্য নাই, দৈনিক গাড়ীখন খুই-পখালি ৰাখে যদিও মাহেকত
এবাৰ বা দুবাৰতকৈ সি গাড়ীখন লৈ ক'লৈকে নাযায়। গাড়ীখনৰ
বিভিন্ন অংশৰ বৰ্তমান যি অৱস্থা, গাড়ীখন সি গুৱাহাটীৰ বাহিৰলৈও
নিৱলৈ সাহস কৰিব নোৱাৰে। সেইবাবে সি আজি বহুদিন
গুৱাহাটীৰ বাহিৰলৈ যোৱা নাই। বাহুত উঠাৰ সাহস সি গোটাৰ

নোৱাৰে। গুৱাহাটীৰ যি ঠাইলৈকে গৈছে, সি পৰাপকত খোজ কাঢ়িয়েই গৈছে, অগত্যা বিদ্ৰাভ। চিটি বাহৰ কথা সি ভাবিবই নোৱাৰে।

তাৰ আগবেপৰা এটা চখ আছিল, কিছু পইচা-পাতি গোটাই-মেলি বছৰেকত এবাৰ বা দুবাৰ কলিকতালৈ সেনেৰে গৈ কিছুদিন কটাই অহা। তাৰ বে কলিকতাত কিবা কাম থাকে সেইটো নহয়, কলিকতাৰ দামী হোটেলত থাকে, মদ খায়, ‘কেবাৰে’ চাই সি দেউতাকৰ দিনৰ দিনবোৰলৈ উভতি আহে। এনিশা বা দুনিশা কোনো ‘কলগাল’ৰ লগত কটায়। পিছে এই বিষয়ত সি বৰ ‘পাৰ্টিকুলাৰ’। যি কোনো ছোৱালীৰ লগত সি নিশা নকটায়। ছোৱালীজনীয়ে আগতে কাৰ কাৰ লগত কটাইছিল, তাৰ সম্পূৰ্ণ ডায়েৰী সি জানিব লাগিব। যদি সেইবোৰ মানুহৰ আভিজাত্যৰ প্ৰতি তাৰ অলপো সন্দেহ উদয় হয়, সেই মুহূৰ্ততে ছোৱালীজনী যিমানেই আকৰ্ষণীয় নহওক কিয়, সি তাইৰ লগত নিশা নকটাইছিল।

লাহে লাহে সি কলিকতালৈ যোৱাৰ খবৰো গোটাৰ নোৱাৰা হ’ল। মাকে, বংশ-পৰিয়ালৰ সকলোৱে তাক বিয়া কৰোৱাৰ কথা কৈছিল। সি কিন্তু একে আৰাৰে ‘নকৰোঁ’ বুলি কৈছিল। মাকক সি সুধিছিল, “মা, তোমাৰ বিয়াৰ জোৰোণত কেই চেই গহনা দিছিল?” এই প্ৰশ্নটো কৰিলে মাক মনে মনে থাকে। মাকৰ ইচ্ছা আছিল আগবেপৰা ডেওঁলোকৰ পৰিয়ালৰ লগত সম্পৰ্ক থকা বিজয়কৃষ্ণ চলিহাৰ ছোৱালী অলুবাখাৰ লগত পত্ন্যৰ বিয়া পতা। এবাৰ চলিহানীৰ আগতো কথাটো কৈছিল। চলিহানীয়ে বৰ সাৱধানেৰে কথাটো এবাই গ’ল। কিছুদিনৰ পিছত শুনিবলৈ, বছৰেকৰ এসময়ত বান্ধনি হৈ থকা হৰকান্তৰ নাভিয়েকৰ লগত অলুবাখাৰ বিয়া পতাৰ কথা। ল’ৰাটো বোলে নামকণৰ কিবা ডাঙৰ ইঞ্জিনীয়াৰ। কথাখাৰ শুনি সেইদিনা পত্ন্যৰ মাক স্বৰ্গ পৰা মানুহৰ দৰে হৈছিল। তেখেতে তাৰ আগত কৈছিল, “আজি

কালি যে কি হ'ল—বেছি দৰ্শন। পোৱা চাকৰি হ'লেই হ'ল নে, এলেকৈ বংশ-পৰিৱাল নোচোৱাকৈ ছোৱালীজনী দিব লাগে নে ?”

আজিকালি কি হ'ল পড়ছে বুজে। পিছে বুজিও যি যেন ইয়াক গ্ৰহণ কৰিব নোৱাৰে। তাৰ জীৱনৰ 'ঐক্য' সম্ভৱ সেই-খিনিতেই। সি ভাবে, মাকৰ দৰে কথাবোৰ সি বুজাকৈয়ে থকা হ'লে বেছি ভাল আছিল, বুজে কাৰণে সি অলপ বেছি অনুৰাগী।

সেই পড়ছেই মোক প্ৰথম দিনা লৈ আহিছিল এইখন অভিজাত হোটেললৈ। হোটেল 'চান্ ভিউ' নামটো মোৰ চিনাকি। চহৰৰ কোনো এটা প্ৰান্তত যে এই হোটেলখন নিৰ্মাণ হৈছিল সেই খবৰটো পাইছিলোঁ। ভাতৰকৈ বেছি অৱশ্যে একো গম নাপাওঁ। এবাৰ লালেবে নদী পাৰ হওঁতে মোৰ এক বন্ধুৱে লালবপৰা নদীৰ পাৰত থিয় হৈ থকা প্ৰকাণ্ড স্তম্ভ বিল্ডিংটোলৈ আঙুলিয়াই কৈছিল, “সোঁটোৱেই 'চান্ ভিউ' হোটেল। লালবপৰা বিমানখিনি দেখা যায়, সেই সিমানেই আছিল চাক্ষুৰ সম্পৰ্ক। 'চান্ ভিউ' হোটেলখন দেখুৱাই দিয়া বন্ধুজনেই আক খবৰ দিছিল, ভাল হোটেল এখন নথকাৰ বাবে বিদেশী 'টুৰিষ্ট' আদি অসমলৈ নাহে। এই হোটেলখনে আংশিকভাৱে সেই অভাৱ পূৰণ কৰিব ইত্যাদি। হোটেল-ব্যৱসায় যে এটা 'ইক্য' সেইদিনা তেওঁ মোক লালখন সিপাৰে ঘাট নোপোৱালৈকে বুজাই গ'ল। কথা পাতিবলৈ আমাৰ অন্য কথা নাছিল বাবে লাল ঘাটত লগালৈকে ই এটা আলোচনাৰ বিষয় আছিল। লাল ঘাটত লগাব লগে লগে 'চান্ ভিউ' হোটেলৰ অভিজাত মোৰ মনবপৰা ক'বলৈ উঠা যাবিলে।

খুউৰ সম্ভৱ মই জনাত এই হোটেলখন নিৰ্মাণ হোৱাত আটাইতকৈ সুখী হৈছিল পড়ছ ছৱৰা। পড়ছে এদিন খুউৰ সোঁৱৰণেৰে মোক কৈছিল, “বুজিছ, গুৱাহাটীৰ এটা ভাঙৰ অভাৱ পূৰ্ণ হ'ল। মই আজি হোটেল 'চান্ ভিউ'লৈ গৈছিলোঁ—”

ইয়াৰ পিছত ভাবতৰ কোনো কোনো ভাঙৰ হোটেলৰ লগত

তুলনা কৰি সি অৱশেষত এটা সিদ্ধান্তলৈ আহিছিল যে সেইবোৰ হোটেলৰ নিচিনা আমোদ-প্ৰমোদৰ ব্যৱস্থা নহ'লেও কোনো অভিজাত পৰিয়ালৰ মানুহে ইয়াত থাকিবলৈ বেয়া নাপায়। বিশেষকৈ সি সুখী হৈছিল এটা কাৰণত, সকল হ'লেও এখন ভাল বাৰ এইখন হোটেলত আছে। অন্ততঃ মদ খাবৰ কাৰণে সি কলিকতালৈ যাবলৈ আকৃষ্ট কৰিব নালাগে।

পছলৈ নিয়মিত দেউতাকৰ দৰে মদ নাখায়। কিন্তু যেতিয়া খায় তাক বৰ আৰামত খাবলৈ লাগে। বছৰেকত এদিনৰ কাৰণে খালেও তাৰ বাপেক-ককাকৰ ঐতিহ্য সি বক্ষা কৰি খাবলৈ বিচাৰে।

মাহেকত এবাৰ সি এইখন বাৰলৈ যায়। সেইদিনা তাৰ ঘৰৰ বৃহৎ কম্পাউণ্ডটোৰপৰা এবাৰ তাৰ অতি মৰমৰ পুৰণি ভেন্‌গাৰ্ড-খন বাহিৰ ওলায়।

পছলৰ নিজৰ শ্ৰেণীটোৰ লগত মিলিব পৰাকৈ পইচা নথকাৰ কাৰণে আক আমাৰ নিচিনা শ্ৰেণীৰ (যাৰ আভিজাত্যৰ নিদৰ্শন পাপৰজাবৰ এখন বেটোৰাঁত একাপ চাহ লৈ দেশ-বিদেশৰ ৰাজনীতিব-পৰা 'নিউ ওৱেল্ড' চিনেমালৈকে আলোচনা কৰা) লগত মিলিবলৈ তাৰ যথেষ্ট শক্তা থকাৰ কাৰণে তাৰ কোনো বন্ধু-বান্ধৱ নাছিল। বন্ধুৰ ভিতৰত ময়ে কিজানি তাৰ একমাত্ৰ বন্ধু। ইয়াৰ কাৰণ সম্ভৱ একেলগে স্কুল-কলেজত পঢ়া প্ৰায়বোৰ বন্ধুৱে তাৰ সেই আভিজাত্যৰ মোহৰ কাৰণে তাৰপৰা আঁতৰি থাকিব বিচাৰাৰ দৰে মই তাৰপৰা আঁতৰি থাকিব বিচৰা নাছিলোঁ। সেইবাবে অৱশ্যে মোক আমাৰ বন্ধুবোৰে ঠাট্টা কৰিছিল 'এবিষ্টকেট' বুলি।

প্ৰথম অৱস্থাতে পছলক বুজাবলৈ মই চেষ্টা কৰিছিলোঁ। তাক মই খুউব লাহে লাহে হ'লেও যি এক সামাজিক পৰিৱৰ্ত্তনৰ সৃষ্টি হৈছে, সেই পৰিৱৰ্ত্তনৰ কথা কৈছিলোঁ। পাছতপৰা মান্ন লৈকে বহু কথা কৈছিলোঁ; অতি সোনকালে তাৰততো যে এক বিপ্লৱৰ সূচনা

হ'ব তাক বুজাইছিলোঁ।। তাৰ নিচিনা তথাকথিত অভিজাত
 যুৱকে যে সৰ্বহাৰাব বিপ্লৱত নামি পৰিছে তাকো কৈ চাইছিলোঁ।;
 মধ্যবিত্ত চিন্তাধাৰাব কঠোৰ সমালোচনা কৰি চাইছিলোঁ, কিন্তু
 দেখিলোঁ একো কল নধৰিল। মই মন কৰিলোঁ। সি যেন মোৰ বক্তৃতাব
 একান্ত বাধ্য জ্ঞোতা; তাৰ বাহিৰে তাৰ যেন কৰিব লগে একো
 নাই। বহু সময় মই কথা কোৱাৰ পিছত সি কয়, “তই কোৱা
 সকলোবোৰ কথা বুজোঁ, কিন্তু মই যেন ঠিক বুজিও কিবা বুজিব
 নোৱাৰোঁ।।” কেতিয়াবা সি কয়, “মই বিয়া-বাক নকৰি কিজানি
 ভালৈ কৰিছো, মোৰো আভিজাত্যৰ বাঞ্ছানবপবা যুক্ত হৈ তইও
 নিচিনাকৈ মুকলিমূৰীয়া হৈ কেতিয়াবা থুউব সুবি কুৰিবৰ মন যায়,
 কিন্তু এনেকৈ ওলাই আহিব ধোঁৱোতেই এখন ছবিৰে আহি মোৰ
 সন্মুখত বাধাৰ প্ৰাচীৰ হৈ থিয় হৈ পৰে, সেইখন হ'ল দেউতাৰ ছবি;
 মই বিয়া কৰিলেও মোৰ সন্তানৰ সন্মুখত বাধাৰ প্ৰাচীৰ হিচাপে ময়ে
 কিজানি থিয় হৈ যাম, তাতকৈ মোৰ মৃত্যুৰ লগে লগে আমাৰ বংশ
 শেষ হৈ যোৱাই বহুত ভাল হ'ব... .”

তাৰ কথা শুনিলে মোৰ হাঁহি উঠে। মই হাঁহি হাঁহি তাক কওঁ,
 “তই একেবাৰে ‘হিটলাৰ’ৰ দৰে হৈ পৰিছ, হিটলাৰে অন্ততঃ যুঁজ
 কৰি চাইছিল, যুঁজত হাবি আত্মসমৰ্পণ কৰাৰ আগতে আত্মহত্যা
 কৰিছিল। কিন্তু তই যুঁজাও নাই, মাত্ৰ আত্মহত্যা কৰাৰ অপেক্ষাত
 আছ.....তোৰ এয়া মিছা শব্দ; স্বৰ্গাৰ কথা ভাবি নাচাব কিয় ?
 তাতকৈ স্বৰ্গাৰ সন্মুখত বাধাৰ প্ৰাচীৰৰ সন্ধাননা বেছিহে আছিল;
 ক'তা তাইকডো তোৰ বংশৰ ঐতিহ্য, দেউতাৰ ছবি একোৱে বাধা
 দি বাধিব নোৱাৰিলে.....।”

সেই প্ৰশ্নৰ উত্তৰ সি কোনো দিনে নিদিয়ে। যেনো অৱশ্যে
 প্ৰশ্নটো এবাৰ আহে। মই জানো প্ৰশ্নটোৱে তাক বৰ আৰাধ
 দিয়ে।

: কি ভাবিছা, খোৱা।

ৰূপীৰ প্ৰশ্নটোত মই ধড়মড় খালেঁ। নিজৰ অন্তমনস্কতা ঢাকি বাহিৰৰ বাবে কলেঁ, “নাই নাই, একো নাই, বাক তুমি মন কৰিছা নে এই হোটেলখনত এটা অসমীয়া পৰিৱেশ আছে।”

: “এবা”,—ৰূপী ক’লে, “প্ৰথম আহিয়েই মই অৰাক হৈ গৈছিলোঁ, বিচেপ্‌চন্ কাউণ্টাৰলৈ যোৱাৰ লগে লগে মোক সুধিছিল, আপোনাকে কেনেদৰে সহায় কৰিব পাৰেঁ।.....”

: “এবা, ‘হাউ কেন্ আই হেল্প ইউ’ৰ সন্দৰ্ভ অসমীয়া ৰূপান্তৰ.....”

: “টয়লেট কমটো দেখিছা”—ৰূপী ক’লে, “তাৰ টায়েলৰ সলনি এখন সুলভ ফুলাম গামোচা ওলোমাই থৈছে.....”

: “পছজে কৈছিল।” মই কলেঁ, “গুৱাহাটীৰ এটা ডাঙৰ অভাৱ পূৰণ কৰিলে, পছজে কি অৰ্থত কৈছিল নাজানো, মই এক বেলেগ অৰ্থত সেই কথাৰ অলুঙৰ কৰিছোঁ.....”

: মাজে মাজে বিদেশী আৰু অন্ত প্ৰদেশৰ আলহীৰ কাৰণে এওঁলোকে বিছনাচ আদিৰ প্ৰদৰ্শন কৰে বুলি ঋদ্ধিকৈ কৈছিল। এই ব্যৱসায়িক অনুষ্ঠানবোৰে ইচ্ছা কৰিলে অসমীয়া কলা-সংস্কৃতি চৰকাৰী প্ৰচাৰ ব্যৱস্থাকৈ বেছি কিম্বা গতিৰে বাহিৰত প্ৰচাৰ কৰিব পাৰে।

: এবা, পিছে ‘এয়াৰ ইণ্ডিয়া’ৰ দৰে আমাৰ দাসত্ব প্ৰতীক ‘মহাৰাজা’ৰ প্ৰদৰ্শনৰ নিচিনা নহ’লেই হয়.....

বাক, আমাৰ হস্তশিল্পৰ সৰু ‘টুল’ এখন বিচেপ্‌চন্ কাউণ্টাৰৰ ওচৰত দিব নোৱাৰি নে?

ৰূপী ক’লে, “ডাঙৰ ডাঙৰ হোটেলবোৰত বিদেশী টুৰিষ্টৰ কাৰণে এনেবোৰ টুল থাকে। যোৱাৰাৰ যে গুৱাহাটীত ‘বঁটাৰী’ৰ ‘ভিক্ৰিট্ কনকাকেল্’ হৈছিল; তাৰ যে ডেলিগেটবোৰৰ কি চখ, মোৰ লগত বজাৰ কৰিবলৈ গৈ কেবানবাকীও মহিলাই হেজাৰ টকাৰ ওপৰৰ

সুখা-পাটের কাপোৰ কিনিছিল; মোৰ লগতে দোকামীৰোখৰো চকু খৰ হৈ গৈছিল.....।”

হোটেল ‘চান ডিউ’ত কেডিয়াবাকৈ এনে ‘বৰণৰ টল প্ৰচলন হ’ব নে নহয় নাজানো, কথা পাতিবলৈ কিবা এটা বিচাৰি পোৱাত মোৰ ভাল লাগিল। স্বৰ্ণা আৰু মোৰ মাজত বিবাহ কৰা গোমা পৰিৱেশটো যেন কিছু পৰিমাণে হ’লেও নাইকিয়া হৈ আহিছিল।

ইতিমধ্যে ‘পটেট’ কিংগাৰ চিপছ্’ৰ স্টেচন বেছেবাটোৱে আনি মোৰ সন্মুখত দি গ’ল। মই মাগ্‌টোলৈ চালোঁ, বীয়েৰখিনিৰ ওপৰত নাচি থকা কেনখিনিৰ দৰে মোৰ মনত হেজাৰ চিন্তাৰ চৌ উঠিছে, অথচ মই সেই চিন্তাৰ উদ্গীৰতা প্ৰকাশ নকৰিবলৈ আপ্ৰাণ চেষ্টা কৰিছোঁ। স্বৰ্ণাই সমুৱ ভাবিছিল মই আহিয়েই বিভিন্ন প্ৰশ্ন কৰি ছলছুল কৰি দিম। মোৰ নিচিনা মধ্যবিত্ত চিন্তাবে আবৃত্ত এটা মানুহে গুৱাহাটীৰ দৰে চহৰ এখনৰ হোটেলৰ বাৰত মোৰ বন্ধু-ভগ্নীক এনে অৱস্থাত হয়তো কেডিয়াও সজু কৰিব নোৱাৰিম। স্বৰ্ণাই হয়তো ভাবিছিল, ‘তোমাৰ কি হ’ল স্বৰ্ণা? কিয় এনেদৰে অকলে আহি ইয়াত বহি আছা? ছিঃ, স্বৰ্ণা তুমি মদ খাইছা। চিপাৰেট খাইছা? তোমাৰ নিচিনা এজনী ভাল ছোৱালী কিয় নষ্ট হৈছা এনেকৈ? তোমাক মই এদিন কৈছিলোঁ। ‘চিহ্নল অৰ্দ্ধ বিভলুখন’ বিপ্লৱৰ প্ৰতীক। এয়াই নেকি তোমাৰ বিপ্লৱ—’ ঠিক এনেদৰে বহু ককৰ্ণনা কৰি তাইক মই ব্যতিব্যস্ত কৰি তুলিম।

কিন্তু মই একো কৰা নাই।

মই একো কৰা নাই এই কাৰণেই যে আজি মই স্বৰ্ণাক বি অৱস্থাত পাইছোঁ তাৰ পোন্ধ, তাৰ অন্তিম মই বহু আগতেই পাইছোঁ। সেই ভয়, সেই শঙ্কা মই বহুদিন শিহৰি উঠিছোঁ।

কিন্তু আজি আৰু মোক একো ভয় আৰু অস্থিৰতাই ব্যাকুল কৰিব পৰা নাই।

হোটেল 'চান্ ডিউ'ৰ এইখন 'বাৰ'ত মই বৰ্ণাব অভিনয়-ৰব
সহজভাৱেই গ্ৰহণ কৰিছোঁ।

: চিয়েব্‌চ্।

মই বীয়েৰৰ মাগ্‌টো দাঙি ধৰি থুউব সহজভাৱেই শব্দটো উচ্চাৰণ
কৰিলোঁ।

: চিয়েব্‌চ্।

বৰ্ণাই তাইৰ জীৱন গিলাচটো দাঙি ধৰিলে।

‘দুই’।

আচৰিত, সঁচাই আচৰিত এই নিবন্ধনটো। মই ভাবিছিলোঁ।
নিবন্ধনে আহি ছলম্বল কৰি দিব, মোক গালি পাবিব, ককৰ্ণনা কৰিব,
জোৰ কৰি বাবৰপৰা লৈ যাবলৈ চেষ্টা কৰিব।

কিন্তু ক’ভা, তেওঁ একো কৰা নাই।

নিবন্ধনে মদ কেতিয়াবা খাইছিল নে নাই নাজানো। মই
কোনোদিন দেখা নাই, কেতিয়াও শুনা নাই।

কোনো এখন হোটেলৰ বাবত বহি নিবন্ধন আৰু মই সন্মুখত
মদৰ গিলাচ লৈ ‘চিয়েৰ্ভ্’ কৰিব পাবিম, সেই কথা মই কেতিয়াও
ভাবিব পৰা নাছিলোঁ। মই কেতিয়াও কল্পনা কৰা নাছিলোঁ।

মই জানো, নিবন্ধনক সঁচাকৈয়ে মদ খাবলৈ মাতি আনিছিলোঁ।
মই কিয় মাতি আনিছিলোঁ নাজানো।

আচলতে নিবন্ধনলৈ টেলিফোন কৰাবপৰা নিবন্ধন অহালৈকে
আৰু মোৰ সন্মুখত বহি বীয়েৰ খাই থকালৈকে গোটেই ঘটনাবোৰ
ইমান ক্ৰতগতিত ঘটি গ’ল যে এই সকলোবোৰ কথা কেনেকৈ হ’বলৈ
পালে মই নিজেই বুজিব নোৱাৰিলোঁ।

মোৰ এনে লাগিছে, মই মদ খোৱাটো যেন নিবন্ধনৰ বাবে বৰ
সহজ কথা, সাধাৰণ কথা। ঠিক আজিয়েই নহয়, বহুদিন যেন
আমি বাবত বহি বহি এনেদৰে মদ, চিপাবেট খাই খাই আঙা
দিছোঁ।

নিবন্ধনে বাক গোটেই ঘটনাবোৰ ইমান সহজে গ্ৰহণ কৰিছে

কেনেকৈ ? নিবন্ধনে ভাবিছে নেকি এজনী পথজটা হোৱালীতকৈ মোৰ আজি আৰু বেলেগ অস্তিত্ব নাই।

সেইজনী স্বৰ্ণা, যিজনী স্বৰ্ণাক নিবন্ধনে এদিন কৈছিল, 'বিপ্লৱৰ প্ৰতীক, চিহ্নল অৰ্ঘ্য বিভূষা' ; সেইজনী স্বৰ্ণাক কেনেকৈ নিবন্ধনে একেবাৰে পাহৰি গ'ল ?

নিশ্চয় পাহৰা নাই ! যদি পাহৰা নাই তেন্তে কেনেকৈ নিবন্ধনে ধৰি লৈছে সেইজনী স্বৰ্ণাৰ মৃত্যু হ'ল।

নিবন্ধন।

নিবন্ধন বক্ৰা। মোৰ ককাইদেউ পছন্দৰ বন্ধু। ককাইদেৱে প্ৰথমে মোক যিদিনা চিনাকি কৰি দিছিল, মই আচৰিত হৈছিলোঁ। মোৰ সন্দেহ হৈছিল, সঁচাকৈয়ে জানো এই মামুহজ্বৰ ককাইদেউৰ বন্ধু ?

ককাইদেউৰ কোনোবা বন্ধু আছিল নে নাই মই নাজানো। তেওঁৰ কোনোবা বন্ধু থাকিব পাৰে বুলি মোৰ বিশ্বাস হোৱা নাছিল। যদি কোনোবা আছেও সেয়া নিবন্ধন বক্ৰা অন্ততঃ হ'ব নোৱাৰে।

মই ভাবোঁ ককাইদেউৰ একমাত্ৰ বন্ধু মোৰ দেউতা, মোৰ ককাদেউতা। ককাদেউতাক মই দেখা নাই, দেউতাক দেখিছিলোঁ।

দেউতাৰ মৃত্যুৰ পিছত দেউতাৰ কটোখন, বন্ধুকটো আৰু গাড়ীখন এতিয়াও আমাৰ ঘৰত আছে। দেউতাৰ পিছৰপৰা ককাইদেউৰ এইকেইটা বস্তুৱেই একমাত্ৰ সঙ্গী আৰু একমাত্ৰ বন্ধু।

মোৰ ককাইদেউ পছন্দৰ ছুৱৰাই এটা অতীত লৈয়ে সন্তুষ্ট হৈ আছে। বৰ্তমানৰ লগত তেওঁৰ একো সন্দ্বন্দ নাই। সকতে তেওঁৰ বহুত বন্ধু আছিল, কিন্তু সেইবোৰ বন্ধু লাহে লাহে ককাইদেউৰ জীৱনৰপৰা আঁতৰি গ'ল। ইয়াতো এনেও হ'ব পাৰে, ককাইদেৱে তেওঁলোকৰপৰা আঁতৰি আহিব খবিলে।

সকলোৰা দেখিছো ককাইদেউ এটা হৰা, এটা ভৰ ; সেই
ভয় আনলৈ নহয়, নিজলৈ । হয়তো ডেউ বৰ আত্মকেন্দ্ৰিক ।

মাহুহৰ সৈতে হেৰাই বোৱাৰ ভয়ত ডেউ কাৰো সৈতে মিলিব
নোৱাৰে ; এটা হেৰাই বোৱা কৰিকু অভীতক লৈ ডেউ জীয়াই
থাকিব খোজে ।

এনে এজন ককাইদেৱে মোক চিনাকি কৰি দিছিল, “এৱা মোৰ
কলেজৰ দিনৰে একমাত্ৰ বন্ধু, নিৰঞ্জন বৰুৱা ।”

মই অৰাক হৈ ককাইদেউৰ বন্ধুজনক চাইছিলোঁ ।

পিছনত এৰোৰ আওপুৰণি চেনেল, টেবিকটৰ পেট আৰু কাছত
বিপু কৰা কটনৰ চাৰ্ট । চুলিবোৰ অলপ বিলুপ্ত ।

“কি চাইছা এনেকৈ—” মোক অগ্ৰস্বত কৰি ডেউ প্ৰশ্ন কৰিছিল,
“চাৰ্টৰ বিপুটো ? এইটো মই নিজে কৰা, মোৰ ভনী-ভনীও নাই
চাৰ্টৰ বিপু কৰি দিয়া প্ৰেমিকাও এই ছুনিয়াত নাই, এডেকে
ছোৱালীয়ে কৰি দিয়াৰ দৰে মিছি হোৱা নাই.....”

মই লাজত বঙা পৰি গৈছিলোঁ । কিন্তু কথাখিনি কৈ ডেউ
ঢেক্‌ঢেক্‌কৈ হাঁহি দিছিল । তাৰ পিছত মই কিবা কোৱাৰ আগতে
ডেউ কৈ উঠিছিল, “মোৰ কথাটো শুনিলা, তোমাৰ কথা কোৱা ;
মানে কি, ক’ত, কিয় বিখ্যাত ?”

: মানে ?

“মানে মই সুখিব খুজিছোঁ, মোৰ বন্ধু পছন্দ হুৱাব এটাই
পৰিচয় আছে, সেইটো হ’ল এসময়ৰ অসমৰ অন্ততম সম্ভ্ৰান্ত পাৰিয়ালৰ
একমাত্ৰ সুযোগ্য সন্তান । সেই সুযোগ্য পুত্ৰৰ একমাত্ৰ ভগ্নী
হোৱাৰ বাহিৰে আৰু নিজৰ কিবা পৰিচয় তোমাৰ আছে নে
নাই ?”

এই প্ৰশ্নটোৱে সেইদিনা মোক খং তোলা নাছিল, বৰকৈ মই
অৰাক হৈছিলোঁ । ইমান নিষ্ঠুৰভাৱে মোৰ ককাইদেউক কোনোবাই
অপমান কৰিছিল নে নাই নাজানো ; এনে এটা অপমান সহ কৰি এই

মাছুহাজনক কেনেকৈ ককাইদেৱে বহু বুলি চিনাকি কৰি দিছে, সেই কথাটোৱে মোক আৰু বেছি আচৰিত কৰিছিল।

: মোৰ নাম ঋণী ছৱৰ। তাতকৈ মোৰ আৰু একো বেছি পৰিচয় নাই.....

খুঁউৰ নিৰ্জিণ্ডভাৱে কোৱা মোৰ উত্তৰটো শুনি ডেওঁ আকৌ হাঁহি হাঁহি কৈছিল, “জাটচ্ বাইট্, মই তাকেই বিচাৰোঁ, মই তোমাক ঋণী ছৱৰা হৈ থকাই বিচাৰোঁ। মোৰো এটাই পৰিচয়, নিৰঞ্জন বৰুৱা। তাতকৈ একো বেছি পৰিচয় নাই, কিন্তু মোৰ বহু পঙ্কজৰ একমাত্ৰ পৰিচয় পঙ্কজ ছৱৰা নহয়, সেইখিনিতে বিপদ, তাৰ এটা অতীত আছে। ‘অফ্ কোৰ্ছ এ ডেড্ পাৰ্ট্’.....”

ককাইদেৱে সেইদিনা নিৰঞ্জনৰ কথাখিনি কেনেদৰে লৈছিল নাজানো। নিৰঞ্জন যোৱাৰ পিছত ককাইদেউক মই সুধিছিলোঁ; কিন্তু ককাইদেৱে মোক ক’লে, “তাৰ কথাবোৰ তেনেকুৱাই; উই বেয়া নেপাবি। মই বাক তাক ক’ম.....”

“তুমি কোৱাৰ একো প্ৰয়োজন নাই”—মই খঙতে কৈছিলোঁ, “কিন্তু কোৱা কথাবোৰ তুমি কেতিয়াবা বুজিবলৈ চেষ্টা কৰিছা নে নাই?”

মোৰ খং উঠা দেখি মোৰ কালে কিছু সময় ককাইদেৱে বুৰ্জকৰ দৰে চাই থাকিল আৰু তাৰ পিছত ক’লে, “তাৰ কথাবোৰ মই বুজি নাপাওঁ, কেতিয়াবা বুজিবলৈ চেষ্টা কৰিলে মোৰ বৰ ভয় লাগে। মই ভাবোঁ তাৰ কথাবোৰ লুপুজাকৈ থকাই বেছি ভাল—”

ককাইদেউৰ উত্তৰ শুনি সেইদিনা মই নিস্তৰ্ক হৈ গৈছিলোঁ।

মোৰ সেইদিনা এনে লাগিছিল মই যেন মোৰ ঘৰটো জ্বলাই দিম, বন্দুকটো দলিয়াই দিম আৰু গাড়ীখন ক’ববাত এল্লিডেণ্ট্ কৰি ভাঙি গুড়ি কৰি দিম।

মই একো কৰিব পৰা নাছিলোঁ। সঁচা কথা মই কোনোদিনেই একো কৰিব নোৱাৰিছিলোঁ।

সকবেগৰা মই যেন এটাই শিকা পাইছিলোঁ। মই অন্য ছোৱালীৰ নিচিনা নহয়; মই বেলেগ। মোৰ বংশ, মোৰ পাৰ্ব্বত্যিক এটা ঐতিহ্য আছে,—যি বংশৰ ঐতিহ্য-সন্ধান মই সদায় বন্ধা কৰি ৰাখি লাগিব।

এই কাৰণেই অন্য ছোৱালীয়ে কৰাব দৰে বা অন্য ছোৱালীৰ দৰে মই নাচি-বাগি ফুৰিব নোৱাৰিছিলোঁ, হৈ-হাল্লা কৰি ফুৰিব নোৱাৰিছিলোঁ। মা নাইবা ককাইদেউৰ বাহিৰে অন্য কাৰো লগত মই ফুৰিবলৈ অধিকাৰ পোৱা নাছিলোঁ।

সকতে যেতিয়া মোৰ লগৰ ছোৱালীবোৰ খোজকাঢ়ি ফুললৈ গৈছিল, মই গৈছিলোঁ। গাড়ীত। কেতিয়াবা মোৰো মন গৈছিল বাহুৱীবোৰৰ দৰে য়োৱা নাচি-বাগি খোজকাঢ়ি ফুললৈ যাম। এদিন মই যুহু প্ৰতিবাদ কৰি চাইছিলোঁ, মোৰ প্ৰতিবাদটো ককাইদেউহঁতৰ কাৰণে এটা হাঁহিৰ খোবাক হৈছিল। মাৱে হাঁহি হাঁহি ককাইদেউক কৈছিল, “এই বোলে লগৰ ছোৱালীৰ লগত খোজকাঢ়ি ফুললৈ যায়?” ককাইদেৱে হাঃ হাঃকৈ হাঁহি কৈছিল, “সঁচা? পিছে তোমাৰ ভৰিত যে ধূলি লাগিব, তোমাৰ জোতাৰোৰ মচি দিবলৈতো গিৰীপক তোমাৰ লগত লৈ ৰাখি লাগিব।”

“কোনো দৰকাৰ নাই”—মই অস্তিমানত মুখখন ওকোলাই কৈছিলোঁ, “জোতাত ধূলি লাগিলে মই নিজে চাক কৰি লব পাৰিম।”

মোৰ প্ৰতিবাদ সেইদিনা প্ৰতিবাদ হৈয়ে ব'ল। মোৰ প্ৰতিবাদক সেইদিনা কোনেও গুৰু নিনিলে।

ইয়াৰ পিছত এটা দিন আহিল, যিদিনা মাহুঁতেই য়োক সদায় গাড়ীৰে থৈ অহাৰ সামৰ্থ্য হেৰুৱাই পেলালে। তেতিয়া যি কেইদিন গাড়ীখন চলাব নোৱাৰা হয়, সেই কেইদিন য়োক বিয়াৰে ফুললৈ পঠাইছিল। আমাৰ ঘৰত বহুদিনৰপৰা থকা দেছোৱালী মালীটোৱে

ভাব এটা বন্ধু বিজ্ঞানীলাক ঠিক কৰি দিছিল। মই স্কুললৈ যোৱাৰ আগতে সি আমাৰ ঘৰ পাইছিলহি আৰু স্কুল ছুটি হোৱাৰ সময়ত মোক আনিবলৈ স্কুলৰ সমুখত বৈ আছিল।

এইবোৰ কাৰণেই মোৰ লগত লগৰ ছোৱালীবোৰে বেছি মিলামিচা কৰিব পৰা নাছিল। সকলোৰে কাৰণে মই আছিলোঁ। এটা বেলেগ জ্ঞানীৰ বস্তু। মোৰ এতিয়া এনে লাগে মোক যেন মাইতে মিউজিয়ামত সংৰক্ষণ কৰা কোনো প্ৰাণী সজাটৰ সিংহাসন সংৰক্ষণ কৰাৰ দৰে সংৰক্ষণ কৰিব বিচাৰিছিল; যিখন দেখিলে কাৰো বুকু কঁপি উঠে, কিন্তু পৰম কৌতূহলেৰে চাই আমোদ পায়। মোৰ লগৰ ছোৱালীবোৰে মোক আঁৰ কৰি মোৰ বিষয়ে কথা পতা এটা আমোদজনক বিষয় আছিল। কিন্তু মই এটা বিশেষ সম্ভাষ্য পৰিয়ালৰ ছোৱালী বুলি কোনোদিনেই বিশেষ কোনো পাট্টা দিয়া নাছিল।

আমাৰ মেট্ৰিক পৰীক্ষাত কেইবাখনো বচনা আছিল, তাৰে ভিতৰত যেই কোনো এখন লিখিব লাগে। এখন বচনাৰ বিষয় আছিল ‘তোমাৰ ভাল লগা এখন উপস্থাস’। বিষয়টো দেখি মই বৰ আচৰিত হৈছিলোঁ। উপন্যাস মই জীৱনত এৰেনো পঢ়া নাই। মাইতে সদায় কৈছিল, সেইবোৰ আমি পঢ়িব লগা কিতাপ নহয়। দেউতাই পঢ়া উপস্থাস আলমাবীত এতিয়াও সবতনে সজাই ধোৱা আছে। মা’কো মই বঙালী উপস্থাস পঢ়া দেখিছিলোঁ। ককাইদেৱে দেউতাই আৰু মায়ে পঢ়া এবিধো উপস্থাস নপঢ়িছিল। ককাইদেৱে পঢ়া উপস্থাসবোৰ প্ৰাক্তন গাকৰ তলত আছিল। ককাইদেৱে যেনদৰে মনে মনে পঢ়িছিল, তাৰপৰা মই অনুমান কৰিছিলোঁ। সেইবোৰ একেবাৰে নিষিদ্ধ কিতাপ। ককাইদেউৰ বিচনাখন কেতিয়াবা অলপ ভালকৈ সজাবলৈ গ’লে, গাকৰ তলত তেওঁ পঢ়া ইংৰাজী উপস্থাসবোৰৰ বেটুপাতৰ ছবিখন দেখিলেই মোৰ লাজত কাণ-মূৰ গৰম হৈ উঠিছিল। মোৰ কিতাপখন চুই চাবলৈকে লাজ

লাগিছিল। মই ভেতিয়া ককাইদেউ আৰু মা কঁত আছে একো
উমান লৈ যদি দেখোঁ কোনো এটাই বপুঁকৈ কোঠাটোলৈ সোমাই
অহাৰ সম্ভাৱনা নাই, ভেতিয়া কিতাপখন আনি টেবুলত থৈ লব।
লবিকৈ বিচনাখন পাৰি আকৌ গাকৰ ভলত কিতাপখন স্তম্ভুৱাই
থৈ আহিছিলোঁ।

ঠিক এনে এক নিৰিহ্ন বিষয়ক লৈ যে পৰীক্ষাত বচনা লিখিবলৈ
দিব, মই কল্পনাও কৰিব পৰা নাছিলোঁ। তাৰ পিছত মই ভাবিছিলোঁ।
পৰীক্ষকজন নিশ্চয় বৰ বুধিয়ক। তেওঁ নিশ্চয় ছোৱালীবোৰক
প্ৰমাণ চাব খুজিছে। বিবিলাক ছোৱালীয়ে এইখন বচনাৰ উত্তৰ
লিখিব, সেইবিলাকৰ চৰিত্ৰ যে ভাল নহয়, সেই কথা প্ৰমাণ হৈ যাব।
সেই কাৰণে মই ‘ঘৰুৱা জীৱনত ছাত্ৰ-ছাত্ৰীৰ কৰ্তব্য’ নামৰ বচনাখনহে
লিখিছিলোঁ। কিন্তু পৰীক্ষা হলপৰা ওলাই আহি মোক অৰাক
কৰি দিলে অৰ্পণাই। অৰ্পণা সদায় আমাৰ জ্ঞেয়ত প্ৰথম হয়।
বাইদেউইহঁতে অৰ্পণাই এইবাৰ টেণ্ড কৰাৰ আশা আছে বুলি কৈছিল।
“তই কোনখন বচনা লিখিছ” বুলি সোধাৰ লগে লগে তাই কৈ উঠিল,
“মোৰ ভাল লগা এখন উপক্ৰাস। বীণা বৰুৱাৰ ‘জীৱনৰ বাট’
লিখিলোঁ। কি ভাল উপক্ৰাস, নহয় বৰ্ণা ?” মোৰ প্ৰশ্নৰ উত্তৰটো
শুনি সেইদিনা মই তাইলৈ মাথোঁ আচৰিত হৈ চাইছিলোঁ। অৰ্পণাৰ
নিচিনা ছোৱালী এজনীয়ে যে উপক্ৰাস পঢ়ে, সপোনতো ভাবিব
নোৱাৰোঁ। “তই বৰ ভাল কাম নকৰিলি—” মই কৈছিলোঁ,
“পৰীক্ষকে তোৰ ওপৰত বেয়া মনোভাৱ লব পাৰে।”

“বেয়া মনোভাৱ ?” আচৰিত হৈ অৰ্পণাই সুধিছিল, “কিয় ?”

মই নিজৰ যুক্তিৰে তাইক কৈছিলোঁ, “ভাল ছোৱালীয়ে কোনো
উপক্ৰাস পঢ়ে ?”

প্ৰথমে অৰ্পণাই মোৰ কথা একো বুজা নাছিল; কিন্তু বুজাব
লগে লগে তাই হিঃ হিঃকৈ হাঁহিবলৈ ধৰিলে আৰু তাৰ পিছত তাই
ক’লে, “তই একেবাৰে এক নম্বৰ বুৰ্বক হৈ আহিছা ক’ৰা।” তাৰ

পিছত তাই এতিয়ালৈকে কিমান অসমীয়া, বঙালী আৰু ইংৰাজী উপন্যাস পঢ়িলে, কোনখন উপন্যাস পঢ়োঁতে তাই কেতিয়া নিশা এক বজালৈকে সাৰে থাকি উপন্যাসখন শেষ কৰিছে শুইছিল, তাৰ বৰ্ণনা দি যাবলৈ ধৰিলে। অৰ্পণাৰ মুখত উপন্যাসৰ কথা শুনি সেইদিনা মোৰো উপন্যাস পঢ়াৰ প্ৰতি কৌতূহল জাগ্ৰত হৈছিল; সেইবাবে তাইক কৈছিলোঁ, “বাক, দিবিচোন দুখনমান উপন্যাস, ময়ো পঢ়ি চাম।”

পৰীক্ষা শেষ হোৱাৰ দিনাই সেইবাবে মই অৰ্পণাকে মোৰ বিজ্ঞাত উঠাই লৈছিলোঁ। আৰু তাইৰ ঘৰলৈ গৈছিলোঁ। বাটত আহি থাকোঁতে তাই কৈছিল, “তই বিজ্ঞাবে ঘৰলৈ আহি কি যে ভাল পায়, মই অকণো ভাল নাপাওঁ।” ময়ো ক’ব খুজিছিলোঁ, “মোৰো বিজ্ঞাত আহি কিবা ভাল নালাগে, তইতৰ দৰে খোজকাঢ়ি আহিবলৈ সদায় মন যায়, কিন্তু মই যে নোৱাৰোঁ।”—কথাৰাব ক’ব খুজিও মই নকলোঁ, মোৰ দুৰ্বলতা অৰ্পণাৰ আগত উদঙাই দিবলৈ মোৰ ভাল নালাগিল। সেইবাবে তাইৰ কথা হুগুনাৰ দৰে মই অন্য ফালে চাই থাকিলোঁ।

সেইদিনা অৰ্পণাই মোক প্ৰথমে দিলে এখন ইংৰাজী উপন্যাস। কোনোবা পাৰ্ল বাক নামৰ মহিলা এগৰাকীয়ে ভাবতৰ পটভূমিত লিখা কিতাপ। অৰ্পণাৰ মুখত উপন্যাসখনৰ বৰ্ণনা শুনি মোৰ কিতাপখনৰ প্ৰতি বৰ আগ্ৰহ হৈছিল। কিন্তু কিতাপখনৰ নামটো দেখি মোৰ বুকুখন কঁপি উঠিল : ‘কাম মাই বিলাভেদ’। অৱশেষত তাইক কলোঁ। “ইংৰাজী কিতাপ পঢ়িবলৈ মোৰ টান হ’ব, বুজি-চুজি নাপাম। অসমীয়াকে দুখনমান দে।” আচলতে ‘কাম মাই বিলাভেদ’ নামৰ কিতাপখন নিম্ন কেনেকৈ? কোনোবাই যদি দেখে কি হ’ব; এই ভয়ে মোৰ অন্তৰখন হুক হুককৈ কঁপাই তুলিছিল। তাইক ভাল লগাবলৈকে কলোঁ, “তই যে পৰীক্ষাত লিখিছিলি, সেইখন উপন্যাসকে দে।” তাই মোক জীৱনৰ বাটত উপন্যাসখন উলিয়াই দি ক’লে, “এইবোৰ কিতাপৰ সমালোচনা লিখিবলৈহে ভাল, পৰীক্ষাৰ

পাহত পঢ়া কিতাপ নহয়। ব' ভোক মই এখন বেহ 'হট' কিতাপ
 দিওঁ—এই বুজি কৈ চেলুৰপৰা হোমেন কৰপোহাৰিৰ 'সুৰালা'
 নামৰ কিতাপখন দিলে।

কিতাপ দুখন কাগজেৰে মেৰিয়াই মই সেইদিনা বহু উৎকণ্ঠাৰে
 আহি ঘৰ পালেঁ। অকণমান দেখি গোৱা দেখি মাই সুৰ্জিহীন,
 তই নহা দেখি চিন্তাই লাগিছিল, ঠিক সময়ত বিদ্বাখন নগ'ল
 নেকি ?" মাব কথাৰ উত্তৰ নিদি লবালবিকৈ মোৰ কোঠালৈ সোমাই
 গৈ মই কিতাপ দুখন কোনেও নেদেখা ঠাইত থৈ আহি মাব শ্ৰেয়ৰ
 উত্তৰ দিছিলোঁ, "আজি পৰীক্ষা শেষ নহয়, সকলোকে মাত লগাই
 আহোঁতে দেখি হ'ল।"

সেইদিন নিশা মা শোৱালৈকে পৰম উৎকণ্ঠাৰে মই বাট চালেঁ।
 তাৰ পিছত বিচনাত শুই শুই মই 'সুৰালা' উপভাসখন পাঠিবলৈ
 আৰম্ভ কৰিলোঁ।

নিশা মোৰ কেতিয়া টোপনি আহিল ক'ব নোৱাৰোঁ। বাতিপুৱা
 হঠাৎ সাব পাই দেখোঁ, মোৰ টেবুল লাইটটো ভেঁটিয়া অলি আছে।
 লবালবিকৈ লাইটটো জ্বুৱাই বুকুৰ ওপৰত পৰি থকা কিতাপখন মই
 তুলিব ভলত স্মুৱাই থলোঁ।

পৃথিৱীখনত যে আক এখন বেলেগ জগৎ আছে, সেই জগতৰ
 জগত সেই দিনাহে মই চিনাকি হ'লোঁ। কিয় ক'ব নোৱাৰোঁ, সেই
 দিনা মই মোৰ মা'ক সুৰালাৰ বুঢ়ীমাকৰ জগত তুলনা কৰি
 চাইছিলোঁ। মই যেন সেই দিনাহে অজ্ঞতৰ কৰিলোঁ : পুৰুষৰ হাতত
 মৃগ মৃগ ধৰি সুৰালাৰ দৰে আশি সকলো নাৰী হাতৰ পুতলা হৈ
 আহিছোঁ।

মোৰ দেউতাই জীৱনৰ সকলো আনন্দ ভোগ কৰি গ'ল। বুঢ়াৰ
 আগমুহূৰ্ত্ততো কটাই হুইকী খাই আমাক এক অভাৱ-অনাটনৰ বুকুলৈ
 ঠেলি দি গ'ল। ভোগ-আনন্দৰ মাজেৰে নিজৰ জীৱনটো শেষ
 কৰিলে। মোৰতো মনত নগৰে দেউতাই কোনোবা এদিন মাৰ

কথা, মোৰ কথা চিন্তা কৰিছিল। নিজৰ আনন্দ আৰু সুখৰ কাৰণে দেউতাই হাজাৰ হাজাৰ টকা খৰচ কৰিছিল। মোৰ মাক দেউতাই বিয়া কৰিছিল মাত্ৰ বংশ-মৰ্যাদাৰ কাৰণে, নিজৰ বংশ বন্ধাৰ কাৰণে। দেউতাৰ কাৰণে মাক আছিল মাথোঁ। তেজ-মঙহেৰে গঢ়া সন্তান উৎপাদনৰ যন্ত্ৰ—বংশ-মৰ্যাদা বন্ধা কৰাৰ প্ৰতীক, ইয়াৰ বাহিৰে দেউতাৰ জীৱনত মোৰ মাক একো অস্তিত্ব নাছিল।

মোৰ মায়ে নিজৰ অস্তিত্ব বন্ধাৰ কাৰণে, পত্নী হিচাপে নিজৰ মৰ্যাদা বন্ধাৰ কাৰণে কোনোদিন প্ৰতিবাদ কৰা নাছিল। মাত্ৰ এগৰাকী সতী-সাক্ষী পত্নী হিচাপে নিজৰ জীৱনটো সম্পূৰ্ণভাৱে অৰ্পণ কৰিছিল।

আনকি মোৰ ককাইদেউ, মাক একমাত্ৰ পুত্ৰ সন্তানকো মায়ে কোনোদিন শাসন কৰিব পৰা নাছিল, মানে কোনোদিন শাসন কৰাৰ চেষ্টা কৰা নাই। ময়ো জানো, মায়েও জানে, ককাইদেৱে কেতিয়াবা মদ খায়। কিছু পইচা গোটাই লৈ দেউতাৰ দৰে কলিকতাত কিছুদিন কটাই পইচা শেষ হ'লে ঘৰলৈ উভতি আহে। মই মাক কোনোদিনেই ককাইদেউৰ কোনো কামৰ প্ৰতিবাদ কৰা, শাসন কৰা দেখা নাই।

মায়ে মাথোঁ শাসন কৰিছিল মোক। দেউতাক নোৱাৰিলে, ককাইদেউক পৰা নাই; মাত্ৰ মোক পাৰিছিল। মায়ে বিচাৰিছিল মই যেন চিৰদিন মাক দৰে জীৱনটো ভাল তিৰোতা হৈ, সতী-সাক্ষী হৈ কটাই দিওঁ। মাক মতে সমাজৰ সকলো নৈতিকতা বন্ধা কৰাৰ দায়িত্ব একমাত্ৰ নাৰীৰহে। পুৰুষৰ তাত একো দায়িত্ব নাই, কৰ্ত্তব্য নাই। পুৰুষৰ একমাত্ৰ কৰ্ত্তব্য হৈছে নাৰীক শাসন কৰা, নিজৰ ভোগ-বিলাসৰ কাৰণে নাৰীক ব্যৱহাৰ কৰা। যিদিনাখন সেই ভোগ-বিলাসৰ সামৰ্থ্য হেৰুৱাই পেলাইছিল, সেইদিনাই মোৰ দেউতাই মোৰ মাক অভাৱ-অনাটনৰ অখাইনাগৰত পেলাই থৈ পলাই বোৱাৰ দৰেই জীভবি গৈছিল।

ইয়াৰ বাহিৰে যেন তেওঁলোকক একো কৰ্তব্য নাই, কোনো দায়িত্ব নাই।

‘নাই, নাই, মই ইয়াৰ প্ৰতিবাদ কৰিম। মই কেতিয়াও মাৰ দৰে জীৱনটো শেষ হ’বলৈ এবি দিন নোৱাৰোঁ’।—মই দৃঢ়প্ৰতিজ্ঞ হৈছিলোঁ।

সেইদিনা পুৱা যদিও মোৰ মনৰ অগতঃ এজনী নতুন স্বৰ্ণাৰ জন্ম হৈছিল, তথাপি মই বহু দিনলৈ প্ৰতিবাদ কৰাৰ একো সুযোগ, একো সুবিধা পোৱা নাছিলোঁ। মোৰ জীৱনত কোনো পৰিৱৰ্তন কোনেও দেখা নাছিল। বহু দিনলৈ মই মাথোঁ এটা উৱলি ঘোৱা বংশৰ প্ৰতীক হৈ জীয়াই আছিলোঁ।

॥ শ্ৰিনি ॥

: কি হ'ল ঝৰ্ণা, কি ভাবিছা ?

মোৰ প্ৰশ্নটোত ঝৰ্ণা উচাপ খাই উঠিল। ঝৰ্ণা যে কিছু অন্তমনস্ক হৈ পৰিছে সেয়া মই বহু সময়ৰপৰা মন কৰিছিলোঁ।

মোৰ বীয়েকৰ মাগুটোৰ আধাখিনি প্ৰায় শেষ হৈ গ'ল। ঝৰ্ণাৰ জীন্‌ব গিলাচটো তেনেকৈ পৰি আছে।

মই হঠাতে মন কৰিলোঁ। ইতিমধ্যে পেকেটটোৰপৰা কেইবাটাও চিগাৰেট খাই পেলাইছোঁ। 'ইণ্ডিয়া কিংছ্' খোৱা মোৰ অভ্যাস নাই। মই চাৰ্মিনাৰ খোৱা মানুহ। 'পৰব পাৰে জ্বৰ গাবে খোৱা' অসমীয়া প্ৰবাদ ফাকি মোৰ মনত পৰি গ'লত মোৰ নিজেৰে হাঁহি উঠিল।

: কি হ'ল, কিয় হাঁহিছা ?

মোৰ গুঁঠত বিয়পি পৰা হাঁহিটোলৈ চাই ঝৰ্ণাই প্ৰশ্ন কৰিলে।

: নাই, একো নহয়।

: একো নহয় মানে ?

: একো নহয় মানে একো নহয়।

কথাৰ বাবে কৈ ইচ্ছা কৰিয়ে মই অলপ সখকে হাঁহি দিলো। কিন্তু মই লক্ষ্য কৰিলো ঝৰ্ণা যেন আগতকৈও বেছি গহীন হৈ গ'ল।

ঝৰ্ণা গহীন হৈ যোৱাৰ কাৰণে মোৰ নিজেৰে বৰ বেয়া লাগিল। এনেকুৱা এটা পৰিৱেশত মই অস্বস্তি: এনে ধৰণেৰে হাঁহিব বা কোঁজুক কবিব নালাগিছিল।

: বেয়া পালা বৰ্ণা ?

: নাই পোৱা, কিয় ?

: তুমি এনেকৈ গহীন হৈ প'লা যে মই ভাবিছিলোঁ... ..

: তুমি ছবুজিয়া, তুমি ছবুজিয়া নিবন্ধন..... শ্ৰীয়া বিনাৰোঁ।
হাঁহিবলৈ, ময়ো বিচাৰোঁ... ..

বৰ্ণাই আক একো ক'ব নোৱাৰিলে। তাই উত্থাপিবলৈ আবদ্ধ
কৰি দিলে।

: ছি: বৰ্ণা, কি হৈছে তোমাৰ ! চোৱাটোন অন্য মাছুহ বাৰখনত
আছে ; তেওঁলোকে কি ভাবিব ?

: 'হ'কেয়াব্চ্' ? কি প্ৰয়োজন মোক কোনে কি ভাবে, তুমি
যদি ভাবা তোমাৰ সম্মানত আঘাত লাগিছে, 'ইউ মে গ'। লিড্,
মি এল'ন।' মোক অকলে থাকিবলৈ দিয়া.....

মই একো নক'লোঁ।

কান্দক, মই ভাবিছোঁ কান্দক। কান্দিছে যদি অকণমান মনটো
শান্ত হয় কান্দক।

বৰ্ণাই কিয় কান্দিছে, কিয় আজি এখন হোটেলৰ বাৰৰ সমুখত
মৰব গ্লাচ লৈ বহি আছে, সেই প্ৰশ্ন কৰাব বেন আজি সময় পাব হৈ
গৈছে।

সেই প্ৰশ্ন মই কেতিয়াবাই কৰিব লাগিছিল। আক মই জানো
সেই প্ৰশ্নৰ উত্তৰ দিবলৈ বৰ্ণাই আজি মোক ক'ন কৰি ইয়ালৈ মাতি
অনা নাই।

ষিটো সময়ত মই এই প্ৰশ্নটো কৰিব লাগিছিল, সেই সময়ত মই
বৰ্ণাৰ জীৱনবপৰা আঁতৰি গৈছিলোঁ।

মোৰ এনে লাগিছে, মই বেন সম্পূৰ্ণৰূপে হাবি গৈছোঁ, সম্পূৰ্ণভাৱে
মোৰ আদৰ্শৰ ওচৰত পৰাজয় বৰণ কৰিছোঁ।

আজি যদি পক্কে মোক সোধে, 'এয়াই আছিল নেকি মোৰ
আদৰ্শ বিপ্লৱৰ পৰিণতি ?' মই কি ক'ম ?

মই কি ক'ম নাজানো। মোৰ আজি একো উত্তৰ নাই।

প্ৰথম স্বৰ্ণাৰ লগত চিনাকি কৰি দিয়াৰ দিনাই ছোৱালীজনীয়ে মোক বৰ বেছি আকৰ্ষিত কৰিছিল। 'মোৰ নাম স্বৰ্ণা হুৰা। ডাঙৰৈ মোৰ আক বেছি পৰিচয় নাই।' শাস্তুভাৱে দিয়া উত্তৰটোৱে মোক স্বৰ্ণাৰ মনৰ কাষলৈ টানি নিছিল। ছোৱালীজনীয়ে মোৰ কিবা এক মৰম উপজিছিল।

পঙ্কজৰ মিছা বংশ-গৌৰৱক মই ঘিণ কৰিছিলোঁ। এটা অতীত লৈ জীয়াই থকা মানুহক মই সঁচাকৈয়ে ঘিণ কৰোঁ। অথচ স্বৰ্ণাৰ অতীত গৌৰৱৰ প্ৰতি অকণো মোহ নাছিল; বৰং মোৰ দৰেই ঘৃণাহে আছিল।

পোনপটীয়াকৈ মোৰ দৰে কোনোদিন পঙ্কজহঁতৰ বংশ-গৌৰৱক স্বৰ্ণাই সমালোচনা কৰা নাই, কোনোদিন মোৰ দৰে কঠোৰ ভাৱে উপলুঙা কৰা নাই। তথাপি মই তাইৰ মুখখনত দেখিছিলোঁ কিবা এক কঠোৰতা—যি কঠোৰতাৰ চাৰিবেৰ ভাঙি তাইৰ মনৰ জগতত মাক-দেউতাক, ককায়েকৰ ঐতিহ্য-প্ৰীতিয়ে কোনোদিন প্ৰভাৱান্বিত কৰিব পৰা নাছিল।

কেতিয়াবা মোৰ এনে লাগে চিৰিয়াখানাৰ পকা ৰেবৰ মাজত আৱদ্ধ হৈ থকা শাস্তু, সোম্য, নিৰীহ গঁড়টোৰ দৰে যেন স্বৰ্ণাৰ জীৱনটো। কোনোবা দিনা সেই পকা দেৱাল খহি পৰিলেই তাই যেন দৌৰ মাৰিব কাজিৰঙাৰ গভীৰ অৰণ্যলৈ। কিন্তু পিঞ্জৰাৱদ্ধ বাঘটোৰ দৰে কোনোদিন শুঁজৰি-শুমৰি তাই সেই ভয়ঙ্কৰ সম্ভাৱনাৰ ইঙ্গিত দিয়া নাছিল। অথচ সন্যোগ পালেই ঐতিহ্যৰ দেৱাল অতিক্ৰম কৰি যুদ্ধ বতাহ লবলৈ যেন তাই উন্মুখ হৈ আছিল।

এতেকে পঙ্কজ আৰু পঙ্কজৰ মাকে স্বৰ্ণাক লৈ কোনোদিন চিন্তা কৰা নাছিল। কোনো ভয়ঙ্কৰ ভৱিষ্যতৰ সম্ভাৱনাৰ প্ৰতি লিহঁত অলপো প্ৰস্তুত হৈ থকা নাছিল।

কলেজৰ শিক্ষা সাং কৰি কিছুদিন ভেনচাৰ্ছ স্কুলত মাষ্টৰি কৰি

হঠাৎ গুৱাহাটীৰ দৈনিক কাকত এখনৰ সহকাৰী সম্পাদকৰ কামটো পাই মই গুৱাহাটীলৈ পুনৰ ঘূৰি নহা হ'লে স্বৰ্গাক লগ পোৱাও হয়তো নহ'লহেঁতেন কোনোদিনে। এক সম্পূৰ্ণ স্বৰ্গীয় অস্তিত্বৰ বিগৰীত পৰিৱেশ এটাত ছয়ো অংশ ল'বও নালাগিলহেঁতেন।

এটা নতুন জীৱনৰ ব্যস্ততাৰ মাজত কিছুদিন পাব কৰাৰ পিছত মোৰ লগত হঠাৎ সাক্ষাৎ হৈ গৈছিল কলেজীয়া দিনৰ বন্ধু পঙ্কজ ছৱৰাব লগত। যাৰ লগত বন্ধুত্ব থকাৰ কাৰণে মোৰ বহুকেইজন বন্ধুৱে মোক 'এবিষ্টকেট' বুলি এটা উপনাম দি মাতিছিল।

পঙ্কজে জ্ঞোৰ কৰিয়েই তাৰ ঘৰলৈ মোক লৈ গ'ল। মই কৈছিলোঁ, “অন্য এদিন যাম।”

পঙ্কজে নেবিলে। সি কৈছিল, “আজিকালি মোৰ কোনো বন্ধু-বান্ধৱ নাই, অৱশ্যে বন্ধু মোৰ আগতেও নাছিল একমাত্ৰ তোৰ বাহিৰে।”

“মোৰ বাহিৰে ?” মই অলপ কোঁড়ক কৰি ক'লোঁ, “তই মোক জানো বন্ধু বুলি কেতিয়াবা গ্ৰহণ কৰিছিলি……? কলেজী, তোৰ কলিকতাত বান্ধৱী এজনী আছিল নহয়, তই যোৱা নাই নেকি কলিকতালৈ কিছুদিন ?”

: নাই যোৱা, সঁচা কথা তোক কওঁ; ‘নাও আই কাষ্ট্ৰ একব'ড্’……

“কিয় ? কাৰণটো অৰ্থনৈতিক নে মানসিক ?”

“অৰ্থনৈতিক।”

সেইদিনাই প্ৰথম চিনাকি হৈছিলোঁ পঙ্কজৰ ভনীয়েক স্বৰ্গীয় লগত।

ইয়াৰ পিছত মই বহুদিন গৈছিলো পঙ্কজৰ ঘৰলৈ। পিছলৈ মই অল্পভৱ কৰিছিলো পঙ্কজহঁতৰ ঘৰলৈ মই যোৱাৰ কাৰণ পঙ্কজ নহয়, স্বৰ্গাহে।

প্ৰথম দিনা ময়েই স্বৰ্গাক ছুটি বুলি সন্মান কৰিছিলো। ইয়াৰ

পিছত মই ক'ব নোৱাৰাকৈয়ে এদিন দেখিলো বৰ্খাই মোক ভূমি বুলি ক'বলৈ আৰম্ভ কৰিছে। তাৰ পিছত এদিন তাই মোক নিবঞ্জন বুলি মাতিবলৈ আৰম্ভ কৰি দিছিল।

অৱশ্যে সুবিধাটো ময়ে স্বৰ্ণাক দিছিলোঁ। বছৰ দিন মই মন কৰিছিলোঁ তাই মোক একো বুলি নামাতে। পছন্দকো তাই দাদা বুলি মতা মই কোনোদিন শুনা নাই। পছন্দ বুলিয়েই মাতে। খুউব সম্ভৱ সৰুবেপৰা তাইৰ একমাত্ৰ ককায়েকৰ বাহিৰে আৰু কোনো বন্ধু-বান্ধৱী নাছিল, যিহৰ কাৰণে সিহঁতৰ সম্পৰ্কটো ককায়েক-ভনীয়েকৰ পৰ্য্যায়ৰপৰা বন্ধুত্বৰ পৰ্য্যায়লৈ নামি আহিছিল, যদিও পছন্দ স্বৰ্ণাভকৈ প্ৰায় পাঁচ বছৰেই ডাঙৰ আছিল।

সেই কাৰণে তাই মোক এদিন পোনপটীয়াকৈ প্ৰশ্ন কৰিছিল, “তোমাক মই কি বুলি মাতিম?”

“কিয়?” মই অলপ হাঁহি সুধিছিলোঁ, “মোৰ নাম নিবঞ্জন বৰুৱা, ভূমি নাজানা নেকি?”

“জানো, তোমাৰ নামটো কোনে সুধিছে? তোমাক মই দাদা, মামা, কিবা বুলি মাতিব নালাগিব জানো?”

“নাই নাই, নালাগে।” মই ক'লোঁ, “কোনো দৰকাৰ নাই। কোনো ছোৱালীৰ ওপৰত দাদাগিৰি কৰাৰ মোৰ অভিজ্ঞতা কোনোদিন হোৱা নাই। তোমাৰ ওপৰতো এইবোৰ চৰ্দাবী কৰিবলৈ মোৰ সামৰ্থ্য, ধৈৰ্য্য এটাও নাই।”

“তোমাক দাদা বুলি ক'লেই যে দাদাগিৰি কৰিব লাগিব কোনে ক'লে?”

“ভূমি নক'লেও সেই স্থানত বহুৱালে মোৰ অন্ততঃ দান্নিঅবোধ আহি পৰিব। মোৰ জগৰ বহুতকৈ দেখিছোঁ শেষত গৈ দান্নিঅবোধ ইমানেই বেছি হয় যে বেচেৰাহঁতে গোটেই জীৱনৰ কাৰণে সেই দান্নিঅ অগ্নিক সাক্ষী কৰি গ্ৰহণ কৰিহে পৰিত্ৰাণ পাব পাৰে...”

মোৰ কথা শুনি পছন্দ আৰু বৰ্খাই সশব্দে হাঁহি দিলে।

“সেই ভয় তোমাৰ নাই—” কথাৰ মাজতে বন্ধ কৰে লাই কৈ উঠিল। “সেই দায়িত্ব তুমি অস্বতঃ লবলৈ নেপাবা, একজনক সেই দায়িত্ব ইতিমধ্যে দি দিছোঁ।”

“কি?”

এটা অকৃত উত্তৰ শুনি পক্ক আই একেলগে উঠাৰ বাই উঠিলো।

একেলগে ‘কি’ বুজি স্বৰ্ণাৰ কালে আমি দুজনৰ লগা কথা এটা শুনাৰ দৰে যেতিয়া চালোঁ, তেতিয়াহে তাই বুজি উঠিছিল, তাই কি এটা নক’বলগীয়া কথা ইতিমধ্যে কৈ পেলালে।

মই মন কবিলোঁ স্বৰ্ণাৰ মুখখন যেন ভয়ত বিবৰ্ণ হৈ গ’ল। তাই হয়তো ভাবিবই পৰা নাছিল যে কথাৰ লাচতে কেতিয়াবা এনে এটা বাবাজীক স্বীকাৰোক্তি কৰি পেলাব।

“নাই নাই, একো নহয়, সেইবোৰ একো নহয়—” তাই আত্ম-বন্ধাৰ চেষ্টা কৰি ক’বলৈ ধৰিলে, “মই, মই ধেমালি কৰিছোঁ।”

মই মন কবিলোঁ পক্ক যেন অলপ গহীন হৈ পৰিল। পক্ক গহীন হৈ পৰা দেখি কথাৰাৰ মই পাতল কৰি পেলাবৰ কাৰণে অলপ কৌতুক কৰিয়েই কলোঁ, “ভয় কৰিছা কিয় স্বৰ্ণা, কৈ পেলোৱা, শুভকাম সোনকালেই হৈ যোৱা ভাল। মই মাহীমেউকো কওঁ, আজি নহ’লেও কাইলৈ তোমাৰ কাৰণে দবা বিচাৰি পক্কে, মাহীমেৱে গোটেই অসম চলাথ কৰিব, তেওঁলোকৰ ইমান এটা চিন্তাৰ বোজা লাঘৱ কৰাৰ কাৰণে তেওঁলোক সুখীহে হ’ব।”

“নাই নাই, সেইবোৰ একো নহয়, তুমি মাক একো নক’বা, শ্লীজ্ একো নক’বা, মই তোমাৰ লগত মাথোঁ। ধেমালিহে কৰিছোঁ...।”

কথা কৈ কৈ তাই ভিতৰলৈ সোমাই গ’ল। সম্ভৱ পক্কৰ গহীন মুখখনৰ সন্মুখত স্বৰ্ণাই থিয় হৈ থকাৰ সাহস হেৰুৱাই পেলাইছিল।

মই মন কবিলোঁ স্বৰ্ণা সোমাই যোৱাৰ পিছতো ঠিক একে ধৰণে

গহীন হৈ পঙ্কজ বহি আছে। সি তেনে ধৰণে থকাৰ কাৰণে সুধিলোঁ,
“কি হ’ল পঙ্কজ, তই দেখোন একেবাৰে গহীন হৈ পৰিলি ?”

“অৰ্ণাই কোৱা কথা যদি সঁচা হয় তেতিয়া কি হ’ব নিবন্ধন ?”

“কি হ’ব মানে ?” মই কথাটো অলপ পাতল কৰি দিবৰ
কাৰণে ক’লোঁ, “পৃথিৱীত একো নোহোৱা-নোপজা ঘটনা অসম্ভৱ
নহয়.....”

“সেইটো বুজিছোঁ—” নিজৰ আত্ম-সমৰ্থনত জোৰ দিবলৈকে সি
ক’লে, “কিন্তু আমাৰ পৰিয়ালত...”

“তইঁতৰ পৰিয়ালটো পৃথিৱীৰ বাহিৰত নেকি ?”

: বাহিৰত নহয়, তথাপি...

“তথাপি তই ক’ব খুজিছ তইঁতৰ বংশৰ এক ঐতিহ্য আছে, কিন্তু
তই নিজেই নাজান তই ক’ত আছ ; তোৰ নিজৰ জীৱন আৰু তোৰ
বংশৰ ঐতিহ্য নিজেই তুলনা কৰি নাচাব কিয়, নে ঐতিহ্য বক্ষা
কৰাৰ সম্পূৰ্ণ দায়িত্ব একমাত্ৰ অৰ্ণাৰহে, তোৰ নহয় ?”

: তই কি ক’ব বিচাৰিছ ?

“মই ক’ব খুজিছোঁ, ‘ইউ আৰ লিভিং নাইদাৰ্, অন্ আৰ্ণ নব্ ইন্
স্ত ক্কাই, বাট্ ইন্ ভেকুৱাম্’। এটা পম্প দিয়া বেলুনত তই শূন্যত উৰি
আছ, যিটো বেলুন অলপ ব’দৰ উত্তাপতে ফুটি যাব পাৰে। এটা কথা
মই ক’ব পাৰোঁ, অৰ্ণাই যদি কেতিয়াবা উৰা মাৰিব খোজে, তাই
কিনিল্প পখীৰ দৰে উৰা মাৰিব, এটা নতুন সূৰ্য্যৰ উত্তাপত তাই ছাই
হৈ সেই ছাইবপৰা জন্ম দিব এক নতুন অৰ্ণাক.....”

সেইদিনা যোৰ কথা পঙ্কজে বুজিছিল নে নাই নাজানো।
সম্ভৱ সি বুজা নাছিল। সি মাত্ৰ ভয় খাইছিল এটা কাৰণত, অৰ্ণা
হয়তো উৰা মাৰিব পাৰে, অৰ্ণাই হয়তো তাৰ বংশৰ ঐতিহ্যৰ বেছৰ
দেৱাল ভাঙি দৌব মাৰিব পাৰে।

কিন্তু সি একো কৰিব পৰা নাছিল।

মাজে মাজে সি অৰ্ণাৰ কাৰণে সু-পাতল নোচোৱা নহয়,

চাইছিল। ভাবিছিল। কিন্তু একো কবির পৰা নাছিল। কাবণ, সু-পাত্র পালেইতো নহ'ব, তেনে পাত্রৰ লগত নিজৰ বংশৰ ঐতিহ্য বৰ্ণা কৰি বিয়া পাতিবলৈ তাৰ প্ৰয়োজন হ'ব অন্ততঃ বিশ হেজাৰ টকা।

সি জানে, সিমান টকা তাৰ জমা নাই। সিমান টকা কেউতাকে স্বৰ্ণাৰ কাৰণে ধৈ যোৱা নাছিল। যি টকা ধৈ গৈছিল, সেই টকা ইতি-মধ্যে সিয়েই শেষ কৰি পেলালে। তাৰ ইমান শক্তি নাই যে ইচ্ছা কৰিলেই সি কুৰি হেজাৰ টকা ক'বাবপৰ। যোগাব কবির পাৰিব।

নিজে একো কবির নোৱাৰাৰ হতাশাত সি স্বৰ্ণাৰ ওপৰতে আৰম্ভ কৰি দিলে খবৰদাৰী। সি আৰম্ভ কৰি দিলে স্বৰ্ণাৰ পিছত চোৰাং-চোৱাগিৰি। তাইৰ প্ৰতিটো খোজ বেন সি অনুসৰণ কবিব, প্ৰতিটো খোজৰ কৈফিয়ৎ তলৰ কবিব। ঠিক এনে এক মনোবৃত্তিৰে সি স্বৰ্ণাৰ পিছে পিছে ঘূৰি ফুৰিছিল, স্বৰ্ণাক অনুসৰণ কৰিছিল।

স্বৰ্ণাই সুবুজা নহয়, বুজিছিল। তাই বিবস্ত্ৰ হৈছিল। কিন্তু তাই মুখেৰে একো প্ৰতিবাদ কৰা নাছিল। মোৰ এনে লাগিছিল যিমানেই সি বৃন্তৰ ভিতৰত স্বৰ্ণাক সুমুৱাই ৰাখিবলৈ বন্ধ কৰিছিল; তাই সিমানেই নীৰৱে বৃন্তৰ বাহিৰলৈ উৰা মাৰিবলৈ বন্ধ কৰিছিল।

মাজে মাজে পছজে তাইৰ আগত সিহঁতৰ বংশৰ ঐতিহ্যৰ বিষয়ে আওপকীয়াভাৱে বক্তৃতা দিছিল। বুজাইছিল। তাই নীৰৱে শুনিছিল। একো কোৱা নাছিল।

কিন্তু এদিন মোক অবাৰ্ক কৰি স্বৰ্ণাই কৈছিল, “তোমাৰ লগত অলপ কথা আছে, মোক অলপ সহায় কৰিব পাৰিবা ?”

“মোৰ লগত কথা ?” মই আচৰিত হৈ কৈছিলোঁ, “কোৱা তোমাক মই সহায় নকৰাৰ প্ৰশ্নই নুঠে।”

“ইয়াত নহয়—“স্বৰ্ণাই কৈছিল, “তুমি কাইলৈ ছপবীয়া ঠিক এক বজাত পাণবজাবলৈ আহিবা। অকলে আহিবা। তোমাক মোৰ বহু কথা ক'ব লগা আছে। ঠিক কোৱা, আহিবাতো ?”

“নিশ্চয় জাহিদ ঋণী।”

“তুমি কিন্তু ককাইদেউক এতিয়াই একো জানিবলৈ দিব নালাগে।
অয়োজন যেতিয়া হ'ব হয়তো তুমিয়েই মোৰ হৈ ককাইদেউক ক'ব
লাগিব।”

“তুমি এই বিষয়ে নিশ্চিত হৈ থাকিব পাৰা, মই তাক একো
নকওঁ।”

মই মন কৰিছিলোঁ সেইদিনা ঋণীই যেন মোক কথা কওঁতে কিছু
নাৰ্ভাচ হৈছিল। তাই যেন বহু কথা ক'ব খুজিও একো ক'ব
নোৱাৰিছিল। তাইব ঘৰমুখ মুখখনলৈ চাই সেইদিনা মই একো
শ্ৰেয় ক'ব নাছিলোঁ, মই অধীৰ-উৎকণ্ঠাবে অপেক্ষা কৰিছিলোঁ মাথোঁ।
পিছৰ দিনটোলৈ।

। চাৰি ।

: কি চাই আছা এনেকৈ ?

মই মন কৰিলোঁ মোৰ প্ৰশ্নটো শুনি নিবন্ধন যেন হঠাৎ উত্থাপ খাই উঠিল। মোৰ কালে যে তেওঁ একেধৰে চাই আছিল সেই কথা তেওঁ পাহৰি গৈছিল। মোৰ প্ৰশ্নটোত হঠাৎ ধৰা পৰি যোৱাত লবালবিকৈ হাতত লৈ থকা বীয়েকৰ মাপটোকপৰা এলোক খালে। তাৰ পিছত অকপো কাকি দিবলৈ বন্ধ নকৰি ক'লে—

: তোমাক।

: মোক ? মোক কি চাইছা ? মোক চাবলৈ জানো আক কিবা বাকী আছে নিবন্ধন ?

: পৃথিৱীত বহুত বস্তু চকুৰ সন্মুখত থাকে, যিবোৰ কোনোদিন মানুহে লক্ষ্য নকৰে, অথচ সেইবোৰ বস্তু কোনোদিন লক্ষ্য নকৰিলেও জন্মগত তলিত হঠাৎ খুউব নিৰ্মমভাৱে কেতিয়াবা প্ৰতিকলিত হয় বাবেই তাক অন্তৰ কৰিব পাৰি ..

: মানে ?

: মই আজি তোমাক আকৌ নতুনকৈ চাইছো কৰ্ণা।

নিবন্ধনে মোক আকৌ আজি কি নতুনকৈ চাবলৈ চেষ্টা কৰিছে নাজানো। মই কি ক'ম একো উত্তৰ বিচাৰি নাপালোঁ, মোক জানো আক কিবা নতুনকৈ চাবলগীয়া আছে ?

জহৌ, মই নাজানো।

ঋতিকেও কৈছিল এদিন, “তোমাক, তোমাক বহুত চাব লগা আছে বৰ্ণা। আচল কথা কি জানা—তোমাক, তোমাৰ সৌন্দৰ্য্য, তোমাৰ ৰূপ চাই শেষ কৰিব নোৱাৰি। ইয়াক কেৱল অমৃতত কৰিবহে পাৰি।”

ঋতিকে মোৰ সৌন্দৰ্য্য, মোৰ ৰূপক অমৃতত কৰিবলৈ যত্ন কৰিছিল। কিন্তু মোৰ মনটো, মোৰ মনটোক জানো কেতিয়াবা তেওঁ অমৃতত কৰিবলৈ চেষ্টা কৰিছিল ?

আজি নিবন্ধনে কৈছে, “পৃথিৱীত বহুত বস্তু চকুৰ সন্মুখত থাকে, যিবোৰ কোনোদিন মানুহে চাব নোৱাৰে ; কিন্তু সেইবোৰ বস্তু কোনোদিন নাচালেও জ্ঞানৰ তলিত থুউব নিৰ্মমভাৱে অমৃতত কৰিব পাৰি।”

কিন্তু ঋতিকে মোৰ সৌন্দৰ্য্য, মোৰ ৰূপৰ বাহিৰে জানো কিবা বস্তু নতুনকৈ চাইছে, কেতিয়াবা জানো অমৃতত কৰিবলৈ যত্ন কৰিছে ?

নাই কৰা।

কিন্তু আজি নিবন্ধনেও ঠিক ঋতিকাৰ দৰেই মোৰ মাজত কোনোদিন নেদেখা বা চাবলৈ যত্ন নকৰা কোনো সৌন্দৰ্য্য চাবলৈ যত্ন কৰিছে নেকি ? মোৰ পুষ্টি শৰীৰটোক আবৰি বধা মোৰ দেহৰ সৌন্দৰ্য্যৰ বাহিৰে আক কিবা নতুন সৌন্দৰ্য্য জানো নিবন্ধনে দেখিছে ?

ওহোঁ নাজানো, মই একো নাজানো। কোনে জানে নিবন্ধনে আজি মোৰ বহু কিবা নতুনকৈ চাবলৈ চেষ্টা কৰাৰ মাজত ঋতিকাৰ মোৰ প্ৰতি থকা দৃষ্টিয়েই আছে, কোনে জানে মোৰ দেহৰ সৌন্দৰ্য্যই ঋতিকাৰ এদিন উন্নয়ন কৰি বধাৰ দৰে, শেষ হৈ যোৱা সেই সৌন্দৰ্য্যৰ উপলব্ধিয়ে নিবন্ধনৰ জ্ঞানৰ কোনো অভল তলিত থুন্দা মাৰিছে।

মোৰ প্ৰতি কোনোদিন নিবন্ধনে কেতিয়াও হৰ্ষলতা দেখুৱা নাই। মোৰ প্ৰতি কিবা হৰ্ষলতা আছিল যদিও মই নাজানো।

সাহসৰ অভাৱ, স্বেচছাগ নাইবা মানসিক প্ৰত্যুত্তিৰ অভাৱত বি কথা এদিন ক'ব নোৱাৰিলে; সেই কথাৰ উপলক্ষিয়ে আজি নিবন্ধনৰ জন্মৰ অতল তলিত হয়তো খুন্দা মাৰিব পাৰে।

অধিক আৰু নিবন্ধনৰ মাজত জানো কিবা পাৰ্থক্য আছে?

কিয় নাজানো আজি মই কাবো ওপৰত বিশ্বাস ৰাখিব পৰা নাই।

যি সাহসৰ কাৰণে মোৰ সম্পূৰ্ণ প্ৰত্যুত্তিৰ অভাৱ আছিল, সেই সাহস দিছিল এদিন নিবন্ধনে।

মোৰ মানে, মোৰ ককাইদেৱে ইয়াৰ কাৰণে এদিন নিবন্ধনক বেয়া পাইছিল। ঘিণ কৰিছিল। মোৰ বন্ধ হোৱাৰ দৰে এদিন আমাৰ ঘৰখনৰ দুৱাৰ তেওঁৰ বাবেও চিৰদিনৰ কাৰণে বন্ধ হৈ গৈছিল।

তথাপি কিয় আজি মই নিবন্ধনৰ ওপৰতো আস্থা ৰাখিব পৰা নাই?

অধিক।

এই এটা নামে মোক উদ্বনা কৰি তুলিছিল, এই এটা নামে মোক জীৱনৰ সকলোবোৰ বাধা অতিক্ৰম কৰি যাবলৈ সাহস দিছিল। এই এটা নামে মোৰ পৰিয়ালৰ ঐতিহ্যৰ স্মৃতিত দেৱাল এদিন খহাই পেলাইছিল।

অধিকক মই এদিন লগ পাইছিলোঁ। মোৰ জীৱনৰ এক সাংঘাতিক দুৰ্ঘটনাৰ মাজেৰে।

প্ৰথম বিভাগত মেট্ৰিক পাচ কৰি মই কলেজৰ দুৱাৰত ভৰি দিয়াৰ লগে লগে এক নতুন জগতত প্ৰৱেশ কৰিছিলোঁ। মোৰ ঘৰৰ সীমাৱদ্ধ জগতখনৰপৰা আহি প্ৰথমতে মই এই নতুন পৃথিৱীখনত নিজকে 'এড্ জাই' কৰি ল'বলৈ যথেষ্ট অনুবিধা পাইছিলোঁ। এজোক যুহুৰ্ত্ততে কিবা এক সংগৰে মোক আবৰি ৰাখিছিল। চোঁটা কৰিও মই যেন অৰ্পণাহঁতৰ জগত সম্পূৰ্ণভাৱে মিলি যাব পৰা নাছিলোঁ। অৰ্পণাহঁতৰ দৰে ক্লাচৰ ল'ৰাবোৰৰ জগত একেলগে

বহিবলৈ, কথা পাতিবলৈ, আড্ডা দিবলৈ মই সাহস মোটাব পৰা নাছিলোঁ।

বহুতে ভাবিছিল মই অহঙ্কাৰী। সেই কথাষাৰ মই নিজেই যিমানে অনুভৱ কৰিছিলোঁ। সিমানেই মোৰ নিজৰ ওপৰত, মোৰ পৰিয়ালৰ ওপৰত ঘৃণা উপজিছিল। তথাপি মই যেন চেষ্টা কৰিও প্ৰমাণ কৰিব পৰা নাছিলোঁ, মোৰ দৌলখী, মোৰ পৰিয়ালৰ ঐতিহ্য—এইবোৰ ‘কমপ্লেক্স’ৰপৰা মই সম্পূৰ্ণ মুক্ত। মোৰ নিজৰ মনটো যিমানেই মুক্ত নহওক, বাহিৰত কিন্তু সেই কথা প্ৰমাণ কৰিবলৈ কোনো ধৰণৰ সন্যোগ আৰু সুবিধা মই পোৱা নাছিলোঁ।

হঠাতে এদিন কলেজ পোৱাৰ লগে লগে দেখিলোঁ অৰ্পণাক কেইক কৰি এজাক ছোৱালী ‘কমনকম’ত কিবা এটা বিষয় লৈ তৰ্ক কৰি আছে। মই ঠিক সোমাই যোৱাৰ লগে লগে সকলোৱে স্বপ্ৰসংগে বৈ গ’ল আৰু ঠিক লগে লগেই অৰ্পণাই কৈ উঠিল, “ৰূপা, ভোৱ কি মত ? তই মাৰি ?”

“ক’লৈ ?”—একেবাবে অন্তৰ্ভৱনীয় প্ৰশ্ন এটা শুনি আচৰিত হৈ স্তুৰিলোঁ, কাৰণ মই ক’লৈকো যোৱাৰ কথা নাই ?

“ক’লৈ মানে ?—তই শুনা নাই ?” অৰ্পণাই ক’লে, “তই যে কি ছোৱালী ক’ব নোৱাৰোঁ, আমি পিকনিকলৈ যোৱাৰ কথা তই শুনা নাই ?”

“মই ? ক’তা কোনেও...”

“স্বৰি ৰূপা, আমি কথাষাৰ ন’টিচ্ ব’ৰ্ডত নাইবা ক্লাগজত দিয়া নাই ; কিন্তু কথাষাৰ সকলোৱে জানে, তইহে নাজান।”

“আমাৰে ভুল অৰ্পণা”—অন্য এজনীয়ে খোঁচ মাৰি ক’লে, “ৰূপাক লৈ আমি খবত ক’ব লাগিছিল, মাকৰ অহুমতি ক’ব লাগিছিল, তাৰ পিছত মাকক নাইবা ককায়েকক অভিভাৱক হিচাপে লৈ তই পিকনিক খাবলৈ ওলালহেঁতেন...”

তাইব কথাত অতিহিজাক ছোৱালীয়ে নিজনি মাৰি হাঁহি দিলে।

হাঁহি খাম্বিকৰ অন্য এজনীয়ে ক'লে, “বৰ্ণাই কুতুৰি ভালেই হৈছে।
বৰ্ণাই শুনা-সুশুনাও একেই কথা। অৱশ্যে আখ্যৰ লগত পিক্‌নিকলৈ
গ'লে অধিক বকৱাব কবিতাৰ বহীত আৰু এটা নতুন কবিতাৰ
সংযোজন হ'ব—

‘পশ্চিম কালে বেদি ওলাই কুতুৰি মাৰিছে,

গহুড় হাতী উঠি আৰাও কৰিছে।

অ’ নহয়, বৰ্ণা কুতুৰি আজি পিক্‌নিকলৈ আহিছে’।

“বাঃ বাঃ, অকুৰাধা। তই দেখোন অধিক বকৱাতকৈও শুনাব
কবিতা আকৃতি কৰিব পৰা হ’লি ?”

লগে লগে ছোৱালীজাকে আকৌ এবাৰ পিক্‌নি মাৰি হাঁহি দিলে।

সেইদিনা মোৰ লাজে-অপমানে একেবাৰে কাণ-বুৰ গৰম হৈ
গৈছিল। মোক লৈ ইমানদিনে কোনো ছোৱালীয়ে, কোনো বন্ধু
বান্ধৱীয়ে এনেদৰে পোনপটীয়াকৈ আক্ৰমণ কৰা নাছিল, এনে কৌতুক
কৰা নাছিল। মই যে ইমানদিনে কিছুমানৰ হাঁহিব খোবাক আৰু
কৌতুকৰ বন্ধু হৈ আহিলোঁ, সেই কথা মই বুজিব পৰা নাছিলোঁ।
সেইদিনা মই অকলৈ আহি মাথোঁ বিচনাও পৰি উঠুনি উঠুনি
কান্দিছিলোঁ।

মায়ে আহি স্মৃতিছিল, “পা বেতা নেকি, কি হ’ল ?” ককাইদেৱে
স্মৃতিছিল, “মোৰ কি হৈছে ?” সেইদিনা মই একো কোৱা নাছিলোঁ।
মই জানো মোৰ মনৰ কথা কোৱাৰ কোনো উপায় নাই।

মই জানো, মই ক’লেও মোৰ মনৰ কথা ডেউলোকে কেতিয়াও
বুজিব নোৱাৰে।

সেইবাৰে ঠিক কৰিলোঁ। মই পিক্‌নিকলৈ যাবোঁ। বাইচে
হাজাৰ বাৰা দিয়ক, মই নোবোৱাকৈ নাখাওঁ। সেইবাবে প্ৰথম
বিদিনা পিক্‌নিকলৈ যোৱাৰ কথা লৈ থাক পইচা পুজিলোঁ। মায়ে
আক্ৰমিত হৈ ক’লে, “পিক্‌নিকলৈ যাবি, কাৰ কথক যাবি ?”

“কেলেই, কলেজৰ ল’ৰা-ছোৱালীবোৰৰ লগত। অৰ্পণা, মজিবাইড সকলো...”

“কলেজৰ ল’ৰা-ছোৱালী? ডইডৰ লগত ল’ৰাও যাব নেকি?”

“যাব, কিয় নাযাব?”

“ছি: ছি: ঝৰ্ণা, তই সেই নাচনীকেইজনীৰ সৈতে দিনটো কিছুমান ডেকা ল’ৰাৰ লগত ছুবি ছুবিবি? নাই নাই, তই যাব নোৱাৰ। মাহুহে শুনিছে কি ক’ব?”

“মাহুহে শুনিছে কি ক’ব—মাহুহে শুনিছে কি ক’ব, মাথোঁ ডোমালোকৰ এটাই কথা। চিৰদিন মাথোঁ মাহুহে শুনিছে কি ক’ব, সেই এটা কথাই তুমি মোক কৈ আহিছা, কিন্তু মই নগ’লে মাহুহে কি ক’ব সেই কথাটো কেতিয়াবা ভাবি চাইছা নে? ডোমালোকৰ মই কোনো কথা শুনিব নোখোজোঁ, মই কথা দিছোঁ, মই যামেই। ডোমালোকৰ কাৰো কথা মই নুশুনো।”

কোনোদিন মই কিজানি মাক ইমান টানকৈ কোনো কথা কোৱা নাছিলোঁ। মাৰ সকলো কথা মই বিনা প্ৰতিবাদেৰে মানি লৈছিলোঁ, কিন্তু আজি মই প্ৰতিবাদ নকৰাকৈ থাকিব নোৱাৰিলোঁ। সম্ভৱ মায়েও কোনোদিন মোৰপৰা এনেদৰে কোনো প্ৰতিবাদ শুনিবলৈ পাব বুলি ভাবিব পৰা নাছিল। সেইবাবে মোৰ কালে একেধৰে চাই থাকিল আৰু তাৰ পিছত চকু দুটা চলচলীয়া কৰি ক’লে, “মই জানো সেই ছোৱালীকেইজনীয়ে তোক নষ্ট কৰিলে। মই কওঁ নহয়, সেই নাচনীকেইজনীৰ লগত লুকাবিবি। নিজেতো নষ্ট হ’লেই, এইবাব তোকো নষ্ট কৰিছে এৰিব।

“লোকৰ ছোৱালীক মিছাকৈ দোষ নিদিবা মা”—মই লগে লগে প্ৰতিবাদ কৰি উঠিলোঁ, “সেইবোৰ ছোৱালী তোমাৰ চকুত বেয়া হ’লেও আনৰ চকুত ভাল ছোৱালী। মোক হাঁহাৰ দৰে কোনো ছোৱালীক অহঙ্কাৰী, ‘আনচ’চিয়েল’ বুলি কোনোও হাঁহিবলৈ সাহস নকৰে।”

“তোক লৈ হাঁহে?” মা যেন একেবাৰে দুশুনিব লগা কথা

এবাব শুনি স্বৰ্গ ডাঙ্গি পৰা মাহুহ যেন হ'ল, “ভোব নিচিনা এজনী ছোৱালীৰ কোন নিন্দুক আছে ?”

“কোনো নিন্দুক ওলোৱা নাই মা ! মোকে বি কথা কৈছে, সেৱা একো মিছা কথা কোৱা নাই, সঁচা কথাই কৈছে ।”

“সঁচা কথাই কৈছে ?”

“অ’ সঁচা কথা কৈছে ।”

সেইদিনা মায়ে মোৰ কথা ঠিক একো বুজিব পৰা নাছিল । সেইবাবে মোৰ এই বিদ্ৰোহৰ কাৰণে ‘নাচনী ছোৱালী’ বানে অৰ্পণাইতক দোষাৰোপ কৰিছিল—মোক কুপখলৈ নিব খোজা বুলি । মই যে নিজে কিবা চিন্তা কৰি, মই নিজে মাইতৰ জন্ম-থহি বোৱা আভিজাত্যৰ প্ৰতি থকা মোৰ প্ৰচণ্ড বিদ্বেষৰ কাৰণে এনে বিদ্ৰোহ কৰিবলৈ ওলাইছিলোঁ, সেই কথা মাইতে ঠিক বুজিব পৰা নাছিল ।

মা’ই অৰ্পণাইতক নাচনী বুলি কোৱাৰ এটা কাৰণ আছে । আমি মেট্ৰিক পৰীক্ষা দিয়াৰ পিছতে অৰ্পণাইতে এখন ‘ডেবাইটিং’ৰ আয়োজন কৰিছিল । এই ডেবাইটিং’ত যোগদান কৰিবলৈ মই মাৰপৰা অনুমতি পোৱা নাছিলোঁ । ভাবোপৰি মইনো বোণ দিয় কি বুলি ? সকলোৰে ভাল মাহুহৰ ছোৱালীয়ে নচা, গান গোৱা—এইবোৰ মাইতৰ মতে নিষিদ্ধ কথা আছিল । খুটৰ সন্তৰ দেউতাককাদেউতাইতে অসমৰ বাহিৰত গৈ ‘বাইজী’ আদিৰ মাচ চাই হাজাৰ টকা এনিশাতে খৰচ কৰাব কাহিনী মায়ে জানিছিল । এতেকে বাইজীইতৰ বস্তু আনি আমাৰ ঘৰৰ স্ত-উচ্চ দেৱালৰ মাজত সূত্ৰাবলৈ সাহস কৰা নাছিল । এতেকে গান গোৱা, নচা—এইবোৰ সুবিধা আমাৰ ঘৰত অকণো পোৱা নাছিলোঁ । তথাপি অৰ্পণাইতে ঘৰতে আহি দি বোৱা বিশেষ শ্ৰেণীৰ টিকট দুটা মায়ে বাৰিছিল । ইয়াৰ কাৰণ সিহঁতৰ প্ৰতি কিবা সহানুভূতি নাইবা ডেবাইটিং’ চোৱাৰ মাৰ কিবা আগ্ৰহ বে আছিল সেইটো নহয়, দিনে দিনে আমাৰ বি আৰ্থিক অনাটন হৈছিল, সেইটো মোৰ লগৰ ছোৱালীৰ

আগত ক'খখাত প্রকাশ হয় বুজিয়েই ঘায়ে বিশেষ একো কেব্‌জেন্
নকবাকৈ টিকট ছটা বাখিছিল।

মোৰ একান্ত আগ্ৰহ কাৰণে ঘায়ে মোক লৈ ডেবাইটিখ' চাবলৈ
গৈছিল। স্ব'ত মহিলাৰ কাৰণে কোনো বিশেষ আসন সংৰক্ষণ কৰি
বখা হোৱা নাছিল আৰু সেইবাবে মোৰ কাৰৰ চিট্টোত আহি
কোনো এজন ডেকা বহিছিলহি।

ধুনীয়া সাজ-পাৰ কৰা ডেকাজন বহাৰপৰা মোৰ মনটো
অকণমান কিবা খেজি-মেলি লাগিছিল। সেইবাবে ঘায়ে নেদেখাকৈ
মই ঘাজে ঘাজে মোৰ কাৰত বহা ডেকাজনলৈ চাইছিলোঁ। কিন্তু
সাহসৰ অন্তৰৰ কাৰণে মই এবাৰো ডেকাজনৰ মুখখন ভালকৈ চাব
পৰা নাছিলোঁ। সম্ভৱ ডেকাজনেও মোৰ মুখৰ কালে ভেনেদৰে চুব কৰি
চাইছিল। কাৰণ, এবাৰ ময়ো ঠিক ভেনেদৰে চাৰি বিচাৰোঁতে ডেৱোঁ
মোঁলৈ চাইছিল আৰু ছয়ো ছয়োৰে চকুত বৰ বেয়া ধৰণেৰে
ধৰা পৰি গৈছিলোঁ। ধৰা পৰি যোৱা কাৰণে ডেওঁ লাজ লাজকৈ
হাঁহিছিল আৰু লগে লগে মোৰ কাণ-মূৰ পৰম হৈ গৈছিল। ইয়াৰ
নিহতে মই আৰু সেইকালে মুখ ঘূৰাব পৰা নাছিলোঁ।

খুউৰ সম্ভৱ ডেকাজনে আকৌ মোলৈ ভেনেদৰে চাইছিল আৰু
কেদেবাটৈ মাৰ চকুত কিজানি ধৰা পৰি গৈছিল। সেইবাবে হঠাৎ
ঘায়ে 'কৰ্বা, তই ইয়াত বহ' বুলি চিট্টো সলাই লৈ ঘোণা কৰি
ডেকাজনলৈ ভেনেদৰে চাইছিল, মোৰ লাজত কাণ-মূৰ পৰম হৈ
গৈছিল। মই আৰু সেইকালে মূৰ দাঁড়িব পৰা নাছিলোঁ। ঠিক ইয়াৰ
নিহতে মই মন কৰিছিলোঁ, ডেকাজন নিজৰ চিট্টোবপৰা উঠি
গৈছিল।

সেইদিনা টেজত অৰ্পণাইতে নাচিছিল, গান গাইছিল, এখন
একাডিকাত অভিনয় কৰিছিল। কিন্তু ডেকাজনৰ আগত হোৱা সেই
দুৰ্বটনাটোৰ কাৰণেই হতক নাইবা পাতক হোৱালীয়ে এনেকৈ টেজত
ইমানবোৰ নাচুহব আগত কৰা, গান গোৱা আদিৰ কাৰণেই হতক

সাইতে অর্পণাত্মক সেইদিনা সমাজভাৱে ল'ব পৰা নাছিল। উত্তৰি আহোঁতে গোটেই বাটটোত কিবাকিবি ভোবভেৰাই আহিছিল। কিন্তু ইয়াৰ পিছত বেতিয়া বাতৰি কাকতত অর্পণাত্মক হুঁসিহ উঠে প্ৰশংসা কৰি লিখা বাতৰি ওলাল, মই সেই বাতৰি কাকতখন দেখুওৱাই মাক কৈছিলোঁ, “হা চোৱা, কুঁৱিহে অর্পণাত্মক ইমান বেয়া কুঁৱন চোৱা, কিন্তু কাগজত কিমান ভালকৈ লিখিছে।” খেঁচ কৰা শুনি ময়ে বাতৰি কাকতখন লৈ মোক কৈছিল, “খ খ, সেইবোৰ নাচনী ছোৱালীৰ কথা মোক ক'বলৈ নাহিবি, মোৰ দৰকাৰ মাই সেইবোৰ পঢ়াৰ।

সেই ডেতিয়াৰেপৰা অর্পণাত্মক মাব চকুত ‘নাচনী ছোৱালী’ হ’ল। এতেকে এইবোৰ নাচনী ছোৱালীৰ লগত মোক ‘পিক্‌নিকলৈ যাবলৈ ময়ে কোনামতে অনুমতি দিছিল। কিন্তু মই বেতিয়া মোৰ মন্তত আঁকোৰ-গোঁজ হৈ থাকিলোঁ, ডেতিয়া ময়ে লৈ অকাইকেউৰ লগত আলোচনা কৰিলে। অৱশেষত ককাইকেৱে আহি মোক এটা প্ৰস্তাৱ দাঙি ধৰিলে, “শুন কৰ্ণা, মই তোৰ পৰীক্ষা হৈ প’লৈই কলিকতালৈ যাম আৰু তোকো এইবাৰ লৈ যোৱাৰ কথা ভাবিছো। এতেকে এইবোৰ পিক্‌নিক-চিক্‌নিক বাদ দি, তোম তেনেকৈ অকলে যোৱা-বেলায়ে অভ্যাস নাই... ”

ককাইকেউৰ প্ৰস্তাৱটো শুনি মোৰ হাঁহি উঠি গ’ল। কলিকতালৈ যোৱাৰ আনন্দত মই এহুকোণে সম্ভৱ হৈ যোৱাৰ বি আশা কৰি আহিছিল, তেনে কোনো লক্ষণ নেদেখি ককাইকেৱে মোলৈ কাকতত হৈ প্ৰস্তাবোধক বৃত্তিৰে চাই থকা দেখি মই ক’লোঁ, “অভ্যাস নাই কাৰণে মই অভ্যাস কৰিব খুজিছোঁ।” ইমানদিনে ডোমালোকে অভ্যাস কৰিবলৈতো কোনো সন্মোখ দিছিল; এতিয়া মই নিজে নিজে আনন্দৰ বাবে কিবা এটা কৰিবলৈ সোৱাত বাধ্য দিছা কিয়? তাৰোপৰি ফোৱাঁ, কলিকতালৈ নিয়া লোভ মোক মেলেপুৱাবা, মোৰ দেউতা কলিকতালৈ আহিব নৈছিল, কিন্তু কোনো এবাৰ মাক লগত

নিছিল নে? গঁচাকৈয়ে 'তুমি কোৱাঁচোন, তুমি মোক কলিকতালৈ তোমাৰ লগত নিবলৈ ভাল পাবা নে? মই জানো কেতিয়াও তুমি ইয়াক অন্তৰবপবা নিবিচাবা। দেউতা কিয় কলিকতালৈ গৈছিল মায়ে নজনা কৈ থকা নাছিল; কিন্তু প্ৰতিবাদ কৰাৰ সাহস গোটাব পৰা নাছিল। তুমিও ছপইচা গোটাই লৈ কলিকতালৈ যোৱা, অথচ মায়ে বুজিও ছুবুজাব ভাও ধৰিব লগাত পৰে। মাৰ যি সাহসৰ অভাৱ আছিল, তাৰ বাবে আজি আমাৰ যে এই অৱস্থা, তুমি অস্বীকাৰ কৰিব নোৱাৰা...। সেই কাৰণে শুনা, কেতিয়াবা যদি মই কলিকতালৈ যাওঁ, মই অকলে যাম, তোমাৰ অনুগ্ৰহত নহয়.....”

“ভই এইবোৰ কি কৈছ?” একো ছুবুজাব দৰে মায়ে মোক প্ৰশ্ন কৰিলে।

“তুমি একো ছুবুজাব ভাও নধৰিবা। চিৰদিন তুমি নিজেৰে সতী-সাক্ষী ভিৰোতা হিচাবে প্ৰতিষ্ঠা কৰিবলৈ, মহাত্মা গান্ধীৰ তিনিটা বান্ধবৰ ভাও দিয়ে কটাই দিলা, কিন্তু তুমি মোক যদি ঠিক তোমাৰ দৰেই হোৱাটো বিচাৰিছা, তেনেহলে এক বিৰাট ভুল কৰিছা...”

সেইদিনা মাইতে মোৰ কথা ঠিক বুজিব পাৰিছিল নে নাই নাজানো; কিন্তু মই মন কৰিছিলোঁ। সেই দিনাবপৰা মাত্ৰ আক ককাইদেউ একেবাবে নিশ্চুপ হৈ গৈছিল। মই মন কৰিছিলোঁ। কেবাদিনো ককাইদেউ মোৰ সমুখা-সমুখি হোৱা নাছিল। ময়ো মাইডৰ লগত কোনো ধৰণৰ কথা পতা নাছিলোঁ। মোৰ হাতত থকা পইচাবপৰাই পিক্‌নিকৰ পইচা দিলোঁ। অৱশেষত যিদিনা মোৰ পিক্‌নিকলৈ যোৱা দিনটো আহিল, সেইদিনা মই দেখিলোঁ মায়ে খুউৰ পুৱাই বিচনাৰপৰা উঠি গৈ পাকঘৰৰ জাইটো জলাই কিৰাকিৰি কৰিবলৈ আৰম্ভ কৰিছে। অজানাত ইমান পুৱাই মাত্ৰ কেতিয়াও ঘুৰ্তে। মাত্ৰ উঠাৰ অলপ পিছতে মই বিচনাৰপৰা উঠি গৈ সেইবাবে থাক-খুৰিলোঁ, “কি হ’ল মা? ইমান সোনকালে উঠিলা যে?”

“তই পিকনিকলৈ নাযাবি জানো?” কেবাহীখনত আলু-
ফুলকবিৰ ডাঙিখন তুলি দি মায়ে ক’লে, “তাত নৈ কেতিয়া খান্ধলৈ
পাব ঠিক নাই, তখনমান লুচিকৈ ভালকৈ খাই বাহ।”

“ল’ক আছিল নহয়”—মই ক’লোঁ, “এইবোৰ কবি মিছাকৈ ইমান
কষ্ট কৰাব কোনো দৰকাৰ নাছিল।”

কথা কৈ কৈ মই বাথকমত সোমালোঁগৈ, মায়ে কিবা কৈছিল
যদিও মই শুনা নাছিলোঁ। মই বাথকমত থাকোঁতে শুনিচোঁ
কোনোবাই গাড়ীখনৰ খুঁউব হেন্সেল মাৰিছে। তাৰ মানে ককাইদেউ
উঠিল। ককাইদেউক মই কোনোদিনেই ইমান সোনকালে উঠা
দেখা নাই। গাড়ীখন চলাবলৈ ককাইদেৱে আপ্রাণ চেষ্টা কৰিছে।
কিন্তু ইমান ঠাণ্ডাত গাড়ীখনে যেন টোপনিবপৰা উঠিবলৈ অকণো
ইচ্ছা কৰা নাই। কিছু সময় হেন্সেল মাৰি ককাইদেউ ডাঙৰি
পৰিছে। এনেতে মই শুনিচোঁ মায়ে ককাইদেউক চিঞৰি কৈছে,
“তই সেইখনতে কিয় মিছাকৈ লাগি আহ ? বিজ্ঞা এখনকে আনি দে,
তাই ডাঙে যাব পাৰিব।” ককাইদেৱে মাৰ কথাৰ একো উত্তৰ
নিদিলে। কিন্তু ইয়াৰ পিছত শুনিচোঁ ডেওঁ দুজন উৎসাহেৰে গাড়ীৰ
হেন্সেল মাৰিছে, বনেট লাড়িছে, নমাইছে, খুঁই-খাটাং কৰি কিছুমান
শব্দ কৰিছে। ককাইদেউলৈ সেইবাবে বৰ দুখ লাগিল। মই জানো
ককাইদেৱে কিয়, গাড়ীখন ষ্টাৰ্ট কৰিবলৈ আপ্রাণ চেষ্টা কৰিছে।
গাড়ীখন ষ্টাৰ্ট কৰিব পৰাৰ লগতে ককাইদেউৰ গোটেই পোকবৰ
প্ৰাণ জড়িত হৈ আছে। গাড়ীখন যদি ষ্টাৰ্ট কৰি মোক নি থৈ আহিব
নোৱাৰে, মোৰ সমুখত যেন ককাইদেউ বৰ বেয়াটক হাবি বাব।
অন্ততঃ ককাইদেউ আজি মোৰ ওচৰত হাবিব নোথোজে।

ঠিক মই বাথকমৰ দুৱাৰখন খুলিহোঁহে, এনেতে গাড়ীখন ষ্টাৰ্ট
হোৱাৰ শব্দ শুনিচোঁ। গাড়ীখন ষ্টাৰ্ট হোৱাৰ শব্দটো শুনাৰ লগে
লগে মোৰ মূৰত কিবা যেন হাঁহি এটা বিৰিঙি গ’ল। গাড়ীত উঠাৰ
চৰ মোৰ নাই, কিন্তু ককাইদেউৰ কষ্টকণৰ প্ৰতি মোৰ বেয়া

সান্নিহিত। ভাষণপৰি সিদ্ধিলাব ঘটনাটোবপৰা আত্মাৰ যি এটা সহজ সম্পৰ্ক নোহোৱা হৈছিল, সেই সম্পৰ্কটো মই অলপ উন্নত কৰিবলৈ নিজবপৰাও বিচাৰিছিলোঁ। ককাইদেউৰ পাকীখন টাৰ্ট নোহোৱা হ'লে আমাৰ মাজত সহজ সম্পৰ্কটো হোৱাৰ সম্ভাৱনা আৰু পিছুৱাই গ'লহেঁতেন।

চাহ-ডাহ খাই-যেলি উঠি মই দেখিলোঁ। ককাইদেউ পাকীত বহি আছে। মই ওচৰ পোৱাৰ লগে লগে ছদ্মকথন খুন্নি দিলোঁ। মই সমুখৰ চিটত বহিলোঁ। মায়ে মাথোঁ। মোক ক'লে, “আত্মাৰ হোৱাৰ আগতে আহি পাবিহি নহয় ?”

“পাবিহি লাগে”—মই ক'লোঁ, “অলপ দেবি হ'লেও চিন্তা নকৰিবা।”

ককাইদেৱে পাকীখন টাৰ্ট দিলে। পেটখন পাৰ 'হোৱাৰ অৰ্থে লগে জেপৰপৰা চিনাৰেট এটা উলিয়াই অগ্নি সংযোগ কৰিলে। আমাৰ মাজত কোনো কথা নাই। মোৰ বৰ অসুস্থি লাগিব ধৰিলে। সেইবাবে অৱশেষত ময়ে আৰম্ভ কৰিলোঁ। “মই শিকুনিকলৈ অহা কাৰণে তুমি এতিয়াও বেয়া পাই আছা ?”

“বেয়া ?”—ককাইদেৱে মোৰ কাণলৈ নোচোৱাকৈ ক'লে, “কিয়ং বেয়া পায়, কোনে কৈছে মই বেয়া পাইছোঁ বুজি ?”

“ভেনেহলে তুমি একো কথা কোৱা নাই কিয় ?” মই ক'লোঁ, “সিদ্ধিলাবপৰা মই মন কৰিছোঁ তুমি যেন মোবপৰা আজিবি থাকিব বিচাৰিছা; মোক ‘এভাইল’ কৰিব বিচাৰিছা……”

কিছু লম্বা ককাইদেৱে মোৰ কথাৰ কোনো উত্তৰ নিমিলে। কিছু সময় বোৱাৰ পিছত ক'লে, “ডোক মই বেয়া পোৱা নাই, কিন্তু এটা কথা সঁচা, ডোক সমুখত যি হোৱাৰ লাহল মই হেৰুৱাই পেলাইছোঁ..”

“হিঃ ককাইদেউ !” মই এতিয়াও কবি ক'লোঁ, “তুমি যে কি কোৱা—”

“ককাইদেউ !”—এক অকৃত্ত স্বৰ্গেৰে ককাইদেৱে বকটো উজাবন কৰি ক’লে, “ভইভো মোক আগতে পক্ষৰ বুলি মাতিছিলি, আজি-কালি একো বুলি নমতা হ’লি আৰু এই ‘সুতৰুৰু’কটো’ উজাবন কৰি মোক কিয় লাজ দিছ.....”

“লাজ দিছে ?”—মই অচৰিত হৈ ককাইদেউক ক’লোঁ :
“তোমাক মই ককাইদেউ বুলি মাতিলে লাজ পোৱা ?”

“একেজনী মাব সন্তান হিচাপে দাবী কৰাৰ বাহিৰে তোৰ ককায়েক হোৱাৰ যোগ্যতা মোৰ নাই, এতেকে তোৰ ককায়েক বুলি দাবী কৰাৰ মোৰ একো অধিকাৰ নাই—”

“উস, তুমি যে কি চেণ্টিমেন্টাল, সিদিনাৰ কথাখিনিৰ কাৰণে মোক তুমি এতিয়াও ক্ষমা কৰিব পৰা নাই, তুমি জানো মোক ক্ষমা কৰি দিব নোৱাৰা...”

মই মন কৰিছিলোঁ শেষৰ কথাখিনি কওঁতে মোৰ চকু ছটা ঢুলঢুলীয়া হৈ পৰিছিল। ককাইদেৱে হয়তো মোৰ মনৰ অৱস্থাটো মন কৰিছিল, সেইবাবে অঙ্গল হাঁহিবলৈ বন্ধ কৰি কৈছিল, “ক’তা, মোক চেণ্টিমেন্টাল বুলি কৈ দেখোন ভইহে চকু ঢুলঢুলীয়া কৰি পেলালি—”

ইতিমধ্যে গাড়ীখন আহি কলেজৰ গেট পালেহি। সেইবাবে কথাৰ মোৰ সলাই ককাইদেৱে ক’লে, “তহ’তৰ ‘লীডাৰ’ক সুবি আহচোন, ‘কেতিয়া সুবি পাবিহি, মই নিবলৈ আহিম।”

“তুমি আহিব নালাগে—” মই ক’লোঁ, “দেবি হ’লে পিকনিকলৈ যোৱা ‘লোকেল’ হোৱালীবোৰক খৰে খৰে নমাই থৈ অহাৰ বন্দৱস্ত কৰা আছে।”

গাড়ীখন বখোৱাৰ লগে লগে ককাইদেৱে ক’লে, “ভেনেহলে ভই বা, “উইচ্ ইউ এ হেলী পিকনিক’—”

গাড়ীৰপৰা নামি মই ক’লোঁ, “খেদ্, ইউ।”

ককাইদেউৰ গাড়ীখন নেদেখা হোৱালৈকে মই সেইখিনিত বৈ

ধাকিলো। হঠাতে মই অকণমান চেভিমেন্টাল হৈ পৰাৰ কাৰণে কিছু অপ্রকৃতিস্থ হৈ পৰিছিলোঁ। মই কিছু সময় ককাইদেউৰ গাড়ীখন নোযোৱালৈকে বৈ থকাৰ কাৰণে সেইটোৱেই আছিল। ‘ককাইদেউ’ শব্দটো মই জীৱনত আজি প্ৰথম মুখৰপৰা উচ্চাৰণ কৰিলোঁ। সৰুতে মই ককাইদেউক ‘পল্লু’ বুলি মাতিছিলোঁ। মোতকৈ ডেউ কেবাবহৰো ডাঙৰ আছিল যদিও মোৰ খেলাৰ একমাত্ৰ লগ আছিল ককাইদেউ। এডেকে আমাৰ সম্পৰ্কটো ককাই-ভনীৰ সম্পৰ্কতকৈ বহু বেছি বহুখৰ সম্পৰ্কহে আছিল। কিন্তু ডাঙৰ হৈ অহাৰ লগে লগে কিয় জানো মোৰ নাম কাঢ়ি মাতিবলৈ লাজ লগা হ’ল। সেই কাৰণে আজিকালি মই একো বুলি নমতা হ’লোঁ, কিন্তু আজি কেনেকৈ মোৰ মুখৰপৰা ‘ককাইদেউ’ শব্দটো ওলাই আহিল, মই নিজেই বুজিব নোৱাৰিলোঁ। এতিয়া ভাবি মোৰ নিজৰে লাজ লাগিব ধৰিলে।

ককাইদেউৰ গাড়ীখন চকুৰ আঁতৰ হোৱাৰ লগে লগে মই লাহে লাহে লগৰ ছোৱালীবোৰৰ ফালে আগবাঢ়িব ধৰিলোঁ। ইতিমধ্যে আমাৰ লগৰ প্ৰায়বোৰ ছোৱালীয়েই আহি পৰিছে, ল’ৰাবোৰতো আহিছেই। মোক দেখি অৰ্পণাই ক’লে, “আহিলি! দেবি হোৱা দেখি তই নাহিবি বুলিয়েই ভাবিছিলোঁ।”

“কিয় ?”—ঠিক একো বুজি নোপোৱাৰ দৰে অন্তৰোৰ ছোৱালীৰ ওচৰত মোৰ দুৰ্বলভাষিনি ধৰা নপৰিবৰ কাৰণে ভাইক প্ৰশ্ন কৰিলোঁ।

মোৰ প্ৰশ্নটো শুনি অৰ্পণাই এবাৰ হাঁহিলে আৰু ক’লে, “মোক প্ৰশ্ন কৰিছ কিয় ? প্ৰশ্নটো নিজকে কৰ। মোৰ মুখখন খোল খাই গ’লে তোৰে বিপদ হ’ব।”

অৰ্পণাই ঠিকেই কৈছিল। কাৰণ, অৰ্পণাই আমাৰ পৰিয়ালৰ নাড়ী-নক্স সৰলো জানে। সেই কাৰণে মই আৰু বিশেষ কথা আগ নবঢ়ালোঁ।

মই মন কৰিছিলোঁ। পিকনিকলৈ অহা প্ৰায়বোৰ ছোৱালীয়েই মোৰ দৰে মেখেলা-চাদৰ পিন্ধি আছিল। প্ৰায়বোৰে সেনোৱা-কামিজ, জিন্, স্নেজ্ নাইবা বে'ল বট'মছ পিন্ধিছে। মই আপুতঃ ক্লাছলৈ ক'ববাত ছুই-একটোৰ বাহিৰে এনেকোৰ সাজ-পোছাক কৰি অহা দেখা নাছিলোঁ। এনেতে বাগ্ৰাই মোলৈ হঠাৎ অকুতলগ্নে চাই ক'লে, “এই, এইবোৰ কি পিন্ধি আছিল ? পিকনিকলৈ গৈ মেখেলা-চাদৰ দাঙি ফুৰিবি নে ফুৰ্তি কৰিবি ?”

“মোৰ এইবোৰ কাপোৰেই নাই”—মই অলপ হাঁহি মাৰি ক'লোঁ। মোৰ কথা শুনি তাই “আহ মোৰ লগত” বুলি কৈ লগৰ ছোৱালীবোৰক ক'লে, “আমি পোন্ধৰ মিনিটতে আহিছোঁ, অকণমান ব'ৰি।” “বেছি দেবি নকৰিবি” বুলি অৰ্পণাই ক'লে যদিও সেইকালে অকণো ক্ৰক্ষেপ নকৰি তাই মোক টানি নিয়াদি নি হোটেল পোৱালৈগৈ। তাই মোক কিয় হোটেললৈ নিছিল মই বুজা নাছিলোঁ। কমত সোমোৱাৰ লগে লগে তাই ক'লে, “খোজ তোৰ কাপোৰবোৰ”—এইবুলি তাই চুটকেছটো খুলি ‘বে'ল-বট'মছ’ এযোৰ উলিয়াই মোৰ কালে দলি মাৰি দিলে। “সোনকাল কব, দেবি কৰিলে গোটেইবোৰে গালি পাবিব।” “খেং, মই এইবোৰ পিন্ধিব নোৱাৰোঁ”—মই এবাৰ বৃহৎ প্ৰতিবাদ কৰি চাইছিলোঁ; কিন্তু তাই মোৰ প্ৰতিবাদলৈ ক্ৰক্ষেপ নকৰি মোৰ গাৰপৰা চাদৰখন টান মাৰি খুলি পেলাই ক'লে, “সোনকাল কব, তোৰ ‘ভিষ্ট’বিয়ান মৰেলিটি’ থ, আমাৰ লগত যাবলৈ ওলাইছ যেতিয়া আমি যোৱাৰ দৰে যাব লাগিব। তাত গৈ আমাৰ লগত ফুৰ্তি কৰি ঘূৰি ফুৰিলে মেখেলা কোঁচাই ফুৰিবি নেকি ?”

নতুন সাজযোৰ পিন্ধি মোৰ কমৰপৰা ওলাই আহিবলৈ অস্বস্তি লাগিছিল। তাই কিন্তু মোক টানি নিয়াৰ দৰে নি বাহুখনৰ ওচৰ পোৱালৈগৈ। বাহুখনৰ ওচৰ পোৱাৰ লগে লগে সকলোৱে বোৰ কালে

চাই কিছুবি উঠিছিল, “বাঃ বাঃ কৰ্ণা, এইবাকৰে ঠিক হৈছে। একেবাবে আজিৰ ‘প্ৰিন্সেচ্ অব্‌ ভ পিক্‌নিক’ হৈ আহিছে।” দুই-এটা ল’ৰাইও কিবা মন্তব্য দিলে। মন্তব্যবোৰে ছোৱাৰ গোটেই কাণ-মুখ বন্ধা কৰি পেলালে। সেই কাৰণে সিহঁতৰ কথাৰ কোনো উত্তৰ নিদি বাহুখনৰ ভিতৰত গৈ কুঁচি-মুচি বহিলোঁগৈ।

বাহু চলিবলৈ আৰম্ভ কৰিলে। দুপাকমান দীঘলী পুখুৰীৰ পাৰত পাক মাৰি—যিটো সকলোবোৰ পিক্‌নিক পাৰ্টিৰে ধৰ্ম—আমাৰ গন্তব্য স্থানলৈ বাহুখনে চাপলি য়েলিলে। বাহুখনৰ ভিতৰত ইতিমধ্যে গান, বিহুগীত আৰম্ভ হৈ গৈছে। মই এইবোৰ একোতে ভাগ ল’ব পৰা নাই। মই প্ৰতিবাবে সুবিধা পালেই নিজৰ দেহাটো চাইছোঁ। এই নতুন সাজঘোৰ পিন্ধি মই অকণো যেন সহজ হ’ব পৰা নাছিলোঁ।

আমাৰ বাহুখন গৈ পাহাৰ এটাৰ দাঁতিত ব’লগৈ। কাষেদি এখন নৈ বৈ গৈছে। ঠাইখন বেছ মনোৰম। সেইখন হেনো ‘ফুলশী’ নদী। আমি সকলো বাহুবপৰা নামিলোঁ। ইতিমধ্যে আমি অহাৰ আগেয়ে আক দুটামান পিক্‌নিক পাৰ্টিৰ বাহু আহি সেইখিনিতে বৈছিলহি। লাহে লাহে মই দেখিলোঁ আক বাহু আহিবলৈ আৰম্ভ কৰিছে। জাকে জাকে ডেকা ল’ৰা নামিছে। দুই-এখনত ছোৱালীও আহিছে, দুই-এটা কেমিলি পিক্‌নিক পাৰ্টিও আছে। মাইকৰ হুলস্থূলত গোটেই ঠাইখন একেবাবে উৎসৱমুখৰ হৈ প’ল। আমাৰ লগৰ ছোৱালীবোৰেও চাহ খায়ে কোন ক’ত কেনি গ’ল ততকে ধৰিব নোৱাৰিলোঁ। মই কি কৰিম, কি নকৰিম ভাবি একো ঠিক কৰিব নোৱাৰি আমাৰ বাহুখনৰ ওচৰতে বৈ থাকিলোঁ। যেন দুপৰীয়াৰ ব’দজাকৰ পৰমত বাহুত এৰি থৈ যোৱা ছোৱালীবোৰৰ কোট-কুৱেটৰ বখা চকীদাৰীহে। কথাটো ভাবি মোৰ বৰ অসন্তোষ লাগিল। এনেতে ক’বাবপৰা জিপিকা আহি মোৰ ওচৰত আঁৰবিত ছোৱাৰ দৰে বৈ প’ল। মোৰ কপলে চাই ভাই

ক’লে, “এই, ডই ইয়াত অকলে অকলে বৈ কি কবিহ ? আহ আহ, অলপ ফুৰ্তি কৰোঁ।”

‘ফুৰ্তি ?’ মই অলপ আচৰিত হৈ প্ৰশ্নটো কৰিলোঁ।

“অ, আহ অলপ কুৰা যাওক। পিকনিকলৈ আহি কোনো গাই এনেকৈ বৈ থাকে নে ?”

মোৰ কোনো উত্তৰলৈ বাট নাচাই তাই মোক টানি সিয়ান দৰে লৈ গ’ল। আমি পাহাৰটোৰ দাঁতিৰ সোঁহাতেদি যোৱা বাস্তাটোৱেদি উঠিবলৈ আবদ্ধ কৰিলোঁ। অলপ দূৰ গৈয়ে পাহাৰটোৰ নামনিত হাবিৰে ঢাক খাই থকা শিলটোৰ দাঁতিত দেখিলোঁ, কেইবাটাও লবাই চিগাৰেট খাই একেবাৰে মহগল হৈ কিবা কথাত খুউৰ ফুৰ্তি কৰিছে। আমাক দেখি আটাইকেটাই ওপৰা-ওপৰিকৈ লিপিকাক কি ক’লে মই একো বুজি নাপালোঁ। লিপিকা সিহঁতকেইটাৰ ফালে আগবাঢ়ি গ’ল। হাতখনত ধৰি থকা বাবে বাধা হৈ ময়ো গলোঁ। “টেবু ইয়’ব্, ড্ৰীম কুইন্, ঋষিক, এতিয়া ঋণাৰ মুখ চাই কিমান কবিতা লিখা, লিখা। মোৰ ‘ৰেট’ ব’ল। এতিয়া মোৰ কিজ ?”

“নিশ্চয়, নিশ্চয় কিজ দিয়া হ’ব। কাইলৈ খাৰ্জ-কৰ্খ ছয়োটা পিৰিয়দ্ অক্।”

“পিছে কেটিনত নহ’ব দেই, মধুমিতাত, মনত থাকিব নহয় ?”

লিপিকাই কথা কৈ কৈ ফুৰ্তিতে কিবা এটা ইংৰাজী গানৰ কলি গুণগুণাই দূৰৈত বৈ থকা বজনাহঁতৰ ওচৰলৈ দৌব মাৰিলে। দূৰবপৰা তাই “গুড্ বাই ঋণা, উইচ্ ইউ বেট্ অব্ লাক্” বুলি চিঞৰি একেবাৰে পাহাৰটোৰ দাঁতিত আঁব হ’ল। মই কি কৰিম, কি নকৰিম ভাবত বৈ গলোঁ। কিবা খং আক লাজত মই কঁপিব ধৰিলোঁ, মই তেনেকৈ বৈ থকা দেখি প্ৰথমে ঋষিক বোলা ল’ৰাটোৱে আবদ্ধ কৰিলে, “কি হ’ল, খং উঠিছে বন্ধুৰ ওপৰত ?”

মই একো উত্তৰ নিদিয়া দেখি সি মোৰ অকণমান কাষলৈ আহি

কৈছিল, “আহা, বহিবা আমাৰ লগত ? নতুন নিমাতী কইনাজনীৰ দৰে এনেকৈ কিয় আহা ?”

আন্ধিকে এনেকৈ ক’বলৈহে পালে, লগবকেইটাই গিৰ্জনি মাৰি হাঁহি দিলে। এটাই ক’লে, “বাহ্ বাহ্, তই একেবাৰে আকাশৰ চক্ৰলৈ হাত মেলিছ; একেবাৰে তোৰ কইনা কৰাব সপোন দেখিছিলেই... ..?”

‘টুপিদ্’,—হঠাৎ মোৰ মুখৰপৰা শব্দটো কেনেকৈ ওলাই গৈছিল মই ক’ব নোৱাৰোঁ। মই দৌৰ মাৰিছিলোঁ, কোপাইছিলোঁ। মই একেবাৰে একো ক’ব নোৱাৰা হৈ গৈছিলোঁ। যেতিয়া সংজ্ঞা আহিল মই দেখিছিলোঁ, মোক ঘেৰি এজাক ছোৱালী গোট খাইছে। দূৰত কিছুমান ল’ৰাই বহুশব্দ অমূল্যদানত প্ৰশ্নবোধক চাৱনিৰে মোলৈ চাইছে।

গোটেই পৰিৱেশটোত মোৰ আকংগ উঠিছিল। দুয়োখন পাল মোৰ চকু-পানীৰে ভিতি গৈছিল।

হঠাতে অৰ্পণা ক’ববাৰপৰা আহি মোক ছোৱালীজাকৰ মাজৰপৰা টানি লৈ গৈ বাহৰ ভিতৰত বহুৱাই ছৱাবখন ভিতৰৰপৰা বন্ধ কৰি দি মোক লুপিছিল, কি হৈছিল। মোক শোকে খুন্দা মাৰি ধৰিছিল। চকু-পানী টুক টুকি মই কৈ গৈছিলোঁ। লিপিকাই মোক মাতি নিয়াৰপৰা মোৰ সকলো ঘটনা। মোৰ মুখৰপৰা সকলো ঘটনা শুনি অৰ্পণাই হাঁহি দিছিল।

“ধেং আঁকৰী, তই যে এই এবছৰেও ইমান বুৰ্খক হৈ আহ মই ভাবিবই পৰা নাছিলোঁ। মই কিবা ডাঙৰ ঘটনা হোৱা বুজিহে ভাবিছিলোঁ। ধেং, এইবোৰ কথাত কান্দিলে কেনেকৈ হ’ব ? আনে শুনিয়ো ডোকহে হাঁহিব। কথাটো কেনেকৈ ল’ৰাবোৰৰ মাজত কিবা ধৰণে বাট্ট হ’ব লাগিলে কাইলৈবপৰা কলেজলৈকে আহিব নোৱাৰিব। এতিয়াও তই ইমান বেঙী হৈ থাকিব লাগে নে ?”

কথাটো বাট্ট হ’বলৈ বাকী নাছিল। ইতিমধ্যে হৈ গৈছিল। তই

এজনী ছোৱালীৰ মুখবপৰা সস্তৰ কোনো কোনো অঙ্গুসঙ্কিশু ল'ৰাইও
 শুনিছিল। আমি পিকনিকবপৰা উভতি আহি বাছবপৰা নমাব
 পিছত ছোৱালীবোৰৰ 'ইন্টাৰ্জ' হৈ যোৱা নমিত্তা বাইপেৰে মোক
 একাৰবীয়াকৈ মাতি নি সুধিছিল, মোৰ 'কি' হৈছিল? মই উত্তৰ
 দিবলৈ নোপাওঁতেই ডেউ খঙত জঁকি উঠি কৈছিল, "নিজক ক'বু" বুলি
 বাখিৰ নোৱাৰা যদি ল'ৰাবোৰৰ মাজত নাচিবলৈ যাবলৈ কিহে
 পাইছিল? আজি তোমাৰ কাৰণেই গোটেই ছোৱালীবোৰে বদমাশ
 হ'ল। প্ৰফেচৰ, ফুকনহঁতৰ আগত মই কিমান লাজ পাইছোঁ।
 কাইলৈ প্ৰিলিপালে গম পালে মই কি ক'ম?"

বাইদেউৰ কথাৰ মই একো উত্তৰ দিব নোৱাৰিলোঁ। অলপ
 পিছতে অৰ্পণাই মোক বাইদেউৰ ওচৰবপৰা একেবাৰে ছোটেল
 পোৱাইছিলগৈ। কাৰণ, মোৰ কাপোৰ-কাৰনিবোৰ বান্ধাৰ কোঠাত
 আছিল। অন্ততঃ এইবোৰ কাপোৰ পিছি মই ঘৰলৈ উভতি যাব
 নোৱাৰোঁ।

মই বান্ধাৰ কোঠাত সোমোৱাৰ লগে লগে লিপিকাও আহি
 সোমাইছিলহি। তাই অহাৰ লগে লগে অৰ্পণা আৰু বান্ধাই
 তাইক গালি পাৰিবলৈ আৰম্ভ কৰি দিলে। গোটেই ঘটনাটোৰ বাবে
 সিহঁত দুজনীয়ে লিপিকাকে দোষাবোপ কৰিবলৈ আৰম্ভ কৰিছিল।
 লিপিকাই চকুকেইটা চুলচুলীয়া কৰি কৈছিল, "এই সক ধেমালি-
 টোবপৰা ইমান ডাঙৰ ঘটনা এটা হ'বগৈ বুলি কেনেকৈ
 জানিম? এই অকলে অকলে বাছৰ কাষত বৈ থকাটো ল'ৰা-
 বোৰৰ চকুত পৰিছিল, বিশেষকৈ অন্ধকঁঠৰ। সিহঁতে মোক
 লগ পাই ঠাট্টা কৰিছিল, 'কিহে, তোমালোকে বৰ্ণা ছব্বাক বাছৰ বস্ত
 কয় চকীলাকী কৰি আনিছা নেকি? একেবাৰে ঠীক ভাৰ্য্যক
 সুতিৰ দৰে বাছৰ কাষত থিয় হৈ আছে যে? ল'ৰা দেখি তৰ খোৱা
 ছোৱালী যে এতিয়াও আছে আমাৰ থাকুৱাই নাছিল, আজিহে
 দেখিলোঁ।' মই সিহঁতৰ কথাৰ প্ৰতিবাদ কৰি কৈছিলোঁ, 'ল'ৰা

দেখি কিয় ভয় খাব ? তাই হুলস্থূল ভাল নাপায়, সেই কাৰণেহে তাই আমাৰ লগত অহা নাই।’ মোৰ কথা শুনি সিহঁতে গিৰ্জনি মাৰি হাঁহি দিছিল। ইয়াৰ পিছত আমাৰ মাজত জিদ্ লাগিছিল, স্বৰ্গীক যদি মই সিহঁতৰ ওচৰলৈ লৈ যাব পাৰোঁ, স্বৰ্গকে কাইলৈ কলেজত চাহ খুৱাব। ময়ো এইৰ লাজটো ভাগক আৰু মোৰ জিদ্টো বওক বুলি এইক কাকি দি লৈ গৈছিলোঁ, আচল কথা ক’লে এই নাশায় বুলি... ..। পিছে ঘটনাটো ইমান ডাঙৰ হ’ব পাৰে বুলি মোৰ ধাৰণাই নাছিল। মোক ক্ষমা কৰ স্বৰ্গী, ধেমালিৰ বাহিৰে মোৰ কোনো অসৎ উদ্দেশ্য নাছিল.....”

মই একো উত্তৰ দিব পৰা নাছিলোঁ। নিজৰে গোটেই ঘটনাটোৰ কাৰণে বৰ লাজ লাগিছিল। ইতিমধ্যে ছোৱালীবোৰৰ মাজত মোৰ কথাটো লৈ বিভিন্ন মুখবোচক আলোচনা সম্ভৱ আৰম্ভ হৈ গৈছিল।

সেইদিনা অৰ্পণাই মোক ঘৰত যেতিয়া থৈ গৈছিল, তেতিয়া নিশা সাত বাজিছিল। ককাইদেৱে সাজ-পাৰ কৰি ওলাই আহিছিল। মোক দেখি ক’লে, “মায়ে তই দেৱি কৰা দেখি চিন্তাই কৰিছিল, মই আগবাঢ়ি যাবলৈ ওলাইছিলোঁ। কি, পিকনিকত তই ঘৰত থকাৰ দৰে নিমাতীক্ষণী হৈ থাকিলি নে বেছ ফুৰ্তি কৰিলি ?”

: কৰিলোঁ, দেখাৰ ফুৰ্তি...

ককাইদেউৰ প্ৰশ্নটোৰ উত্তৰ কোনো বকমে দি মই মোৰ কোঠা পাইছিলোঁগৈ। মই নিজকে তেতিয়া কৈছিলোঁ, “ককাইদেউ, মা তোমালোকে মোক পিকনিকলৈ যাবলৈ বাধা দি ঠিকেই কৰিছিল; মই আচলতে এইবোৰলৈ যাবলৈ অলপো উপযুক্ত নহয়। তোমালোকৰ ওপৰত অস্তিমান কৰি তোমালোকে বেয়া পোৱা কাম এটা কৰি তোমালোকৰ বিৰুদ্ধে বিকোভ কৰিব পাৰোঁ, কিন্তু মই তোমালোকৰ চিন্তাধাৰাবপৰা অকণো মুক্ত নহয়। মই আজি বৃজি উঠিছোঁ, মই সম্পূৰ্ণ হাবি গৈছোঁ। তোমালোকে কল্পনা কৰা স্বৰ্গীজনীৰ পৰা মই অকণো মুক্ত নহয়, অকণো মুক্ত নহয়।”

পিছদিনা আগৰ দৰেই মই কলেজলৈ ওলালোঁ। যদিও মোৰ ঘৰটো আনদিনাৰ দৰে মুকলিমূৰীয়া নাছিল। প্ৰতি বৃহস্পতিত এক অজানিত ভয় আৰু শঙ্কাত মোৰ অন্তৰখন হুক হুক কৰি ঠপি উঠিছিল। মোৰ এনে লাগিছিল সকলোৱে যেন মোক কোঁতুহলৈকে নাইছিল, মোক লৈ মুখৰোচক আলোচনা কৰিছিল। এনেতে এবাৰ হঠাতে আঁৰিকক মই লগ পাই গলোঁ। মোক দেখি আঁৰিকক “মিচ্‌ ছুৱৰা; শুন-এচোন” বুলি কৈ মোৰ কাষ পাইছিলহি। শঙ্কাবে মই ডেওৰ কালে চাইছিলোঁ। ডালৈ মূৰ কৰি আঁৰিকক কৈছিল, “কালিৰ ঘটনাটোৰ কাৰণে মোক কমা কৰিব। লিপিকাৰ লগত এটা সাধাৰণ ধেমালিবপৰা যে এনেকুৱা এটা ঘটনা হ’ব, মই ভাবিব পৰা নাছিলোঁ। লিপিকা নাইবা মোৰ একো বেয়া উদ্দেশ্য নাছিল। লিপিকা মোৰ পেশীৰ ছোৱালী; একে ক্লাছত পঢ়োঁ কাৰণে আমাৰ মাজত বন্ধুহুটো বেছি, অকণমান ধেমালিও বেছি কৰোঁ। সেইবাবেই এনে হ’বলৈ পালে। মোৰ নিজৰে খুউৰ লাজ লাগিছে। তাকে আজি পুৱাই তাই আমাৰ ছোটেলালৈ গৈ কান্দি-কাঁতি ছলছুল কৰি দিয়াত মোৰ অৱস্থাটো কি হৈছে নিশ্চয় বুজিছে। কলেজবপৰা মই ছোটেলালৈ উভতি যোৱাৰ সাহসেই হেঁচৰাই পেলাইছে।”

মই পিছৰ কথাখিনি শুনিব নোৱাৰা হৈ আছিলোঁ। নিজৰ ওপৰত অসন্তৰ খং উঠিছিল। সেইদিনা ক্লাছ আৰু কৰা নহ’ল। ঘৰলৈ উভতি আহি বিচনাত শুই শুই কোনেও নেদেখাকৈ মই উচুপি উচুপি কান্দিছিলোঁ। গা অসুখ বুলি মই ছদ্মনিমান কলেজলৈ নোমোৱাকৈ থাকিলোঁ। মা আৰু দাদাই ক’লে, “পিক্‌নিকলৈ গৈ ঠাণ্ডা লাগিয়েই হৈছে, আমি কৈছিলোঁ। নহয়, তই ইমান কষ্ট কৰিব নোৱাৰ।”

মই মাইতৰ কথাৰ কোনো উত্তৰ দিয়া নাছিলোঁ। এইটো কথা সঁচা যে মোৰ কষ্ট হৈছিল। কিন্তু সেই কষ্ট মোৰ দেহৰ নহয়, মনৰ। মই যেতিয়া আকৌ কলেজলৈ গৈছিলোঁ, লাহে লাহে লগৰ ল’ৰা

ছোৱালীদোবে ঘটনাটো পাহৰি গৈছে। ইতিমধ্যে বহু নতুন নতুন ঘটনা দৈনিক পৃথিৱীত ঘটিছে। সদায় নতুন কিবাব সন্ধানত থকা ল'ৰা-ছোৱালীদোবে এটা সাধাৰণ জ্ঞান লৈ বস্তু হৈ থকা নাছিল।

কিন্তু পাহৰিব পৰা নাছিলোঁ মই। পাহৰিব পৰা নাছিল হয়তো ঋতিকে। ছোৱালীৰ বেঞ্চকেইখনৰ পিছতে বহি সদায় ক্লাহত উৎপাত কৰি থকা ল'ৰাটোৱে লাঠি, বেঞ্চত ঠাই লৈছিল। এক অস্বাভাৱিক পৰিণতিৰে সি ক্লাহত সোমাইছিল; কাবো লগত আগৰ দৰে হৈ-হাল্লা কৰি কথা নাপাতিছিল।

মোৰ কি হৈছিল, মই নিজেই বুজা নাছিলোঁ। মোৰ পোটেই মনটো ঋতিকাৰ মুখখনে আৱৰি ধৰিছিল। প্ৰত্যেক দিনে এবাৰ নেদেখিলে মই থাকিব নোৱাৰিছিলোঁ। দিনটো ক্লাহ কৰি আহি সন্ধিয়া যেতিয়া মই পঢ়াৰ টেবুলত বহিছিলোঁ, মই কিতাপখন সমুখত মেলি ঋতিকাৰ কথা ভাবিছিলোঁ।

দিনবোৰ পাৰ হৈছিল।

পৰীক্ষা আহিছিল। বন্ধ আহিছিল। বন্ধ খুলিছিল। আকৌ পিকনিকৰ নিয়ম-সিদ্ধ সৌৱৰণিৰ দিনবোৰ আহিছিল। আকৌ কলেজত পিকনিকলৈ যাবলৈ আমাৰ লগৰ ল'ৰা-ছোৱালীদোৰ সাজু হৈছিল।

ময়ো সাজু হৈছিলোঁ। মাক নোকোৱাকৈ বাস্তাৱ নিচিনা বে'ল বট্‌ছ এৰোৱা মই স্কল'পটলৰ পইচাবে কি নি পেলাইছিলোঁ। এইবাৰ বাডে আগৰ বছৰৰ নিচিনাকৈ এক অপ্ৰস্তুত পৰিস্থিতিত পৃথিবী লগা নহয়, তাৰ বাবে আগবেশৰা মানসিকভাৱে প্ৰস্তুতি চলাইছিলোঁ।

বে'ল বট্‌ছলৈ কি নি কেনেকুৱা হ'ব দেখুৱাকৈ সেইবাবেই ব্যৱহাৰে বাহিৰে মই কল্যাণকৰ ছোৱালীত সোমাইছিলোঁ। এক প্ৰকাৰ উল্লেখ্য বাস্তৱতৰ কমটোক জিতবলৈ মই ৰৈ ৰৈ বৈছিলোঁ। উল্লেখ্য

কম্বটোৰ ভিতৰত হোৱা আলোচনাখিনিৱে মোৰ কাণত বৰ নিৰ্মমভাৱে
আঘাত কৰিছিলহি।

: এনেকুৱা এজনী ছোৱালীয়ে এনে এটা কণ্ঠ ৰুকিব বুলি ভৱাই
নাছিলোঁ। কাকো চিনিব নোৱাৰি।

: নহয় অ'। এইবোৰ সকলো জিপিল্লীৰ কাৰণে হ'ল। একেৰী
ছোৱালী কাৰণে অলপ বেছি নাৰ্ভাচ হৈছিল ...।

: থ থ, নিজৰ ক্লাহৰ ল'ৰাটোৰ লগত নাৰ্ভাচ! অস্ত কিবা
হৈছিল যেন্তে পাইছিলোঁ।

: ঋদ্ধিককতো দেখিলে এক নম্বৰ 'মেডী কিলাব' যেন লাগে, সি
পিছে ভাল বস্তুত হাত দিছিল দেই.....।

: ৰৰ্ণা এক নম্বৰ বুৰ্জক, ঋদ্ধিকৰ কাৰণে কিমান ছোৱালী পাগল,
ভাইহে ভাল চান্ মিচ্ কৰিলে—।

: তয়ো পাগল নেকি ?

: ধেং।

: হা: হা: হা:।

: কিবা যদি হৈছিলেই ভাইনো এনেকৈ কল্ম-কটাখন
কৰিবলৈ কিহে পাইছিল গোটেইখনৰ আগত। এইটো বয়সত
এনে ঘটনা কাৰনো নহয় ?.....

: এবা, ভাইৰ কাৰণে এইবাৰ পিকনিকত ঋদ্ধিক আহি
হেৰুৱালোঁ, সি এইবাৰ পিকনিকলৈ নাযায়

: ধেং, ল'ৰাবোৰ এনে হ'লে বাজে দেখি। ৰৰ্ণাৰ বাহিৰে
আক কলেজত ছোৱালী নোহোৱা হৈছে নেকি ?

: এবা, এইবাৰ একেধাৰে নজমিব.....।

: ঋদ্ধিক অন্য কিবা কাৰণেও নাযাব পাৰে। ৰৰ্ণাৰ কাৰণে ভাব
লিছিল ল'ৰা এটা নোহোৱাকৈ নাথাকে দে।

: অহ'লে কিয় নাযায় ? অস্ত কি কামটো ওলাল ?

: যোৱা পিকনিকৰ পিছৰপৰাই দেখিছ নে নাই সি কিমান গছীন হৈ গৈছে।

: সি স্বৰ্ণাৰ প্ৰেমত পৰিছে নেকি অ'।

: হাঃ হাঃ হাঃ।

: তোৰ যে কথা, তাইৰ নিচিনা ফ্ৰিজিদ্ হোৱালী এজনীৰ সি প্ৰেমত পৰিব ?

: এবা, স্বস্তিকৰ সলনি স্বৰ্ণা যাবলৈ নোলোৱাই ভাল আছিল। এইবাৰ আকৌ তাই গৈ ক'ত কি গুণগোল কৰে, এইবোৰ বুৰকি হোৱালীয়ে কিয় জানো পিকনিকলৈ মিছাকৈ ওলায়...।

মোৰ আক শুনি থকাৰ ধৈৰ্য্য নোহোৱা হৈ আহিছিল। মোৰ এনে লাগিছিল, মই যেন দৌৰি সেইখিনিৰপৰা গুচি আহিম। কিন্তু মই ঠিক কৰিলোঁ—নহয়, মই ভিতৰলৈ যাম, এনেকৈ চোৰৰ দৰে মই পলাই অহাৰ কোনো প্ৰয়োজন নাই। মই ফ্ৰিজিদ্ হ'ব পাৰোঁ, কিন্তু কাপুৰু হ'ব নোৱাৰোঁ। মই ছুৱাৰখনত নক্ কৰি দিলোঁ। শক শুনি আটাইবোৰৰ কথা হঠাৎ বন্ধ হৈ গ'ল।

মই কমটোৰ ভিতৰলৈ সোমাই গলোঁ। মোক দেখি যেন আটাইকেইজনী হোৱালীয়ে উচাপ্ খাই উঠিল। কিন্তু বেছি সময় তেনেকৈ নাথাকি বাস্তাই চিঞৰি উঠিল, “আবে স্বৰ্ণা, চাওঁ বৰ ডাঙৰ টোপালা এটা আনিলা দেখোন ? কি আনিলা চাওঁ ?”

তাই হুৰ্-মুৰ্ কৈ মোৰ হাতৰপৰা টোপোলাটো লৈ গ'ল। লগে লগে বাকী কেইজনীয়েও হুলস্থূল কৰি নতুনকৈ কিনি অনা কাপোৰ-যোৰ দেখি আটাইকেইজনীয়ে চিঞৰি উঠিল, “বাহ বাহ, কি কাইন্ ড্ৰেচ্। কাইলৈ তই একেবাবে ‘প্ৰিন্সেচ্ অব্ ডু পিকনিক’ হৈ ওলাইছ। তোৰ কাষত পাট্টাই নাপাম কিজানি।”

ওপৰা-ওপৰিকৈ আটাইকেইজনীয়ে একো একোটা মন্তব্য দি গ'ল। মই একো উত্তৰ নিদিিলোঁ। সকলোৰে কোৱা শেষ হ'লত মই লাহেকৈ কলোঁ, “মই ভৱিষ্যতক এটা খবৰ দিবলৈছে

আছিলো; মই কাইলৈ পিক্‌নিকলৈ নাযাওঁ, এইবোৰ এনেদৰে চিলালো।”

“কিয় ?”—আটাইকেইজনীয়ে এক ভয় আৰু বিশ্বয়েৰে ঘোঁৰা উত্তৰি চালে। ইজনীয়ে সিজনীৰ মুখলৈ চাবলৈ ধৰিলে। সকলোৰে এটাই শব্দ, কিজানি মই বাহিৰলৈ সিহঁতৰ আশা কৰা বোৰ শুনি আছিলোঁ। সেইবাবে পৰিস্থিতিটো লাঘৱ ভৰি দিবৰ কাৰণে কলোঁ, “কাইলৈ মোৰ মামাৰ ল’ৰাটোৰ অৱপ্ৰাশন পাতিছে; মই আগতে নাজানিছিলোঁ। কাইলৈ মই পিক্‌নিকলৈ যাম বুলি ক’লতহে মায়ে ক’লে। আজি পুৱা মামা আহি মই কাইলৈ পিক্‌নিকলৈ যাম বুলি শুনিমত একেবাৰে হুলস্থূল লগাই দিলে। মামাইতো আজিয়েই মোক লৈ যাব বিচাৰে, এতেকে কাইলৈ মই পিক্‌নিকলৈ গ’লে বৰ বেয়া কথা হ’ব।”

ইমানখিনি মিছা কথা অকণো খোকোজা নলগাকৈ মই কেনেকৈ ক’ব পাৰিলোঁ ক’ব নোৱাৰিলোঁ। সন্দেহৰ ভাব এটা থাকিলেও সিহঁতে মই মিছা কৈছোঁ বুলি সম্পূৰ্ণ বিশ্বাস কৰিব নোৱাৰিলে।

মোৰ কথা শুনি আটাইকেইজনীয়ে দুখ প্ৰকাশ কৰিলে। মোৰ অবিহনে যে সিহঁতৰ পিক্‌নিক একেবাৰে নজমিব তাকো ক’লে।

এজনীয়ে যুক্তি দিলে, পিক্‌নিকৰপৰাতো সন্ধ্যা লগাব আগতে পাহৰি, তাৰ পিছতো মই অৱপ্ৰাশন খাবলৈ যাব পাৰিম। সকলোৰে দুখ-প্ৰকাশবোৰ শুনি শুনি মই আহিবলৈ ওলাই কলোঁ, “বান্ধা, এই কাপোৰযোৰ পিক্‌নিকৰ কাৰণেই কবাইছিলোঁ। মোৰতো বোৱা নহ’লেই, তয়ে পিন্ধ, তোক ভাল শুৱাব। এইবোৰ কাপোৰতো পিক্‌নিক আদিব বাহিৰে এনেদৰে পিন্ধিবলৈ মই আৰু নোৱাৰোঁ। স্বৰতো নিদিব, সেই কাৰণে কাপোৰযোৰ মই ভোটলৈকে লৈ আছিলোঁ।

তাই প্ৰথমে আপত্তি কৰি দেখুৱাইছিল। প্ৰথম জানিয়েই মই

এবাবে নিগিহাকৈ ডাই পিক্‌নিকলৈ ভাল পোৱা নাছিল। মই তাইক সেই কাপোৰবোৰ জোৰ কৰি দি আহিলোঁ।—এই কাপোৰবোৰ আৰু কোনোদিন মই তাইৰপৰা ওভতাই নললোঁ। এদিন মই তাইক কলোঁ, “বান্ধা, তোক মই এইবোৰ কাপোৰ জেজেক্ট দিলোঁ, তোৰ গাত কাপোৰবোৰে বেছ শুৱাইছে।”

এইবোৰ অৱশ্যে পিছৰ কথা। সেইদিনা হোষ্টেলৰপৰা আহি ঘৰ পাই মই সহজ হৈ থাকিব নোৱাৰিলোঁ। বিৰাট এক মানসিক। ক্লান্তিয়ে মোক সাৰটি ধৰিলে। সেইবাবে সোনকালে শুই থাকিলোঁ। মই শোৱাৰ পিছত ককাইদেউ ক’ববাৰপৰা আহি মাব আগত মোৰ থবৰ লৈছিল। মায়ে ডাঙৰ ডাঙৰকৈ কোৱা শুনিছিলোঁ, “তাই শুলেই, কাইলৈ তাই পিক্‌নিকলৈ যাব নহয়, সোনকালে উঠিব লাগিব, ... তয়ো অলপ সোনকালে উঠিবি, তাইক ধৈ আহিবিগৈ।”

মই বিচিনাত পৰিছিলোঁ। যদিও টোপনি অকণো জ্বলা নাছিল। মই গোটেই নিশা ডেনেকৈ পৰি থাকিলোঁ। বাবে বাবে মাথোঁ আবেলি হোষ্টেলত মোক লৈ হোৱা আলোচনাখিনি মোৰ কাণত বাজি থাকিল : মই আঁকৰী, মই বুৰ্ৰক, মই ফ্ৰিজিদ্। মোৰ প্ৰেমত কোনো ফুৰকেই পৰিব নোৱাৰে। আত্মিক নাইবা তাৰ নিচিনা কোনোবা ফুৰক মোৰ প্ৰেমত পৰাতো আনৰ কাৰণে মাথোঁ এক হাঁহিব খোবাক, ঈৰ্ষাৰ কাৰণ হ’ব নোৱাৰে। ক’তা, মোকতো কোনেও ভাল ছোৱালী বুলি নক’লে। ক’তা, মোক দেখোন মাহঁতৰ নৈতিকতাৰ মানদণ্ডেৰে এজনী চৰিত্ৰব্ৰতী, সৎ, ভাল ছোৱালী বুলি নক’লে, মই মাথোঁ আঁকৰী, বুৰ্ৰক, ফ্ৰিজিদ্।...

মোৰ ছুগালেদি ছুধাবি চকুলো বৈ আহিল। গোটেই নিশা এক অন্ধৰ উন্মাদনাত মই কটাই দিলোঁ। ঠিক বাতি পূৰ্ণ পূৰ্ণ হওঁতেই দেখিলোঁ, মা বিজনাৰপৰা উঠিছে। মা আৰু মই একেটা কোঠাতে শোওঁ। মা উঠা দেখি মই মাক কলোঁ, “মা, তুমি ইমান সোনকালে উঠিলা যে—”

: কৈল, তই পিক্‌নিকলৈ যাব নেকি ?

: মই নাযাওঁ মা !

: কিয় ?—এক দুপুনিব লগা উত্তৰ শুনি মোৰো কালৈ য়ায়ে
উত্তৰি চালে ।

: সঁচাই কৈছোঁ মা, মই নাযাওঁ ।

: কিন্তু কিয় পাবাৰ ?

: এনেয়ে, মোৰ যাবলৈ ইচ্ছা নাই ।

মায়ে কিছু সময় মোলৈ চাই থাকি পুনৰ বিচিনাত পৰি ক'লে,
“জানো তোৰ কি কথা, বি কৰ কৰি থাক, কালিলৈকে যাব যাব
কৰি আজি আকৌ কি হ'ল ?”

মই একো উত্তৰ নিদিলোঁ । ইয়াৰ অলপ পিছত ককাইদেউ
বিচিনাবপৰা উঠি আহি একেবাৰে হুলস্থূল কৰি দিলে, “আৰে !
তইচোন উঠাই নাই, অ'ই বৰ্ণা, কেইটা বাজিল খবৰ আহে নে নাই ?
এনেকৈ শুই থাকিলে তোৰ পিক্‌নিকৰ বাবেই যাবগৈ ।”

: তাই বোলে নাযাৱ.....

মই কিবা কোৱাৰ আগতে বিচিনাবপৰা মায়ে মাত লগালে ।

: কিয় ?

একেবাৰে দুপুনিব লগা কথা এটা শুনাৰ দৰে অকৃতভাৱে
ককাইদেৱে আঁঠুৱাখন দাঙি মোক সুধিলে, “তোৰ আকৌ
বাতিটোক ভিতৰত নাযাবলৈ কি হ'ল ? মা ! তুমি কিবা
ক'লা নেকি ।”

“মই কি ক'ম ?”—মায়ে অলপ বিবক্তিব ক'লে, “মই তহঁতক
কিবা ক'বলৈ কেতিয়াবাই বাদ দিছোঁ, কেইটানো দিন আছে', এই
কেইদিন তহঁতক অশাস্তি নিদিয়াটক মৰিব পাবিলেই হয়... .. ।”

মই কুজিলোঁ, কোৱাবাৰ পিক্‌নিকলৈ যাব হতা-বৰা দুজনি মই
কোৱাব কোৱাটো এতিয়াও যাব যোৱা নাই । ককাইদেৱে নতুন
কথাটো বুজি উঠিছিল । সেইবাবে অকণমান হুলস্থূল কৰি মোৰ আগ

পৰা লেপখন টান মাৰি শুচাই দি ক'লে, “উঠ উঠ, মান-অভিমান
কৰি থাকিব নালাগে, নহ'লে গাত পানী ঢালি দিম।”

: মই অভিমান কৰি যাবলৈ নোলোৱা নহয়, তোমালোকে ছুবুজা
কিয় ? মোৰ মন যোৱা নাই, বহু। তুমি শুই থাকাকৈ ককাইদেউ,
তুমি আক এঘণ্টা শুৱ পৰিবা।

: জানো তহ'তৰ কি হয় ...।

বিবস্ত্ৰিবে ভোব-ভোবাই ককাইদেউ কোঠাটোৰপৰা ওলাই গৈ
নিজৰ কোঠাত সোমাল। মই স্বস্তিৰ নিশ্বাস পেলালোঁ।

অল্প দিনাৰ দৰে আমাৰ ঘৰত এটা নতুন পুৱাৰ আৰম্ভ হ'ল।
খোৱাৰ টেবুলত বহি মা, মই, ককাইদেৱে একেলগে চাহ খালোঁ।
কোনেও এবাৰলৈও মই কিয় পিকনিকলৈ নগলোঁ জুলিয়ালে। মই
বন্ধা পৰিলোঁ। ককাইদেৱে ভাবিছে, মায়ে কিবা ক'লে—যিহৰ
কাৰণে মই অভিমান কৰি পিকনিকলৈ নগলোঁ। মায়ে কি ভাবিছে
ক'ব নোৱাৰোঁ; কিন্তু মাও কিবা যেন সহজ হ'ব পৰা নাই। তেওঁ
নিজৰ গাতে সম্ভৱ কিছুমান মনে সজা কাৰণ পেলাই লৈছে।
সেইবাবে মা আক বেছি অনুৰূপী হৈছে। গোটেই পৰিৱেশটোৰ কাৰণে
নিজকে বৰ দোষী দোষী লাগিব ধৰিলে।

মোৰ নিজৰে হাঁহি উঠিল। যোৱাৰ মই পিকনিকলৈ যাবলৈ
ওলোৱাৰ কাৰণে মাইতৰ চকুত হৈছিলোঁ এক অশান্তিৰ কাৰণ
আক এইবাৰ নোযোৱাৰ কাৰণে মই হলোঁ এক অশান্তিৰ কাৰণ।

মামুহবাবে, মোৰ জীৱনৰ ঘটনাটোৰ দৰেই দেখিছো কোনো
কথাতে সুখী হ'ব নোৱাৰে। যি পোৱা নাযায় হয়তো সেইটো
ভুল কৰি বিচৰা হয়, যি পোৱা যায় তাকো লৈ মামুহ কোনো দিন সুখী
হ'ব নোৱাৰে।

মোৰ এনে লাগিল মই যেন ঘৰখনৰ অস্বস্তিকৰ পৰিস্থিতিটোৰ-
পৰা ক'বলৈ পলাই যাম। মই যেন এটা মুহূৰ্ত্তও ইয়াত থাকিব
নোৱাৰোঁ।

কিন্তু যাম ক'লৈ ?

বিচনাখনত পৰি পৰি মই বহু সময় কথাবাব ভাবিলোঁ।

হঠাতে মোৰ চকুৰ আগত এখন যুখ জাহি উঠিল : ঋষিক, ঋষিক বক্ৰা।

ঋষিকো আজি পিক্‌নিকলৈ যোৱা নাই। কিয় যোৱা নাই নাজানো। কালি বান্ধাৰ কোঠাত আলোচনা কৰা মই স্তুনিছিলোঁ।

ঋষিক কিয় পিক্‌নিকলৈ নগ'ল ?

যোৱাবাব মোৰ লগত হোৱা ঘটনাটোৰ কাৰণে ? ওহৌ, নাজানো। নাই নহয়, হ'ব নোৱাৰে, মোৰ নিচিনা ক্ৰিজিদ্ ছোৱালী এজনীৰ কাৰণে ঋষিকৰ নিচিনা এটা ল'ৰা পিক্‌নিকলৈ নোযোৱাকৈ নাথাকে।

মই আকৌ দমি গলোঁ।

হঠাতে আকৌ ঠিক কৰিলোঁ—নাই নহয়, মই যাম। মই বান্ধা, লিপিকাহঁতৰ সম্মুখত প্ৰমাণ কৰি দিম : মই ক্ৰিজিদ্ নহয়, ময়ো তেজ-মঙহৰ কামনা-বাসনা থকা এজনী জীয়া গাভৰু। মোৰ জীৱনতো ঋষিকৰ নিচিনা যুৱক এজনৰ প্ৰয়োজন আছে। মোৰ নিচিনা ক্ৰিজিদ্ গাভৰু এজনীৰ সান্নিধ্য ঋষিকৰ নিচিনা যুৱকেও বিচাৰিব পাৰে।

ঘপ্ কৰে বিচনাৰপৰা উঠিলোঁ। এক অধীৰ উলাহেৰে বাথৰুমত সোমাই গা ধুই ল'ৰালবিকৈ কাপোৰ পিন্ধি মই সাজি-কাচি ওলালোঁ, যেন এটা যুতুত দেবি হৈ গ'লেই মই 'মেইল-ট্ৰেন'খনহে মিচ্ কৰিম। মই এনেকৈ কাপোৰ-কামি পিন্ধি ওলোৱা দেখি মায়ে আচৰিত হৈ মোক স্নিগ্ধে, “তই ক'লৈ যাব এই পুৱাই ?”

“পিক্‌নিকলৈ”, মই অলপ কোড়ুক কৰিয়েই কলোঁ।

“পিক্‌নিক”—আচৰিত হৈ মায়ে ক'লে, “এতিয়া এই হুপবীয়াখন লৈ কেতিয়া পিক্‌নিক খাবি, কেতিয়া উভতিবি ?”

মাব কথাত মই হি হিঠৈ হাঁহি দিলোঁ আৰু কলোঁ, “ভূমি কি

কৈছা মা, এই মুহূৰ্ত্ততে ক'লা, 'ক'লৈ যাব এই পুৱাই',—মই বেতিয়া 'পিক্‌নিক' বুলি কলৌ, তুমি কৈছা এই ছপৰীয়াখন গৈ কেতিয়া পিক্‌নিক খাবি। এতিয়া ছপৰীয়া নে বাভিপুৱা মা ?”

“জানো যি কব কবি থাক” বুলি মা একেকোবে উচাট মাৰি মোক কাষৰপৰা গৈ পাকঘৰত সোমালগৈ। ময়ো লৰালবিকৈ মুখৰ পাউন্দাৰধিনি সানি এবাৰ আকৌ 'লাইফ্ চাইজ ড্ৰেচিং মিৰৰ'খনত নিজৰ নিপোটল শৰীৰটোলৈ চাই লৰালবিকৈ ওলাই আহি বাৰাণ্ডাৰ পৰা চিঞৰি কলৌ, “মা, মই যাওঁ, মোৰ অহা অলপ দেৰি হ'ব পাৰে।”

অন্য দিনা ছোৱা হ'লে মোৰ এনেকৈ ক'ববালৈ যোৱাৰ সাহস কেতিয়াও নহ'লহেঁতেন। কলেজলৈ যোৱাৰ বাহিৰে অন্য ক'ববালৈ যাব লগা হ'লে মই প্ৰায়ে মা নাইবা ককাইদেইৰ লগতে যাওঁ, কাচিং কেতিয়াবা লগৰ ছোৱালীৰ লগত যাব লগা হ'লে মই অন্ততঃ এদিনৰ আগতে মাক জানিবলৈ দিওঁ। কেতিয়া যাম, কেতিয়া উভতিম, কিহত যাম—এই সকলোবোৰ কৈছে মই মাৰপৰা অনুমতি বিচাৰোঁ। জীৱনত সেইদিনাই প্ৰথম মই মাক একো নকৈ, মাৰ কোনো অনুমতিলৈ অপেক্ষা নকৰি ঘৰৰপৰা ওলাই আহিলোঁ, এই সাহস কোনে দিলে মই ক'ব নোৱাৰোঁ।

প্ৰধান বাটোটাতে উঠাৰ লগে লগে দেখিলোঁ সিকালৰপৰা এখন চিটিবাহু আহি আছে। গুৱাহাটীত জন্ম হৈও আজিলৈকে জীৱনৰ ওঠৰটা বছৰত মই কেতিয়াও চিটিবাহুত উঠা নাই। সৰুতে গাড়ীৰ বাহিৰে অন্য ক'তো বোৱা নাছিলোঁ। দেউতাৰ মৃত্যুৰ পিছৰপৰা গাড়ীত সন্ধ্যা উঠাৰ বিলাসিতা কৰিব নোৱাৰা হলোঁ। নগৰৰ ক'ববাত বিয়া-বাক ইত্যাদি সামাজিক অনুষ্ঠানত, য'ত তেতিয়াও মাক অনুকৰণৰ পৰিচাৰ নাইবা আমাক অনুকৰণ সন্ধান বুলি এক স্ত্ৰীয়া সজ্জাৰ চকুৰে চায়, তেনেবোৰ অনুষ্ঠানলৈ গাড়ী লৈ মোৱাৰ বাহিৰে সাধাৰণতে আমি বিজ্ঞাবে যাওঁ। চিটিবাহুত সন্ধ্যাৰ এক নিঃশব্দৰ

একিধ প্ৰাণী যোৱাৰ বাহিৰে অন্য কোনোবা যে সম্ভ্ৰান্ত পৰিৱালৰ মাজুহ যায়, মোৰ ধাৰণা নাছিল। কিন্তু সমুখত হঠাৎ চিটিবাহুখন বৈ যোৱাত একেজোপে চিটিবাহুত উঠিলোঁগৈ। এই উঠাৰ লগে লগে দেখিলোঁ বিৰক্তিয়ে এজন মাজুহে বহি যোৱা তেওঁৰ চিট্টো এৰি দিলে। মই বৰ দ্বিধাবে সেই চিট্টোত বহি কলোঁ, “ধন্যবাদ।” মোৰ মুখত এই শব্দটো শুনি মোৰ কাষত বহি যোৱা মহিলাস্বামীয়ে এৰাৰ অন্ততভাৱে মোলৈ চালে। তেখেতে সেই ধৰণেৰে কিয় চাইছিল মই সেইদিনা বুজা নাছিলোঁ। ইয়াৰ বহু দিনৰ পিছতহে মই বুজি পাইছিলোঁ, চিটিবাহুৰ প্ৰথম চিট্ হুশাবী মহিলাৰ কাৰণে সংৰক্ষিত। ইয়াত কোনোবা পুৰুষ বহি গ’লে মহিলা উঠা দেখিলেই চিট্ হুটা এৰি দিব লাগে। আৰু পুৰুষে মহিলাৰ বাবে চিট্ এৰি দিয়াতো যিহেতু মহিলাৰ মৌলিক অধিকাৰৰ ভিতৰত পৰে, গতিকে ধন্যবাদ আদি জনোৱাবো কোনো প্ৰশ্ন দূৰ্ঠে।

ইয়াৰ পিছত কন্ডাক্টৰটোৰে আহি যোক পইচা খুজিলেহি। সুধিলে, ‘ক’লৈ যাম?’ মই বেগবপৰা টকা এটা উলিয়াই দি এইবাব বৰ বিপদত পৰিলোঁ। কাৰণ, ক’লৈ যাম, মই জানো; কিন্তু চিটিবাহুৰ ষ্টেপেন্ডবোৰৰ নাম মই নাজানো। কন্ডাক্টৰজনে মোৰ কালে চাই থকা দেখি কলোঁ, “কটন কলেজলৈ যাম।” তেতিয়া সি আকৌ সুধিলে, “কাচাবী?” মই মূৰ ছুপিয়ালোঁ। কাৰণ, ক’ত নামিলে মোৰ ওচৰ হ’ব নাজানো, সম্ভৱ মই কাচাবীতে নামিব লাগিব। কন্ডাক্টৰটোৱে মই বেগটো খোলোঁতে মোৰ বেগৰ ভঙনীয়া পইচা কেইটা দেখিছিল খুউব সম্ভৱ। সেইবাবে টকাটো ঘূৰাই দি ক’লে, ‘ভঙনীয়া দিয়ক।’ এইবাব মই আৰু বিপদত পৰিলোঁ। কাচাবীলৈ কিমান ডাবা মই নাজানো। সেইবাবে হাতত থুচুয়া পইচা এসুটি লৈ তাৰ কালে আঙুৱাই মেলি ধৰিলোঁ। সি মোৰ হাতবপৰা পোৱালিৰ পইচা লৈ টিকট হুটা কালি দিলে। মোৰ এই কৰ্মকাণ্ডনাথোৰ সম্ভৱ বাহুৰ ভিতৰত অন্য কোনোবাই লক্ষ্য কৰি

আছিল। কাৰণ, মই হাতৰ মুঠিত পইচাখিনি তাৰ কালে মেলি দিওঁতে পিছফালে থিয় হৈ যোৱা ডেকা ল'বাকেইটামানৰ কথা আহি মোৰ কাণত পৰিছিল।

: অই, নতুন মাল নেকি বে'।

: নতুন নহয়, নতুন বটলৰ পুৰণি মাল। কেলৈ, কলেজত দেখা নাই.....?

মই বুজিলোঁ। ল'বাকেইটা আমাৰ কলেজৰে। মই চিনি নাপাওঁ, মোক হয়তো জানে। সেইবাবে মোৰ কাণ-মূৰ একেবাবে গবম হৈ গ'ল। মোৰ এনে লাগিল কিহেনো পাইছিল চিটিবাহুত আহিবলৈ। তথাপি জীৱনৰ এই নতুন অভিজ্ঞতাটোত কিবা এক নতুন থলী অনুভৱ কৰিছিলোঁ। মানুহৰ ঠেলা-হেঁচা, হুলস্থূলত মই এক নতুন আয়োদ পাইছিলোঁ। হঠাতে দেখিলো চিটিবাহুখন আহি ডি-চি ক'ৰ্টৰ আগ পাইছে আৰু লগে লগে ছাবমুখত থিয় হৈ যোৱা হেণ্ডমেনকেইটাই চিঞৰি উঠিল, “কাচাবী!”—শব্দটো শুনাৰ লগে লগে মই নামিবৰ কাৰণে ঠিয় হলোঁ, কিন্তু মানুহৰ ঠেলা-হেঁচা ইমান বেছি হ'ল যে মই কোনো বকমেই নামিব পৰা নাই। মই নামিব নোৱাৰা কাৰণেই সম্ভৱ হেণ্ডমেন এটাই বিবক্তিবে চিঞৰি উঠিল, “সোনকালে কৰক, ব'ব...আন্তে, মহিলা নামি আছে, নামিবলৈ দিয়ক ...।” অৱশেষত শৰীৰৰ সকলো শক্তি প্ৰয়োগ কৰি যেতিয়া মই চিটিবাহুৰপৰা নামিব পাৰিলোঁ, তেতিয়া এই ডিচেন্সৰ মানুহ জাবতো মোৰ শৰীৰেদি জুন মানুহ ঘাম বাগৰি আহিছিল। মই মন কৰিছিলোঁ ইমান সহতনে পিন্ধি অহা কাপোৰ-কানিবোৰ একেবাবে বিশৃঙ্খল হৈ পৰিছিল। মই সেই মুহূৰ্তত ভাবি উলিয়াব নোৱাৰিলোঁ মোৰ লগৰ কলেজৰ ইমানবোৰ ছোৱালী এই চিটিবাহুত কেনেকৈ প্ৰত্যেক দিনে কলেজলৈ আহে, তাতোকৈ আচৰিত হলোঁ। সিহঁতেনো কেনেকৈ মোৰ দৰে কাপোৰ-কানিবোৰ ইমান বিশৃঙ্খল নোহোৱাকৈ বাহুত সদায় আছিব পাৰে। এই কথাৰাৰ মই বহুদিনৰ

পিছত অৰ্পণাক এদিন কণ্ঠতে ভাই কৈছিল, “চিটিবাহুত উঠাটোও এটা আৰ্ট, যি উঠিব জানে তাৰ কাৰণে হাজাৰ মানুহ থাকিলেও একো দিগদাৰী নহয়, বৰং মানুহ নাথাকিলেহে কিবা উকঠা উকঠা লাগে।” যি কি নহওক, বাস্তৱ ওপৰতে কাপোৰ-কাৰ্নিবোৰ যিমান দূৰ পৰা যায় ঠিক কৰি মই কলেজৰ, বয়জ্ হোষ্টেলৰ কালে আগবাঢ়িলোঁ। যিমানে হোষ্টেলৰ কাষ চাপিলোঁ। যিমানে এক উৎকণ্ঠাত মোৰ বুকুখন ছুক ছুককৈ কঁপি উঠিছিল। লাহে লাহে চিটিবাহুৰ স্মৃতিবোৰ মোৰ মনৰপৰা আঁতৰাই এখন মুখে শৰীৰৰ সকলো ভাগৰ, বিৰাস্ত নাইকিয়া কৰি দিছিল।

সেইখন মুখ হ’ল ঋদ্ধিকৰ। ঋদ্ধিক বকৱাৰ হোষ্টেলৰ সম্মুখ পাই মই বৈ গলোঁ। হোষ্টেলৰ গেটখন খুলি সোমাই যোৱাৰ সাহস মই কৰিব পৰা নাই। মই মন কৰিলোঁ, হোষ্টেলটো প্ৰায় নিস্তৰ। দেওবাৰৰ পুৱা এই সময়ত প্ৰায় ল’ৰা-ছোৱালী হোষ্টেলত নাথাকে। বাবাগুৰুজন এনেয়ে ইফাল সিফাল কৰি থকা ছুই-এজন ল’ৰাৰ খুউৰ সজুৱা মোটেল চকু পৰিছিল। মই এনেকৈ বৈ থকাৰ কাৰণে এজন ল’ৰা গেটৰ কালে আগবাঢ়ি আহি মোক সুধিলে, “আপুনি কাৰোবাক বিচাৰিছে?”

: ঋদ্ধিক, মানে ঋদ্ধিক বকৱা ইয়াত আছে?

: অ’ আছে, আহক।

মই এক স্বস্তিৰ নিশ্বাস পেলালোঁ। ল’ৰাজনৰ পিছে পিছে মই হোষ্টেলটোলৈ সোমাই গলোঁ। এক নতুন উৎকণ্ঠা, নতুন ভয় আৰু নতুন অস্বস্তিয়ে মোক আবৰি ধৰিলে। ল’ৰাজন মোতকৈ অলপ আগবাঢ়ি গৈ কম এটাৰ সম্মুখত চিঞৰিলে, “বকৱা, বকৱা, আপোনাৰ গেট আহিছে।”

লগে লগে কমটোৰপৰা ল’ৰাজনক ঋদ্ধিক ওলাই আহি হঠাৎ সম্মুখত মোক দেখি একেবাৰে কিং-কৰ্তব্য-বিমূঢ় হৈ বৰল পৰা মানুহৰ দৰে বৈ গ’ল। তাৰ পিছত যেতিয়া ল’ৰাজন

আমাব কাববপবা আঁতৰি গ'ল, ঋত্বিকে মোলৈ চাই মাথোঁ
ক'লে,

: আপুনি.....

মই একো নকৈ কমটোলৈ সোমাই গলোঁ। মই মন কৰিলোঁ
চিগাবেটৰ টুকুৰা আৰু অ'ত-ত'ত পৰি থকা কিতাপ-পত্ৰ আৰু শুই
উঠি ঠিক নকৰা বিচনাখন—সকলোবোৰ মিলি গোটেই কোঠাটো
একেবাবে বিশ্বাশ্বল হৈ আছে। মই এনেকৈ সোমাই যোৱাত মন
কৰিলোঁ ঋত্বিকে বৰ লাজ পাইছে। 'মি ক'লে, “কমমেটু ছটাৰ এটা
চিনেমালৈ আৰু এটা পিকনিকলৈ গ'ল। মই এই উঠিছোঁহে”

কথা কৈ তেওঁ বিচনাখন পাৰিবলৈ লেপখন টানোতেই মই কলোঁ,
“চাওঁ, বিচনাখন মই পাবোঁ, তুমি ওলোৱা, মই ইয়াত বেছি সময়
থাকিব নোৱাৰোঁ।.....।”

মোৰ কথাত তেওঁ আচৰিত হৈ মোলৈ এবাৰ অদ্ভুতভাৱে চালে
আৰু মোক বাধা দি কৈ উঠিল, “নালাগে নালাগে.....”

কিন্তু ঋত্বিকৰ কোনো বাধা নামানি মই তেওঁৰ হাতবপৰা
লেপখন টান মাৰি আনি চকিখনত ধলোঁ, গাক ছটা কমমেটু এটাৰ
বিচনাত ধৈ বিচনা-চাদৰখন মই জোকাৰি কলোঁ, “মই যি কৈছোঁ
তাকে কৰা, তুমি সোনকালে ওলোৱা।”

ঋত্বিকে একো নকৈ হেঙাবডালত ওলোমাই ধোৱা পেট-চাৰ্টযোৰ
নমাই এবাৰ অস্বস্তিৰে চালে আৰু তাৰ পিছত কোঠাটোৰপৰা
চাৰ্ট-পেটযোৰ লৈ ওলাই গ'ল। ময়ো কিবা এক স্বস্তিৰ নিশ্বাস
পেলালোঁ। ইমান সময় মোৰ গোটেই খবীৰটো উত্তপ্ত হৈ
আছিল। আচলতে মই কি কৰিছিলোঁ নিজেই বুজিব পৰা
নাছিলোঁ।

মই ঠিক ঋত্বিকৰ বিচনাখন পাৰি শেষ কৰোঁতেই তেওঁ আহি
কোঠাত সোমাল।

মই বিশ্বাশ্বল হৈ থকা টেবুলখন ঠিক কৰি থ'বলৈ লওঁতেই ঋত্বিকে

বাধা দি ক'লে, “সেইখন ঠিক কবিৰ নালাগে মিচ কুৰবা, মই আহি ঠিক কৰিম...”

: মোৰ নাম বৰ্ণা, ঋদ্ধিক ! আশাকৰোঁ। ভোমক মই তুমি আৰু ঋদ্ধিক বুলি মতাতে কোনো আপত্তি নাই...

: নাই মানে...

: কোনো মানে-চানে নাই, ব'লা...

ঋদ্ধিকে কোনো প্ৰশ্ন নকৰাকৈ কমটোৱলবা ওলাই আহিল। পিছে পিছে মই। আমি আহি যেতিয়া ছোট্টেলৰ গেট পালোহি, তেতিয়া ঋদ্ধিকে মোৰ মুখলৈ এবাৰ প্ৰশ্নবোধক চাৱনিৰে চালে। সম্ভৱ ঋদ্ধিকে তেতিয়াও মোক তুমি বুলি কোৱাৰ সাহস গোটাব পৰা নাছিল। সেই কাৰণে মুখেৰে একো নক'লে। মই ছোট্টেলৰ আগত বৈ থকা এখন খালি বিজ্ঞা পাই দ্ৰপকৰে উঠি ক'লোঁ, “উঠা।”

একান্ত বাধ্য ছাত্ৰৰ দৰে মোৰ কাষত ঋদ্ধিক কুঁচি-মুচি হৈ বহিল। এইবাৰ ক'লৈ যাৰ লাগিব সেই প্ৰশ্নটো ঋদ্ধিকৰ সলনি বিজ্ঞাদালাটোৱলবা আহিল। আকৌ এবাৰ ঋদ্ধিকে মোৰ মুখলৈ চোৱা দেখি মই কলোঁ, “মৰ্ণিং স্ব' পামগৈ নে? ক'ত ভাল মৰ্ণিং স্ব' হৈছে ঋদ্ধিক?”

: মৰ্ণিং স্ব'? একেবাবে দুশুনিব লগা কথা এটা শুনাৰ দৰে মোলৈ এবাৰ চাই ঋদ্ধিকে মোক ক'লে, “ওচৰৰ কোনোবা এটা হললৈ গ'লে পাবগৈ পাৰোঁ।” তাৰ পিছত বিজ্ঞাদালাটোলৈ চাই ক'লে, “কাঁচিবজাৰ।”

বিজ্ঞা আগবাঢ়িল। আমাৰ মাজত কোনো কথা নাই। অলপ দূৰ যোৱাৰ পিছত হঠাতে মই কৈ উঠিলোঁ, “চিনেমা নাচাওঁ, বাদ দিয়া ঋদ্ধিক, তালৈ গৈও আমি এনেকৈয়ে কথা নপতাকৈ থাকিব লাগিব, অন্য ক'ববালৈ যাওঁ ব'লা।”

“অন্য ক'ববালৈ? ক'লৈ?” মোৰ প্ৰশ্নাৱলী শুনি একেবাবে আচৰিত হৈ ঋদ্ধিকে ঐকবাৰ দৰে মোৰ কালে চাই থাকিল।

ঋদ্ধিক মোৰ ফালে বেলেদৰে চাই আছিল, মোৰ দেখি কেই
আমোদ লাগিছিল, মোৰ এনে লাগিছিল মই যেন বাস্তৱ, লিপিকা-
ইত্যাদি চিঞৰি চিঞৰি ক'ম, “চোৱা বাস্তৱ, চোৱা লিপিকা, মোৰ
নিচিনা ফ্লিজিদ্ ছোৱালী এজনীৰ কাষত তোমালোকৰ ‘জন-জুৱান’
কেনেদৰে কুঁচি-মুচি হৈ বহি আছে; মোৰ ফালে কেনেদৰে বেঙাব
দৰে চাই আছে।”

পিছে সেই উৎসাহ মোৰ শিল্পমুহূৰ্ততে হঠাতে একেবাৰে নোহোৱা
হৈ গ'ল। মোৰ এনে লাগিল মোৰ যেন খুউব ভাগৰ লাগিছে। মই
যেন ঋদ্ধিকৰ বাউসিত মূৰটো গুজি দি কিছু সময় জিৰণি ল'ম।
সেইবাবে খুউব নিলিপ্তভাৱে ঋদ্ধিকৰ ফালে চাই ক'লোঁ, “তোমাৰ
যি ইচ্ছা ঋদ্ধিক, তুমি য'লৈকে নিয়া মই যাবলৈ প্ৰস্তুত।”

মোৰ উত্তৰটো শুনি ঋদ্ধিকে একো নক'লে। মাথোঁ এবাৰ
অন্ততভাৱে মোৰ ফালে চালে। মোৰ এনে লাগিল ঋদ্ধিকে যেন
মোক ঠিক একো বুজিব পৰা নাই।

আমাৰ বিজ্ঞা ঋদ্ধিকৰ নিৰ্দেশত অশ্রুফালে ঘূৰিল। ক'লৈ গৈছে
মই বুজিব নোৱাৰিলোঁ।

মোৰ এনে লাগিল, সেই প্ৰশ্ন কৰাৰ আজি আৰু কোনো
প্ৰয়োজন নাই। মই যেন সকলো নিৰ্ভয়তা ঋদ্ধিকৰ হাতত চিৰদিনৰ
কাৰণে এৰি দিছোঁ।

। পাঁচ ।

: মোক আকৌ নতুনকৈ কি চাইছা ?

: মই নাজানো বৰ্ণা !

বৰ্ণাই আক একো প্রস্ন নকৰিলে। তাই টেবুলৰপৰা জিন্স গিলাচটো আনি এসোহা খালে আক তাৰ পিছত গিলাচটো আকৌ টেবুলৰ ওপৰত থৈ দিলে।

মই মন কৰিলোঁ ইতিমধ্যে বাৰলৈ ছুই-এজন নতুন অভিনি আছিলে, তেওঁলোকৰ ছুই-এজনে আমাৰ কালে মাজে মাজে চকু দিছে।

যোৰ অলপ অবস্থি লাগিব ধৰিলে। তথাপি সেই ভাব মনক-পৰা আঁতৰাই মই বীয়েৰ এচোক খালোঁ। তাৰ পিছত মই আত্মকৈ কলোঁ, “তুমিতো এদিন কৈছিলো, তুমি স্বাধিক লৈয়ে স্থায়ী হ’ব পাৰিবা, যি কোনো প্রতিকূল পরিস্থিতিৰ সন্মুখীন হ’ব পাৰিবা, তেন্তে আজি কিয় তুমি এনেদৰে পলাই আহিছা বৰ্ণা।’

“সেই সাহল দিছিলো এদিন তুমিয়েই নিবন্ধন। সেয়েহে তোমাৰ কাৰলৈ যদি আকৌ মই সেই সাহল বিচাৰিয়েই আহোঁ তুমি কোক জানো পথ দেখুৱাব নোৱাৰিবা ? তোমাৰ কাৰলৈ এনেকৈ অহাটো পলাই অহা বুলিয়েই সঁচাকৈয়ে তাৰা নেকি নিবন্ধন ?”

মই একো উত্তৰ দিব নোৱাৰিলোঁ।

সঁচাকৈ ক’বলৈ গ’লে যোৰ আজি উত্তৰ দিবলৈ একো নাই।

মোৰ কাষত আজি পৰি আছে মাথোঁ হাজাৰ প্ৰশ্ন। কিন্তু তাৰ কোনো ধৰণৰ উত্তৰ মোৰ কাষত নাই।

সঁচা কথা, এদিন সাহস বিচাৰি মোৰ কাষত থিয় হৈছিল ঋণা; সেই সাহস ময়েই দিছিলোঁ। মই নাজানো সেই সাহস দি মই এদিন ভুল কৰিছিলোঁ। নেকি? সেই সময়ত যি যৌৱনৰ উৎসাহ আছিল আজি জানো মোৰ সেই উৎসাহ আছে? মই জানো আজি সাহস দিব পাৰিম? কিহৰ সাহস দিম? নাজানো, মই একো নাজানো।

তথাপি মই নিজৰ অসহায়তা, অস্থিৰতা ঋণাক দেখুৱাব নোৱাৰোঁ। বানপানীৰ মাজত তুণ-কুটা এডাল দেখি খামুচি ধৰাব দৰে আজি ঋণা মোৰ কাষলৈ আকৌ উভতি আহিছে। জীয়াই থকাৰ সাহস বিচাৰি নে আশ্বহত্যা কৰাৰ আগতে স্বীকাৰোক্তি কৰি যাৰ বিচাৰি সেই মৃত্যুমুখী আত্মাবোৰৰ দৰে ঋণা মোৰ কাষলৈ আকৌ আহিছে মই নাজানো। মই নিজেই বুজি পোৱা নাই, মই আজি ঋণাক কিদৰে সাহস দিম? আজি মোৰ মন কিবা এক অল্পশোচনাৰে ভৰি পৰিছে; মোৰ এনে লাগিছে মোৰ ভুলৰ কাৰণেই যেন ঋণাৰ আজি এনে ধৰণৰ শোকাবহ পৰিণতি হ'ল।

কিন্তু মই সেই অল্পশোচনা প্ৰকাশ কৰিব বিচৰা নাই। কাৰণ, তেনে অল্পশোচনা কৰাটো এতিয়া একেবাৰে অৰ্থহীন। মোৰ মন আকৌ নৌৰিছে অতীতৰ সেই দিনবোৰলৈ, যিবোৰ দিন আছিল ঋণাৰ কাৰণে শঙ্কা, ভয় আৰু দ্বিধাৰ, যিবোৰ দিনত মই আছিলোঁ। ঋণাৰ কাৰণে আগুৱাই যোৱাৰ সাহসৰ প্ৰতীক।

ইয়াৰ কাৰণে পক্কে মোক বেয়া পাইছিল। ইয়াৰ কাৰণে পক্কেই মোক মই ডেউলোকৰ ঘৰলৈ যোৱাটো বিচৰা নাছিল। মোক ৰিণ কৰিছিল। ভাবিছিল মই ঋণাৰ জীৱনটো ধ্বংস কৰাই নহয়, 'ডেউলোকৰ পৰিয়াললৈ মই আনি দিলোঁ' এক অপৰাধ, অপমান। ভাবিছিল ঋণাৰ নিচিনা ভাল ছোৱালী এজনী কেতিয়াও

ইমান বেয়া হ'ব নোৱাৰিলেহেঁতেন, যদি মই কু-চক্ৰান্ত কৰি তাইক
বেয়া নকৰিলোহেঁতেন।

বৰ্ণাৰ কথা মতে সঁচাকৈয়ে মই পিছদিনা পানবজাৰৰ চাৰি-
আলিটোৰ চুকটোত থিয় হৈছিলোঁ। অলপ সন্ধ্যাতে বৰ্ণা আক
তেওঁৰ লগত এজন সুদৰ্শন যুৱক আহি মোৰ সন্মুখত থিয়
হৈছিল।

মই মন কৰিছিলোঁ ল'ৰাজনৰ চকুত কিবা এক উদ্বেগ আৰু
শঙ্কাৰ চাৱনি, বৰ্ণাৰ চকুৱে-মুখে লাগি আছিল কিবা এক বিষন্ন।
মোক দেখি তাই চিঞৰি উঠিছিল : তুমি সঁচাকৈয়ে আছিল। ?

: কিয়, নাহিম বুলি ভাবিছিল। নে কি ?

: ভবা নাছিলোঁ, কিন্তু তুমি অহাটোও ঠিক মই বিশ্বাস কৰিব
পৰা নাই।

: কিয় ?

: কিয় মই ক'ব নোৱাৰোঁ...বাক ব'বা, মই তোমাৰ লগত
এওঁক চিনাকি কৰি দিওঁ, এয়া ঋদ্ধিক বকৱা, মোৰ বন্ধু...।

ল'ৰাজনে মোৰ ফালে চাই এটা নমস্কাৰ কৰিলে। প্ৰতি
নমস্কাৰ জনাই লগে লগে মই কলোঁ : তুমি কি হোৱালী বৰ্ণা,
একপক্ষীয়ভাৱে দেখোন চিনাকি কৰি দিলা। মই কোন নজনালোঁ...

: তোমাৰ কথা যোৱা ছটা বছৰে ইমান বেছি কোৱা হৈছে যে
নতুনকৈ তোমাৰ চিনাকি দিবলৈ একো নাই।

: হুবহুৰ ?

মই খুউব আচৰিত হোৱাৰ দৰে কলোঁ, “হুবহুৰ মোৰ কথা
তুমি এওঁৰ লগত পাতিছা, কিন্তু ক'তা যোৱা হুবহুৰে এবাবো
তুমি ভুলভাৱে এওঁৰ কথা মোক কোৱা নাই...।”

: মই আপোনাক জানো। আপোনাৰ লিখা মই পঢ়িছোঁ।
ঋদ্ধিকে ক'লে।

“এও তোমার ভক্ত ।”

“কি ?” মই আক আশ্চর্য্য হোৱাৰ দৰে কলৌ, “ভেনেহলে সাজাতিক কথা হ’ল। ভক্তকতো গুকে কেতিয়াও আশীৰ্বাদ নিদিয়াকৈ থাকিব নোৱাৰে, কিন্তু ছুৰুহৰে মোক গোপন কৰি মোৰ কথা পতাটো মই পিছে সহজভাৱে ল’ব পৰা নাই। তুয়ো লগলাগি যদি কিবা বড়বড় কৰিছা, ভেনেকৈভিত্ত মোৰ ফালৰপৰা ভক্তক আশীৰ্বাদ দিয়া সম্ভৱ নহ’বও পাৰে ।”

“সম্ভৱ নহ’লেও আমি জোব কৰিয়েই তোমাৰ আশীৰ্বাদ ল’ম...”
বৰ্ণাই কথাবাৰ কৈয়ে অপ্রস্তুত হৈ লাজতে বঙা পৰি গ’ল ; যিকৈহু মই লগে লগে সশব্দে হাঁহি দিছিলোঁ। অৱশ্যে পৰিস্থিতিটো সহজ কৰিবলৈ মই পিছমুহূৰ্ততে কলৌ, “বাক ব’লা, বাস্তাতে বৈ নৈ আক কি কথা পাতিম ? ক’ববাত বহোঁগৈ.....”

“ক’ত বহিবা ?”

“তোমালোকহে জানা” —মই কলৌ, “পাণবজাৰখনতো আজিকালি আমাৰ নহয়, আমি তোমালোকৰ কাৰণে কেতিয়াবাই এৰি দিলোঁ ।”

“ব’লা ভেনেহলে ।”

হাঁহি হাঁহি বৰ্ণা আগবাঢ়িল। লগে লগে ঋদ্ধিক আক ময়ো আগবাঢ়িলোঁ। আমি গৈ ‘মধুমিতা’ৰ সম্মুখ পোৱাত বৰ্ণা ভিতৰলৈ সোমাই গ’ল। আমি মাথোঁ বৰ্ণাক অনুসৰণ কৰিলোঁ।

বেটুৰাঁখনত সোমোৱে সোঁহাতে পোৱা একমাত্ৰ কেবিনটোত আমি বহিলোঁ। বয়টোৱে পানী তিনি গিলাচ আনি টেবুলত থোৱাৰ লগে লগে বৰ্ণাই মোলৈ চাই সুধিলে, “কি খাবা ?”

“কি খাম মই কেনেকৈ ক’ম” —মই কলৌ, “আলহীয়ে জানো ক’ববাত কি খাব তাক কৈ দিয়ে, মইতো তোমাৰ আলহী ।”

“বাক হ’ব, হ’ব” —বৰ্ণাই ক’লে, “চাউ চাউ খাওঁ, খাবা ?”

“অ’হ বাবা”, —মই চিঞৰি উঠিলোঁ, “ভাত এগাল অলপ আগতে

মুহুৰাই আহিহেঁ, নাই নাই, মই কোৱানিম, ভোলালোক হুয়ো
খোৱা, মই চান, মোক একোপ কৰি দিলেই যথেষ্ট।”

“তুমি আলহীহে”—ৰূপাই প্ৰতিবাদ কৰি উঠিল, “নিৰ্বিকৃত বি
পুৰায় তাকেই খাব লাগিব।”

“তুমি ভুল কৰিছা ৰূপা, আলহীয়ে খাবলৈ দিয়াৰ আগতে কি
খাব সেই কথা কৈ দিয়াৰ কোনো অধিকাৰ নাই, কিন্তু দিয়াৰ পিছত
নাখাওঁ বুলি কোৱা, নাইবা প্লেটখনবপৰা অকণমান কিবা এটা লৈ
বাকীখিনি নোখোৱাকৈ থকাৰ অধিকাৰ আছে। ঘৰত হোৱা হ’লে
এবি বোৱা বস্ত্ৰখিনি আকৌ টিনত ভৰাই থৈ আকৌ কোনোবা
আহিলে দিব পাৰিলাহেঁতেন। কিন্তু এইখন হোটেল, যি অৰ্ডাৰ দিয়া,
খোৱা বা নোখোৱা পইচা দিবই লাগে, এডেকে অৰ্ডাৰটো ভাবি-চিন্তি
দিয়া ভাল...”

“ইমান যদি ভাবিবই লাগে”—ৰূপাই মোক বাধা দি কৈ উঠিল,
“তেন্তে তুমি আগতেই ক’ব পাৰিলাহেঁতেন কি খাবা, কিন্তু
বিত্তত নক’লা, আলহীৰ সন্মুখত আনি নিদিয়ালৈকে এই বিষয়ে
আক কোনো কথা কোৱাৰ অধিকাৰ নাই।”

মোৰ আপত্তি সঁচাই নবজিল।

ৰূপাৰ কথা মতে চাউ চাউয়েই আহিল। অৱশ্যে মোৰ ভাগবপৰা
কিছু অংশ মই জোৰ কৰিয়েই ৰূপা আক অধিকৰ প্লেটত দি দিলোঁ।

: কোৱা, মই ছয়োটাৰে চকুলৈ চাই ঠিক আধামান খোৱাৰ
পিছতে প্ৰশ্ন কৰিলোঁ, “মোক কিয় মাতিছিল।?”

মোৰ এই পোনপটীয়া প্ৰশ্নটোত ৰূপা আক অধিক হুয়ো থতমত
খাই বৈ গ’ল। ইটোৱে সিটোৰ মুখলৈ চাবলৈ ধৰিলে। ছয়োটাৰে
মুখৰ বৰণ সন্ধানই পৰিৱৰ্তন হ’ব ধৰিলে। তেনে এক অপ্ৰস্তুত
পৰিস্থিতিত মই ছয়োটাকে বেছি সময় বাধিবলৈ বেয়া পালোঁ।
সেইবাবে ৰূপা বা অধিক কিবা কোৱাৰ আগতে ময়ে কৈ উঠিলোঁ,

: তোমালোকে পৰস্পৰক যদি গভীৰ ঐচ্ছা আৰু বিশ্বাস কৰা, তোমালোকৰ এটা স্থায়ী সম্পৰ্ক গঢ় লোৱাত মোৰ সম্পূৰ্ণ সহযোগিতা আৰু শুভেচ্ছা পাবা, এই বিষয়ে নিশ্চিত হ'ব পাবা।

মই মন কৰিলোঁ, মোৰ কথাত সিহঁত দুটাৰ মুখ দুখন বেছ উজ্জল হৈ উঠিল। দুয়োটাই এক গভীৰ বিশ্বাসেৰে ইটোৱে সিটোৰ মুখলৈ চাবলৈ ধৰিলে।

: কি হ'ল একো নোকোৱা হ'ল নেখোন। ময়ে কৈ থাকিম নেকি ?

: আমি কি ক'ম ?

এইবাৰ ঝগাই কিবা এক ভয় আৰু উদ্বেগেৰে মোলৈ চালে। মই পৰিস্থিতিটো আৰু অলপ সহজ হ'বৰ কাৰণে জেপৰপৰা চিগাৰেটৰ পেকেট এটা উলিয়াই ঋদ্ধিকৰ কালে আগুৱাই দিলোঁ। ঋদ্ধি আৰু বিশ্বয়েৰে ঋদ্ধিকে এবাৰ মোৰ আৰু এবাৰ ঝগাঁৰ মুখলৈ চাবলৈ ধৰি ঘেঁহাই ঘেঁহাই ক'লে, “মই, মই...”

: মোৰ কোনো ‘প্ৰিজুডিচ’ নাই ঋদ্ধিক। মোৰ আগত চিগাৰেট খোৱাটো বৰ সাজ্জাতিক দোষণীয় কথা বুলি মই নাভাবোঁ, অৱশ্যে যদি তোমাৰ অভ্যাস নাই সেইটো সুকীয়া কথা...।

মোৰ পোনপটীয়া কথাত ঋদ্ধিকে অকণমান সাহস পালে। সি মোৰ পেকেটটোৰপৰা এটা চিগাৰেট উলিয়াই ওঁঠৰ কোৱাৰিত চেপি ধৰিলে। মই জুইশলাবে ঋদ্ধিকৰ চিগাৰেটটো অলাই ক'লোঁ, “হিন্দু শাস্ত্ৰমতে তোমালোকে পৰস্পৰে পৰস্পৰক অগ্নিক সাক্ষী কৰি গ্ৰহণ কৰিব লাগিব, ময়ো তোমাক চিগাৰেটৰ অগ্নিক সাক্ষী কৰি মোৰ বন্ধু তথা ভাতৃ হিচাপে গ্ৰহণ কৰিলোঁ, কি কোৱা ঝগাঁ...?”

“চিগাৰেটৰ ধোঁৱাৰ দৰে তোমালোকৰ এই বন্ধুত্ব বাতে শেষ হৈ নাযায় তাকে কামনা কৰিলোঁ...।”

ঝগাঁই কথাৰাৰ কৈয়ে সশব্দেৰে হাঁহি দিলে। সেই হাঁহিত মই আৰু ঋদ্ধিকেও যোগ দিলোঁ।

: বাক, মই আচল কথাটল আছোঁ। মই আনোঁ বোজাখুজিকৈ
 প্ৰশ্ন কৰিলোঁ, “তোমালোকে কেতিয়া বিয়া পতাৰ কথা ভাবিছা ?
 তাৰ আগতে মই আক এটা দৰকাৰী কথা সুধিবলৈ পাহৰি গৈছোঁ,
 তোমাক বিয়া কৰাই নিৰাপত্তা দিবৰ বাবে অধিক কিমানদূৰ আৰ্থিক-
 ভাৱে স্বাৱলম্বী হৈছে ?”

: বিয়া ? কিবা জুতুনিব লগা কথা এবাৰ শুনাৰ দৰে বৰ্ণাই
 মোলৈ চাই ক’লে, “আমি মানে...আমি মানে ...”

“খুজিছোঁ”—মই কলোঁ, “তোমালোক এতিয়াও সপোন গঢ়াতেই
 আছা, কিন্তু যিমানেই সপোন নগঢ়া, সেই সপোন এদিন ভাঙিবই
 লাগিব, তেতিয়া তোমালোক সন্মুখীন হ’ব লাগিব কঢ় বাস্তৱৰ।
 তোমালোকে ইয়াৰ বিষয়ে কি ভাবিছা মই মাথোঁ। তাকেই জানিব
 খুজিছোঁ।...”

: আমি মানে...কি কবিম একো ভাবিবই পৰা নাই।

: মানে তোমালোকে এই বিষয়ে একো ভবা নাই। এয়া দোষ
 তোমালোকৰ নহয়, তোমালোকৰ বহুসৰ; এই দোষ তোমালোকৰ
 আৱেগৰ। সঁচা কথা কবলৈ গ’লে তোমালোক এতিয়াও ‘মেচি-
 অ’ব’ হোৱা নাই...মই মাথোঁ। এটাই কামনা কৰোঁ, তোমালোকে
 যেন আৱেগৰ বশৱৰ্তী হৈ একো নকৰা...।

: আমি আৱেগৰ বশৱৰ্তী হৈ কিবা কৰাৰ কথা চিন্তা কৰা নাই।
 এইবাৰ অন্ধকৈ ক’লে, “আক এবছৰৰ পিছত মই এম. এ. পাছ কৰি
 ওলাম। প্ৰতিভাৱান নহবৰ দৰে যদি মই নহব পাওঁ, মই ‘কাষ্ট’
 ব্লাছ’ পাম বুলি ভাবিছোঁ, এতেকে আক এবছৰৰ পিছত অৰ্বনৈতিক-
 ভাৱে স্বাৱলম্বী হ’বলৈ মোৰ কাৰণে কিজানি অনুবিধা নহ’ব।
 এতেকে বিয়াৰ কথা সম্ভৱতে মই বাদ দি থাকিছোঁ, এবছৰৰ মূৰত
 এই বিষয়ে কিবা এক সিদ্ধান্ত...”

: ময়োতো অহা বছৰ এম. এ. পাছ কৰিম। এওঁৰ সমান নহব
 নাগালেও ময়ো কিজানি চাকৰি এটা বোগাব

“তুমিও চাকৰি কৰিবা? মই আচৰিত হোৱাৰ দৰে বৰ্ণাব মুখলৈ চাই কলোঁ, “তুমি যে ইমান আগুৱাই যাব পৰা হ’ল মোৰ কিন্তু কোনো ধাৰণাই নাছিল .।”

: কিয়? মই চাকৰি কৰিব নোৱাৰাৰ কি কথা আছে? তুমি এতিয়াও মা আৰু ককাইদেউৰ জোখেৰে মোক কিয় জোখা?

“মোৰ ভুল হৈছিল বৰ্ণা, আজিৰপৰা নহয়”—মই কলোঁ, “কিন্তু তুমি যি পথত ভৰি দিছা সেই পথ কিন্তু বৰ সহজ নহয়, শেষত যাতে অগ্ৰ দহজনী হোৱালীৰ দৰে ভাগৰি নপৰা তাকেই ..”

: তুমি যদি শেষলৈকে সাহস দিব পাৰা, ময়ো কিজানি যুঁজিব পাৰিম...

“মোৰ কথা কৈছা কিয়?”—মই লগে লগেই কৈ উঠিলোঁ: সেই সাহস তোমাক দিব পাৰিব ঋদ্ধিকে, তুমি দিব পাৰিব লাগিব ঋদ্ধিকক, মোক ইয়াৰ মাজলৈ আনিছা কিয়?

: তথাপি আমি তোমাক আজিৰপৰা আমাৰ অভিভাৱক, পৰামৰ্শদাতা, এক অৰ্থত ক’বলৈ গ’লে ‘ক্লেণ্ড, ফিল’চফাৰ এণ্ড গাইড্, ছিচাপে গ্ৰহণ কৰিছোঁ...

: ময়ো কথা দিছোঁ, তোমালোকক মই যিমান পাৰে। সহায় কৰিম.....

মই যি প্ৰতিশ্ৰুতি দিছিলোঁ। সেই প্ৰতিশ্ৰুতি বন্ধা কৰিবৰ কাৰণে মই পাৰ্ধ্যমানে চেষ্টা কৰিছিলোঁ।। সেই দিনাৰপৰা সঁচাকৈয়ে মই ঋদ্ধিক আৰু বৰ্ণাব ক্লেণ্ড, ফিল’চফাৰ এণ্ড গাইড্ হৈ পৰিছিলোঁ।।

মই উপদেশ দিছিলোঁ: প্ৰথমতে ভালকৈ পঢ়া-শুনা কৰা, ভাল বিজ্ঞাপ্তি কৰিব লাগিব, ভাল চাকৰি পাব লাগিব, অন্তত: আত্ম-নিৰ্ভৰশীলতা আহিব লাগিব, তাৰ পিছত প্ৰেম আৰু বিয়া। আমাৰ ক্ৰমাজত প্ৰেম আৰু বিবাহ ইকনমিক এডভান্সমেন্ট হিচাপেই আজিকালি পৰিগণিত হৈছে।

মাজে মাজে পছন্দে মোক ঋণীৰ কথা সুমিছিল। ঋণীৰ স্বীকাৰোক্তিৰে তাক কিছু শক্তিত কৰি তুলিছিল। মই তাৰ কথাত বিশেষ গুৰুত্ব নিদিয়াৰ দৰেই এয়া তাৰ আহতুক সন্দেহ বুলি উকুৱাই দিছিলে।।

এনে কৰাৰ কাৰণ আছিল।

মই যদি পছন্দক সঁচা কথা কৈ দিলোহেঁতেন, সি আক মাৰে লগ লাগি এক বিৰাট হুলস্থূলৰ সৃষ্টি কৰি দিলোহেঁতেন। মই মন কৰিছিলে। পছন্দে ঋণীৰ সেই স্বীকাৰোক্তিৰ পিছৰপৰাই সি তাইৰ ওপৰত এক অহৈতুক খবৰদাৰী উতিমধ্যে আবদ্ধ কৰিছিল।

ঋণী আৰু ঋদ্ধিকৰ বিজ্ঞাপ্তি দিয়াৰ দিনা, আকৌ এবাৰ পাণ-বজাৰত আমি লগ হৈছিলে।, ঋদ্ধিক, ঋণী আৰু মই। দুয়োটাকে ময়ে নিমন্ত্ৰণ কৰিছিলে।। ঋদ্ধিকে প্ৰতিজ্ঞাতি বাখিছিল। অৰ্ধনীতিত সি প্ৰথম শ্ৰেণী নাপালেও ইংৰাজীত ভাল ‘পাৰ্চেণ্টেজ’ পাই উচ্চ দ্বিতীয় শ্ৰেণী পালে।

পাছ কৰাৰ আনন্দৰ মাজেদি ঋণীৰ প্ৰিয় শব্দ ‘চাউ চাউ’ আৰু তাৰ লগতে দুবিধমান মিঠাইৰে আমাৰ ভোজনপৰ্ব শেষ কৰি উঠাৰ পিছত চিগাৰেট এটা জ্বলাই মই এইবাৰ দুয়োটাৰ মূখলৈ চাই সহজ-ভাৱে প্ৰশ্ন কৰিলে।: তোমালোকৰ প্ৰ’গ্ৰেম কি? মই তাৰো ঋদ্ধিকৰ ভাল চাকৰি এটা সোনকালে পোৱাত অনুৰিখা নহ’ব। এতেকে বিয়া কেতিয়া মানে পাতিব খুজিছা? ইমানদিনে পছন্দক মই কাঁকি দি বাখিছোঁ যদিও এতিয়া আৰু কাঁকি নিদিয়াটোৱেই ভাল হ’ব যেন পাওঁ। তোমালোকে নিজে নাইবা তোমালোকৰ হৈ কোৱাটো উচিত হ’ব।

মোৰ পোনপটীয়া কথাৰ উত্তৰ দুয়োটাই কিছু সময় দিব নোৱাৰিলে। ইটোৱে সিটোৰ মূখলৈ চাবলৈ ধৰিলে।

দুয়োটাই ভেনেদৰে চাই থকা দেখি পুনৰ মই কলে।, “কি হ’ল? মনে মনে থাকিলে দেখোন, কোৱাঁ, তোমালোকে কি ভাবিছা?”

“ভাবিবলৈনো আমি ক’ত সময় পাইছোঁ,”—অৰ্ণাই ক’লে, “আজি বিজাণ্ট দিছেহে, ইমান চিৰিয়াছ কথাবোৰ ভাবিবলৈ মোৰ দেখোন বৰ ভয় লাগিছে।”

: ভয় লাগে কাৰণেই নভবাকৈ থাকিবা নে? মই হাঁহি মাৰি ক’লোঁ, “তোমাৰো ভয় লাগিছে নেকি অন্ধিক?”

: ভয়? নাই নাই, মই ভয় কৰা নাই, মোৰ ঘৰত ইতিমধ্যে আমাৰ কথা জানিছে। মোৰ ঘৰৰপৰা আপত্তি নাহিব বুলিয়েই মই ভাবোঁ, ...ইতিমধ্যে মই স্থানীয় কলেজ এখনত চাকৰি এটা পাইছোঁ, মোৰ প্ৰিভিয়াছৰ বিজাণ্ট দেখিয়েই প্ৰিঞ্চিপালে মাতি নি কৈছিল, ফাইনেলৰ বিজাণ্ট যিহেতু প্ৰিভিয়াছৰ দৰেই হ’ল, মই কামটো পাম বুলিয়েই ভাবিছোঁ।। সত্ত্বেতে মই তাতে সোমাম, ভৱিষ্যতে ভাল চাকৰি পালে...

: কলেজৰ চাকৰিটো বেয়া চাকৰি নহয়। তাৰোপৰি ভোমাৰ দৰে প্ৰতিভাশালী ল’ৰা এজনে যদি শিক্ষকতা আৰু তাৰ লগতে গৱেষণাত লাগা, মই ভাবোঁ বেছি ভাল কথা হ’ব...।

: কিন্তু মোক অৰ্ণাইঁতৰ ঘৰখনে ‘এইডেড্’ কলেজৰ শিক্ষক হিচাপে গ্ৰহণ কৰিবলৈ নিশ্চয় কিছু কুঠাবোধ কৰিব...।

অন্ধিকৰ কথাত মই সশব্দে হাঁহি দিলোঁ আৰু তাৰ শিহুত কলোঁ, “সকলো মানুহৰে জীৱনত উন্নতি কৰাৰ ‘এম্বিচন্’ থাকে; কিন্তু সেই ‘এম্বিচন্’ শব্দৰ ঘৰৰ মানুহে, আনকি তেওঁৰ জীয়েও গাইড্ নকৰাই বেছি ভাল কথা হ’ব যেন পাওঁ। তুমি কি কোৱা অৰ্ণাই?”

মোৰ কথাত অৰ্ণাইও হাঁহি দিলে। অন্ধিকে কিবা নক’ব লগা কথা এয়াৰ কৈ হঠাৎ ধৰা পৰি যোৱাৰ লাজত বঙা-চঙা পৰি গ’ল।

“নাই নাই, মই সেই কথা কোৱা নাই,”—অন্ধিকে প্ৰতিবাদ কৰি উঠিল, “গুৱাহাটীৰ সকলো মানুহে জানে—এওঁলোকৰ পৰিয়ালৰ এক বংশ-গৌৰৱ আছে; মোৰ সন্দেহ হয় অৰ্ণাক বিয়া কৰিব

কাৰণে মোৰ একমাত্ৰ উচ্চশিক্ষাই কেব মাৰিব নোৱাৰিব।
তেওঁলোকে অন্ততঃ কোনো এটা 'একজিকিউটিভ' প'ষ্টত থকা বিৰ্শেঁবিব।

“কোনে কি বিচাৰে সেইটো কথা নহয়।” এইবাৰ স্বৰ্ণাই ক'লে,
“কলেজ টিচাৰ এজনতকৈ মোৰ মা আৰু ককাইদেৱে ষ্টেটিক পাচ
ইউৰোপিয়ান গাৰ্ডেনৰ এচিষ্টেণ্ট মেনেজাৰ এজনকহে হয়তো 'প্ৰিফাৰ'
কৰিব। কিন্তু মোৰ প্ৰশ্নটো হৈছে তুমি কি চাকৰি কৰি ভাল পাবা ?”

“ইউ আৰ্ বাইট” –মই কলৌ, “তুমি সঁচা কথা কৈছা।
তোমালোক হৈছা আজিৰ সমাজৰ নতুন পুৰুষ, পুৰণি সমাজ, পুৰণি
উবলি যোৱা মূল্যবোধ ভাঙি সৃষ্টি কৰিব লাগিব নতুন সমাজ।
তোমালোকে যদি পুৰণি মধ্যবিত্ত মূল্যবোধৰ ওচৰত বশ্বতা স্বীকাৰ
কৰা, নিজে 'কম্প্ৰমাইজ' কৰা, তাতোতকৈ তোমাৰ উচ্চশিক্ষাৰ এক
'ট্ৰেজিক' পৰিণতি আৰু একো নহ'ব। তোমালোকে সমাজত সৃষ্টি
কৰিব পাৰিব লাগিব এক নতুন মূল্যবোধ। তোমাৰ নিচিনা এজন
শিক্ষিত 'অনেট ইণ্ড'ব কাৰণে স্বৰ্ণাইতৰ পৰিয়ালৰ মূল্যবোধৰ
লগত ফেৰ মৰা প্ৰতিযোগিতা কৰাৰ কোনো প্ৰশ্ন উঠিব নোৱাৰে।
ই একেবাৰে মুক্তিহীন।

: তুমি ঠিকেই কৈছা। এইবাৰ স্বৰ্ণাই ক'লে, “কিছুমান কথা
মোৰো কেতিয়াবা ঠিক ছুবুজাব দৰে লাগে...। মোৰ দেউতা, মোৰ
ককাদেউতাইত তথাকথিত সম্ভ্ৰান্ত পৰিয়ালৰ মানুহ আছিল। মনত
আছে তেওঁলোকৰ দিনত সমাজৰ নিম্নস্তৰৰ মানুহ আমাৰ ঘৰলৈ
আছিলে হুখৰি গীবা এখনো নাপাইছিল...। সমাজৰ পৰিৱৰ্ত্তন হ'ল,
তেওঁলোকৰ পৰিয়ালৰ বহু মানুহ পঢ়া-শুনা কৰি ভাল চাকৰিত
সোমাল, সমাজত স্থান পালে, মই ভাবিছিলোঁ সেই মানুহবোৰে
এদিন আমাৰ বিৰুদ্ধে বিদ্ৰোহ কৰিব। তেওঁলোকে সমাজত পুৰণি
মূল্যবোধ ভাঙি নতুন মূল্যবোধৰ সৃষ্টি কৰিব, কিন্তু ক'তা, তেওঁলোকে
স্বাৰ্থে প্ৰতিযোগিতা চলালে মোৰ দেউতা, মোৰ ককাদেউতাৰ
স্তৰলৈ উঠিবলৈ; তেওঁলোকে আজি যি জীৱন বাপন কৰিছে সেই

জীৱনৰ লগত মোৰ দেউতা নাইবা মোৰ ককাদেউতাৰ জীৱনৰ কোনো পাৰ্থক্য নাই ..

“তুমি যিগৈৰ মানুহৰ কথা কৈছা”—মই কলৌ, “সেইবোৰ জানা ঝৰ্ণা ? তোমাৰ ককাদেউতাৰ দিনৰ মহৰী নাইবা তোমালোকৰ কোনো বাগিচাত কাম কৰা বৰকেৰাণীজন, এদিন হয়তো তেওঁলোকে তোমালোকৰ ঘৰলৈ আহিলে বহিবলৈ চকী এখন নাপাইছিল...এই বুৰ্জোৱা, নাইবা পেটি-বুৰ্জোৱা শ্ৰেণীটোৱে পৃথিৱীত কেতিয়াও বিজ্ৰোহ কৰা নাই, কৰিব নোৱাৰেও । মই, ঋত্বিক আনকি বৰ্তমান তুমিও ঠিক একে শ্ৰেণীভুক্ত মানুহ । এতেকে আমিও বিজ্ৰোহ কৰিব নোৱাৰোঁ ; কিন্তু আমি কৰিব পৰা এটা কামেই আছে, সেইটো হ’ল আমি বুৰ্জোৱা মূল্যবোধৰ ওচৰত যিমানদূৰ পৰা যায় আত্মসমৰ্পণ নকৰি উত্তৰ পুৰুষৰ কাৰণে এটা নতুন বাট দেখুৱাই যোৱা...এইবোৰ কথা মোতকৈ বা তোমাতকৈ বেছি ভালকৈ জানিব ঋত্বিকে ; কাৰণ তেওঁ অৰ্থনীতিৰ এজন কৃতী ছাত্ৰ...।”

: কৃতী ছাত্ৰ বুলি কৈ মোক লাজ দিয়ে কিয় ?—এইবাব ঋত্বিকে ক’লে, “পৰীক্ষাত ফাষ্ট ক্লাছ পাবৰ কাৰণে এইবোৰ কথা জনা নাইবা বুজাব একো প্ৰয়োজন নকৰে । মই অন্ততঃ এনেবোৰ কথাত আপোনাৰ লগত মোৰ প্ৰথম শ্ৰেণী ডিগ্ৰীটোৰে প্ৰতিযোগিতা কৰা ভুল হ’ব...।”

ঋত্বিকৰ কথাত মই আক ঝৰ্ণাই সশব্দে হাঁহি দিলোঁ ।

ইয়াৰ দুদিনৰ পিছত মই পঞ্চজক অকলে গৈ লগ খবিলিলোঁ । কেইবা সপ্তাহো ইয়াৰ আগতে মোৰ লগত পঞ্চজৰ দেখা-সাক্ষাৎ হোৱা নাছিল । সেইবাবে মোক দেখাৰ লগে লগে সি ক’লে, “কি অ’, তোৰ দেখোন আজিকালি দেখা-দেখি নোহোৱা হ’ল ?”...

: নাই, অলপ কাগজৰ কামত ব্যস্ত হৈ আছিলোঁ ।

: আক্টাৰ অ’ল্ ঝৰ্ণা পাছ কৰাৰ খবৰ পাইতো ডই আহিব লাগিছিল । মায়ে ডই নহা কাৰণে বেয়া পাইছে...।

: আক ঝর্ণাই... ?

: জানো, তাইকতো একো ধৰিব নোৱাৰি। তাই আমাৰ অৰ্থনৈতিক কাৰণে এক 'মিষ্টা'। কাৰোবাক ভাল পালেও একো বুজিব নোৱাৰি আক বেয়া পালেও বুজিব নোৱাৰি।

পঙ্কজৰ কথাত মই হাঁহিলোঁ আক কলোঁ: মই এই ব্ৰহ্ম উদ্ঘাটন কৰাতে ব্যস্ত হৈ আছিলোঁ। বাক; ঝর্ণাই মোক লগ দোৱাব কথা একো কোৱা নাই... ?

: ক'তা ?—এইবাব পঙ্কজে অলপ আচৰিত হৈ ক'লে, “তাইতো একো কোৱা নাই...।”

: উই চিলেব্ৰেটেড্ ডু বিজাৰ্ট্ উইথ্ হাব কেভৰাইট্ চাইনীজ্ ডীচ্ এট্ পাণবজাব।

: হোয়াট্ ?

: কিয়, কি কৈছোঁ শুনা নাই ?

: উইথ্ হাম্ ?

: উইথ্ ঝর্ণা এণ্ড হাব্ বয় ফ্ৰেণ্ড্।

: বয় ফ্ৰেণ্ড্ ? হ'জ বয় ফ্ৰেণ্ড্ ?

এইবাব মই সশৰ্মক হাঁহি দিলোঁ। তাৰ পিছত কলোঁ: মই কি কলোঁ শুনা নাই নেকি ? ইংৰাজীত যদি বুজা নাই, অসমীয়াতে কওঁ শুন। আমি—মানে মই, ঝর্ণা আক ঝর্ণাৰ বয় ফ্ৰেণ্ড্ জীৱান আধিক বকৱাব লগত একেলগে চাউ চাউ খাই...

: হ ইজ্ দেট্ বাষ্টাৰ্ড্ ?

: বাষ্টাৰ্ড্ ? তই চিনি পাৱ নেকি, পঙ্কজ ?

: মই চিনি পালে তোক সোধোঁ নেকি ?

: চিনি নাপাৱ যদি তই কাৰোবাব অৰ্থনৈতিক সম্ভাৱনা বুজি জানিদি কেনেকৈ ?

প্ৰশ্নটো কৰি মই আকো এবাব সশৰ্মক হাঁহি দিলোঁ। মই মন কৰিলোঁ পঙ্কজ যেন লাহে লাহে কিছু গভীৰ হৈ গৈছে।

কিছু সময় মোব মুখলৈ একান্ত মনে চাই থকা দেখি মই
স্বথিলো—

: কি হ'ল, এনেদৰে কি চাইছ ?

: তই ধেমালি কৰা নাইতো, 'আব, ইউ চিৰিয়াচ্' ?

: মই ধেমালি কৰা নাই পছজ !—এইবাৰ কোঁড়ুক বাদ দি
মই সঁচাকৈয়ে 'চিৰিয়াচ্'লি' তাক কলোঁ, “তই 'আনৱাণ্টেদ' চীন'
কিছুমান সৃষ্টি কৰি পেলাব বুলি মই ইমানদিনে ডোক একো কোৱা
নাছিলোঁ, মই ভাবিছিলোঁ স্বৰ্ণাই এম্. এ-টো পাচ কৰক, তাৰ পিছত
ক'ম। এইবাৰ যে ইক'নমিক্‌চ কাষ্ট্ৰ ক্লাছ পাইছে ঋদ্ধিক বৰুৱা,
—কাগজত ফটো ওলাইছে, তই দেখিছ কিজানি ! 'স্বৰ্ণা ইজ্
চিৰিয়াচ্'লি ইন্ লাভ্ উইথ্ হিম'। মই ল'ৰাজনক লগ পাইছোঁ।
'এ প্ৰেমিজিং আইটে ইয়ং বয়, উই ছুড্ কংগ্ৰেচুলেট স্বৰ্ণা কব্ হাব
চিলেক্‌চন।”

পছজক 'ইমপ্ৰেচ' কবিবৰ কাৰণে মই প্ৰয়োজনতকৈ অলপ
বেছি কথা কলোঁ যদিও পছজৰ মনটো ঠিক কৰকাল হোৱা যেন
নালাগিল। কিছু সময় নীৰৱে থাকি সি ক'লে, “পৰীক্ষাত কাষ্ট্ৰ
ক্লাছ পালে নাইবা দেখাত ধুনীয়া হ'লেইতো নহ'ব ; বংশ-পৰিয়াল
'কেমেৰী বেক গ্ৰাউণ্ড' এইবোৰ তই কি জান যে ইমান চাৰ্টিকিকেট
দিছ ? ভাবোপৰি প্ৰেমত পৰি বিয়া হোৱা কথাবাব আমাৰ
পৰিয়ালৰ কাৰণে কিমান ডাঙৰ ঘটনা, সেই কথাবাবকে তই বুজিবৰ
যত্ন কৰা নাই কিয় ?”

: মই সকলো বুজিছোঁ পছজ ! স্বৰ্ণা প্ৰেমত পৰা কথাবাব
পৃথিৱীত একো নোহোৱা-নোপজা কথা হোৱা নাই। আক তই যিটো
পৰিয়ালৰ কথা কৈছ, সেইটো পৰিয়ালৰ অতীত আছিল, বৰ্তমান
নাই, কিন্তু স্বৰ্ণা তহঁতৰ কাৰণে বৰ্তমান নহয়, ভৱিষ্যতৰ প্ৰতীক, 'এ
চাফল্ অব্‌ত্ কিউচাব' তোৰ দৰবৰ স্মৃতিত দেৱালে জানো তাইক বাধা
দিব বা বন্দী কৰি ৰাখিব পাৰিব পছজ ?

ঃ তোৰ কথাবোৰ মই ঠিক বুজিব নোৱাৰোঁ। ভৱিষ্যতৰ কথা মই নাজানো। মই বৰ্তমানৰ কথা কৈছোঁ আৰু ভৱিষ্যতৰ কথা মোৰ আছে।...বাক, এইবোৰ যি নহওক তুই অন্তত মোৰ পৰা চাকি বাখিব নাজাগিছিল; ছোৱালী এজনীৰ বদনাম ওলাবলৈ বেছি সময় নাজাগে। বদনাম হ'লে মোৰ দেউতাব হ'ব, মাব হ'ব, মোৰ হ'ব —তোৰতো নহয়...।

ঃ মই চাকি কথাৰ কাৰণে তই মোক দোষ দিব পাৰ, কিন্তু 'তু বি ভেৰি ফ্ৰেঙ্ক'—মই ঋণ নাইবা ঋণিকৰ পঢ়া-শুনাত যাতে কোনো ধৰণৰ বাধা নপৰে, সেই কথাষাৰ ভাবিয়েই তইতক একো নকলোঁ, তাৰোপৰি ল'ৰাটো এনে একো বেয়া ল'ৰা নহয় যে তইতে চিন্তা কৰিব লাগিব...।

ঃ বাক, ঋণাক মই সোধোঁ, মাকো কওঁ, ইয়াৰ পিছত কি হয় ভাবি চাব লাগিব, ইতিমধ্যে তই যদি পাৰ ল'ৰাটোৰ পৰিয়ালটোৰ কথা মোক কিছু জানিবলৈ দিবি।

সেইদিনা পঞ্চজৰ মাকৰ লগত কথা নপতাকৈ মই গুচি আহিছিলোঁ। মোৰ কথাখিনিয়ে পঞ্চজক ইমান বিব্রত কৰি পেলাইছিল যে সি মাকক মই অহাৰ খবৰ নাইবা ঋণাক মাতি মোলৈ চাহ একাপ আনিবলৈ কোৱাৰ সৌজন্যতাখিনিও সি পাহৰি গৈছিল।

ইয়াৰ এসপ্তাহৰ পিছতে হঠাতে ঋণাই মোৰ অকিচলৈ ক'ন কবিলে। ক'নত বিশেষ একো নক'লে যদিও মই বুজিলোঁ তই কিছু বিব্রত হৈছে। তাই মোক পিছদিনা ছপৰীয়া পাণবজাবলৈ মাতিলে আৰু তাতে সকলো ক'ব বুলি জনালে।

পিছদিনা নিৰ্দিষ্ট সময়ত মই গৈ পাণবজাবৰ ৷নদিষ্ট বেটুৰাখন পালোঁগৈ। বহি লৈ একাপ ককিৰ অৰ্ডাৰ দি মই বাট চাইছিলোঁ। ঋণালৈ। ঠিক এনে সময়তে ঋণিক আহি ওলাইছিল। ঋণিককো কিছু বিব্রত হোৱা যেন দেখিছিলোঁ। সিও যেন খুউৰ চিন্তাত পৰিছিল।

ঋদ্ধিকৰ কাৰণেও একাপ ককিৰ অৰ্ডাৰ দি মই বাট চাইছিলোঁ
 বৰ্ণা অহালৈ। ঋদ্ধিকক মই এই বিষয়ে একো কথা মুমুৰ্খি ক্ৰিকেটৰ
 কথা পাতিছিলোঁ, বাজনীতি আলোচনা কৰিছিলোঁ। মই মন
 কৰিছিলোঁ ঋদ্ধিকে যেন কথাবোৰৰ একোটা চমু উত্তৰ দিয়াৰ বাহিৰে
 আলোচনাত একেবাৰে ভাগ ল'ব পৰা নাছিল।

ইতিমধ্যে নিৰ্দিষ্ট সময়তকৈ প্ৰায় পঞ্চাশ মিনিট পাৰ হ'ল,
 তথাপি বৰ্ণাৰ দেখা-দেখি নাই। বৰ্ণাই দেৰি কৰা দেখি ময়ো কিছু
 চিন্তাত পৰিছিলোঁ। তথাপি মই একো উদগীৰতা প্ৰকাশ কৰা
 নাছিলোঁ। মন কৰিছিলোঁ ঋদ্ধিকৰ চকুৱে-মুখে এক উৎকণ্ঠা প্ৰকাশ
 পাইছে।

এনেতে বেটুৰাঁৰ ক'নটো বাজি উঠিল। মই মন কৰিলোঁ
 মেনেজাৰজনে ক'নটোত কথাখিনি শুনি এবাৰ বেটুৰাত বহি থকা
 'কাষ্টমাৰ'খিনিটো চাইছে। মেনেজাৰজন মোৰ চিনাকি, মোৰ
 চকুৱে চকুৱে পৰাৰ লগে লগে মোলৈ চাই ক'লে, “আপোনাৰ
 ক'ন।”

‘মোৰ ক'ন’ বুলি কোৱাৰ লগে লগে মই বৰ আচৰিত হলোঁ।
 কাৰণ, একমাত্ৰ বৰ্ণাৰ বাহিৰে মই এই সময়ত ইয়াত থকাৰ কথা
 কোনেও নাজানে। মই ভাবিলোঁ কোনো কাৰণত বৰ্ণা নিশ্চয় আটক
 হৈ পৰিছে। সেইবাবে ক'ন কৰি মোক কথাবাৰ জনাই দিব
 বিচাৰিছে।

কিন্তু মোক আটাইতকৈ আচৰিত কৰি ক'নটোৰ সিটো মূৰ-
 পৰা যিজনো কথা ক'লে, সেয়া বৰ্ণা নহয়—পঙ্কজহে।

: তই এনে ধৰণেৰে বিশ্বাসঘাতকতা কৰিব বুলি মই ভবা
 নাছিলোঁ, এটা সামান্য মহাবীৰ ঘৰৰ ল'ৰাৰ লগত তই বৰ্ণাক বিয়া
 দিয়াৰ কথা কেনেদৰে ভাবিলি মই নাজানো। আজিৰ ঘটনাটোৱে
 প্ৰমাণ কৰিছে, ইয়াৰ গুৰিতে সকলো তই। তোৰ কি আৰ্থ নাজানো,
 মই আশা বাখিছোঁ তই আজিৰপৰা বৰ্ণাৰ লগত সংজ্ঞাৰ নাৰাখিবি

আৰু সেই ল'ৰাটোক কৈ দিবি ভৱিষ্যতে স্বৰ্ণাৰ লগা ~~কোৱা~~ ৭৭ৰ
বাখিব খুজিলে কথা বেয়া হ'ব।”

মোৰ মুখৰপৰা কোনো উত্তৰ স্বপ্নটোকৈ পছন্দে ঘপ্ কৰে ক'নটো
ধৈ দিলে।

স্বাভাৱিক হ'ব চেষ্টা কৰিছিলোঁ। যদিও মোৰ মুখখনৰ ৬৬
পৰিবৰ্তন হৈছিল, সেই পৰিবৰ্তন স্বাক্ষৰেও লক্ষ্য কৰিছিল।

সেইবাবে অলপ উত্তেজিত হৈয়ে স্বাক্ষৰে মোক প্ৰশ্ন কৰিলে,
“দাদা কি হ'ল ? কোনো ছুঃসংবাদ ?”

“অ' ছুঃসংবাদেই ক'ব পাৰা”—মই অলপ আগতকৈ স্বাভাৱিক
হ'বলৈ চেষ্টা কৰি কলোঁ, “পিছে চিন্তা কৰিব লগা কোনো কাৰণ নাই।
হঠাতে স্বৰ্ণাৰ মাকৰ পুৰাবপৰা জ্বৰ উঠিছে, এতেকে এনে অৱস্থাত
স্বৰ্ণা অহা সম্ভৱপৰ নহ'ল। সেই খবৰটোকে স্বৰ্ণাই মোক জনালে।
বাক চিন্তা নকৰিবা, মই এতিয়া স্বৰ্ণাইতৰ ঘৰলৈ যাম, সন্ধিয়া বাক
মোক তুমি লগ ধৰিবা।”

স্বাক্ষৰিক বিদায় দি মই পছজইতৰ ঘৰলৈ গৈছিলোঁ।

মই যোৱা বুলি শুনি অন্য দিনাৰ দৰে এইবাৰ পছজ নাইবা
পছজৰ মাক ওলাই নাছিল। কিন্তু স্বৰ্ণা অহাৰ লগে লগে ঘপ্ কৰে
পছজ বহা কোঠাটোলৈ সোমাই আহি ক'লে, “স্বৰ্ণা, তই ভিতৰলৈ
যা, আমাৰ অলপ প্ৰাইভেট কথা আছে।”

স্বৰ্ণাই এবাৰ আমাৰ ছয়োৰে মুখলৈ চালে আৰু কোনো শব্দ
নকৰাকৈ কোঠাটোৰপৰা ওলাই গ'ল।

স্বৰ্ণা কোঠাটোৰপৰা ওলাই যোৱাৰ লগে লগে পছজে মোক
ক'লে, “তই কে'লৈ আহিলি ? তোক মোৰ ক'ব লগা কথাখিনি
কৈছোৱেই...”

“ব'বি।”—পছজক মই বাধা দি কলোঁ, “মই নিজকে ডিকেণ্ড
কৰিব নিবিচাৰোঁ, কিন্তু মই নাইবা স্বৰ্ণাই কি ইমান ডাঙৰ অপৰাধ
কৰিলোঁ যে তই আমাৰ লগত এনেদৰে ব্যৱহাৰ কৰিছ ? ভাৱোপৰি

ঋদ্ধিকৰ নিচিনা এটা উচ্চ শিক্ষিত ল'ৰাক তই সামান্য মহৰীৰ ঘৰৰ ল'ৰা বুলি গালি পৰাব কি অধিকাৰ আছে ?”

“মই ইতিমধ্যে সেই ল'ৰাটোৰ বংশ-পৰিয়ালৰ ইতিবৃত্ত আৱিষ্কাৰ কৰিছোঁ, তই জান তাৰ ককাক আছিল মাৰ দেউতাক মানে মোৰ ককাৰ ঘৰৰ এটা সামান্য মহৰী।”

: কিন্তু পঙ্কজ, ইফালে চা, তাৰ দেউতাক কিন্তু এটা সামান্য মহৰী নাছিল, তেওঁ আছিল এজন শিক্ষিত চৰকাৰী উচ্চ বিষয়া। ঋদ্ধিকৰ এজন ককায়েক বিশ্ববিদ্যালয়ৰ অধ্যাপক, সুখ্যাতিৰে বিদেশত পি-এইচ্-ডি লৈ আহিছে।

: হ'ব পাৰে। আজিকালি চৰকাৰী বিষয়া কিয়, মন্ত্ৰীও হ'ব পাৰে। কিন্তু, আমাৰ এটা বংশৰ ঐতিহ্য আছে ; সেই ঐতিহ্যক মই বা মা জীয়াই থকালৈকে ভৰিৰে মোহাৰি পেলাব নোৱাৰ।

: কিন্তু পঙ্কজ, তই স্বৰ্ণা আৰু ঋদ্ধিকৰ তৰিহাতটোৰ কথা নান্ধাব কিয় ? তই তাৰ নেকি স্বৰ্ণাক অন্য এটা ল'ৰাৰ লগত বিয়া দিলে তাই সুখী হ'ব পাৰিব ? তাইৰ যদি জীৱনটো অসুখী হয়...

: সেইটো ককায়েক হিচাপে মই ভাবিম, তই ভাবিবলৈ প্ৰয়োজন নকৰে। তাৰোপৰি তোৰ ইয়াত স্বাৰ্থ কি ?...মোৰে ভুল হ'ল, বন্ধু হিচাপে তোক মই, আমাৰ ঘৰখনে বেছি প্ৰিয় দিলোঁ। তই সেই প্ৰিয়ৰ সুবিধা নোলাৱা হ'লে স্বৰ্ণা ইমান দূৰলৈ আগবাঢ়িবলৈ সুবিধা নাপালেহেঁতেন।

: তুমি লোকক কিয় দোষ দিছা দাদা ?—হঠাৎ স্বৰ্ণাৰ মাতটোত আমি ঘূৰি চলোঁ। কোঠাটোলৈ সোমাই আহি গহীন হৈ তাই ক'লে, “ঋদ্ধিক বিয়া কৰাব বিচবাটো মোৰ সিদ্ধান্ত। ইয়াত কোনো তৃতীয় ব্যক্তিৰ হাত নাই।” হঠাতে মোৰ কালে চাই ক'লে, “তোমাৰ এজন অন্তৰঙ্গ বন্ধুৱে এনেদৰে কোৱাৰ পিছত সেইখন অবলৈ তুমি অহাটো মই নিবিচাৰোঁ, নিজৰ পথ বাছি ল'ব পৰাকৈ সাহস আৰু উপবুদ্ধতা মোৰ আছে। ঋদ্ধিক যদি লগ পোৱা ক'ৰা, মোৰ ঋদ্ধিকৰ

লগতে বিয়া হ'ব, আজিৰ লগত কৰিব। এইখন ঘৰে মহাবীৰ ল'ৰা বুলি যদি অধিকক গ্ৰহণ কৰিব নোৱাৰিব, নানানে। এওঁলোকে বিয়া পাতি নিদিলেও মই মোৰ বিয়াৰ ব্যৱস্থা নিজেই কৰিব পাৰিম।”

“বৰ্ণা।”—থঙেৰে পছজে চিঞৰি উঠিল।

“তুমি যোৱা বৰ্ণা”—মই কলৌ, “তুমি অধৈৰ্য্য নহ'বা, পছজে মোক কোৱা কথাখিনিৰ কাৰণে তুমি ভুল হোৱাৰো আশংকা নকৰে। বন্ধু হিচাপে তাৰ সেইকণ কোৱাৰ অধিকাৰ আছে।”

এনেতে বৰ্ণাৰ মাক সোমাই আহি হুকুকাই কান্দিবলৈ আৰম্ভ কৰি দিলে।

“আপোনাৰ কি হৈছে মাহীদেউ”—মই তেখেতৰ কাষ চাপি গৈ কলৌ, “ইমানকৈ কান্দিছে কিয়?”

“কিয় কান্দিছোঁ সুধিবলৈ আহিছা?”—চান্দৰৰ আগলৈকে চকু-কেইটা মোহাবি মোহাবি বৰ্ণাৰ মাকে ক'বলৈ আৰম্ভ কৰিলে, “বাগিচা গ'ল, ধন-সম্পত্তি গ'ল, সকলো যোৱাৰ পিছতো মই কোনো দিনে কন্দা নাছিলোঁ। ছবাবৰ ঘৰৰ বোৱাবী বুলি ইহঁতৰ দেউতাকৰ দৃষ্টিৰ পিছতো কোনো এৰাৰ কথা ক'বলৈ সাহস কৰিব পৰা নাছিল। কিন্তু আজি বৰ্ণাৰ যদি মোৰ দেউতাকৰ ঘৰৰ মহাবীৰ নাভিয়েকৰ লগত বিয়া হয়, মই মুখ দেখুৱাম কেনেকৈ? নিজেই দেখিছিলোঁ, সেই ল'ৰাটোৰ ককাক আমাৰ ঘৰৰ এটা সামান্য চাকৰ আছিল। বুদ্ধি-বুদ্ধি ভাল দেখি তাকে দেউতাই মহাবী কৰি লৈছিল। তাৰ ল'ৰাটোক সি পঢ়ুৱাইছিল বাবে দেউতাই কৈছিল, ‘হেবো, মহাবীৰ ল'ৰাই পঢ়া-শুনা কৰি কোনো কৰিব? মহাবীৰ ল'ৰা কি হাকিমটো হ'বগৈ?’ বৃটিছৰ দিনেই ভাল আছিল। যিয়ানেই নপঢ়ক বংশ-পৰিয়াল চাইহে চৰকাৰী চাকৰি দিছিল। এতিয়া সেইটো ল'ৰাবে পুতেকে গৈ বৰ্ণাৰ লগত একেলগে বিশ্ববিদ্যালয়ত পঢ়া বুলি জনা হ'লে মই তাইক পঢ়িবই নিদিলোহেঁতেন। তাৰ ককাকে আমাৰ ঘৰলৈ আহিলে তুখৰি শীবা এখনো নাগাইছিল।”

“চাওক মাহীদেউ”—মই বুজাবব চেষ্টা কৰি কৈছিলোঁ, “ঋদ্ধিকৰ দেউতাকক ভাব ককাকে যেতিয়া স্কুলত নাম লগাই দিছিল, তেতিয়া আপোনাৰ ককাদেউতাকে কৈছিল ‘পঢ়া-শুনা কৰাই কি হ’ব।’ মহাবীৰ ল’ৰা মহাবী নহৈ হাকিম হ’ল, তেওঁৰে ল’ৰা বিশ্ববিদ্যালয়ৰ অধ্যাপক হৈছে। ঋদ্ধিকেও সুখ্যাতিৰে এম. এ. পাচ কৰিছে। সিও এটা ভাল চাকৰি পাব। এতেকে পৃথিৱীখনৰ কিমান পৰিৱৰ্তন হৈছে দেখিছেই। সময়ৰ লগত আমি সকলো আগবাঢ়িব লাগিব, আপুনি আপোনাৰ ককাদেউতাৰ দিনতে বৈ থাকিলে কেনেকৈ হ’ব ? ঋদ্ধিকৰ ককাকে মহাবী আছিল, সিতো মহাবী নহয়।”

: তুমি মোক একো কথা ন’কবা।—এইবাৰ ঋণীৰ মাক গৰ্জি উঠিল, “তুমিয়েই এইক নষ্ট কৰিল। নিজৰ ল’ৰাৰ দৰে তোমাক মই গ্ৰহণ কৰিছিলোঁ; বোলোঁ। ভাল মানুহৰ ল’ৰা। গাখীৰ খুৱাই সাপ পোহা বুলি মই কাহানিও ভবা নাছিলোঁ।”

ইয়াৰ পিছত আক বহু তৰ্কাতৰ্কি হৈছিল। যুক্তিৰে, ধৈৰ্যৰে, অধিক শাস্তভাৱে মই পঙ্কজৰ মাকক বুজাবলৈ চেষ্টা কৰিছিলোঁ। কিন্তু একো ফল নঘৰিল।

পৰাজয়ৰ ব্যৰ্থভাবে মই সেইদিনা পঙ্কজহঁতৰ ঘৰবপৰা যেতিয়া ওলাই আহিছিলোঁ, সেইদিনা মই অনুভৱ কৰিছিলোঁ মোৰ কাৰণে চিৰদিনৰ বাবে পঙ্কজহঁতৰ ঘৰৰ দুৱাৰ বন্ধ হৈ গৈছে।

মই হতাশ হোৱা নাছিলোঁ।

মই হৈছিলোঁ দৃঢ় প্ৰতিজ্ঞ।

সন্ধিয়া ঋদ্ধিক মোৰ ওচৰলৈ আহিছিল। কোনো কথা লুকুৱাই নাৰাখি মই সকলোবোৰ কথাই ঋদ্ধিকক জনাই দিছিলোঁ।

ইয়াৰ পিছত চিন্তা কৰিছিলোঁ ভৱিষ্যতৰ কাৰ্য্যপন্থা।

ঋদ্ধিক কিছু হতাশ আৰু বিষমুদ হৈ পৰিছিল। মই কিন্তু ডাক্তাৰ হতাশ হ’বলৈ নিদি ডাৰ মনোবল খুৱাই অনাৰ চেষ্টা কৰিছিলোঁ।

ইয়াৰ পিছত মোৰ অনুবোধমতেই ঋদ্ধিক পঙ্কজহঁতৰ ঘৰলৈ

গৈছিল। পৰৱৰ্তী ভাৱে তেওঁ শোনে যে ইয়াতকৈ তাক অপমান কৰি
ধৰবপৰা উলিয়াই দিছিল।

কৰ্ণাক ইয়াৰ শিহুত বিয়া দিবলৈ পৰজাইতে উঠি-পৰি লাগিছিল।
বহুত চেষ্টা কৰিছিল। কিন্তু কৰ্ণাক কোনো বকমেই মান্তি দিব
নোৱাৰিছিল। তাই দৃঢ় প্ৰতিজ্ঞ।

ইতিমধ্যে হঠাতে এদিন অৰ্পণা আহি অৰ্পণাৰ দলত যোগ দিছিল।
পোনপটীয়াভাৱে আমাক, মানে স্বামী আৰু মোৰ আগত তাই ক'লে,
“আপোনালোকে ইমান ভাবি-গুণি আছে কিয়? ভাবিবলৈ কিটো
আছে, সোনকালে ‘বেজিষ্টেচন’ কৰি বিয়াখন পাতি পেলাওক, কৰ্ণাক
তাইৰ ককায়েক বান্ধি বাধিব পাৰিব নে?”

কৰ্ণাৰ স্কুলীয়া জীৱনৰে বান্ধৱী অৰ্পণাৰ এনে দৃঢ় কথাত মই
আচৰিত হৈ তাইলৈ চাই কৈছিলোঁ, “কিন্তু সেৱা জানো ভাল কথা
হ’ব অৰ্পণা?”

“ভাল-বেয়া মই নাজানো”—অৰ্পণাই একে দৃঢ়ভাবে ক'লে,
“মই হোৱা হ’লে ডাকে কৰিলোহেঁতেন।

“কিন্তু কৰ্ণাৰ জানো সিমানখিনি মানসিক দৃঢ়তা আছে?”

“আপোনালোকে ছোৱালীৰ কথা একো নাজানো”—অৰ্পণাই
ক'লে, “সেই ভাব মোৰ ওপৰত এৰি দিয়ক। মোৰ মামাক কৈ,
আমাৰ ঘৰতে কামটো কৰি পেলাম।”

“ডোমাৰ ঘৰত কৰিলে……”

মোৰ কথা শেষ নহ’ল। মোৰ মুখত সন্দেহৰ ভাবটো প্ৰকাশ
হোৱা দেখিয়েই তাই মুখখন বিকটাই যিদৰে মোৰ কথা উবাই
ছিলে, মই বাক্যটো শেষ কৰিবলৈকে সাহস কৰিব নোৱাৰিলোঁ।

: আপোনালোকৰ নিচিনা বুদ্ধিজীৱীবোৰে নিজকে হেমলেট
বুলি ভাবি ভাল পায়, অনববতে ‘ই বি অব্ নই ই বি’ ভাৱ এটা
‘প্ৰিটেণ্ড’ কৰি থাকে, বাবে আপোনালোকৰ কাপুক্ষ্যলিখিনি আন
চকুত ধৰা নপৰে। আমাৰ সেইচৰ নাই। ভাব শিহুত স্বামীৰ

কালে চাই ক'লে, “বকরা কওঁক ! যদি আগুনি সাজু আছে মই সকলো ঠিক কৰোঁ, যদি সাহস নাই, ‘ইউ গিভ্ আপ্ গু হ’ল আইডিয়া’।”

অৰ্পণাৰ এনে প্ৰশ্নৰ উত্তৰ দিয়া সেইদিনা ঋষিক আৰু মোৰ দুয়োৰে কাৰণে কঠিন হৈছিল। তথাপি আমাৰ কাপুকবালিকণ অন্ততঃ অৰ্পণাৰ সন্মুখত দেওৱাৰলৈ আমি সাহস কৰিব পৰা নাছিলোঁ।

অৱশেষত আমি দ্ৰুতগতিত অতি গোপনে ঋৰ্ণাৰ বিয়াৰ আয়োজন কৰিব লগা হৈছিল। অৱশ্যে ইয়াৰ পিছৰ প্ৰায়বোৰ কাম অৰ্পণায়ে কৰিছিল। কাৰণ ঋৰ্ণাৰ লগত ইয়াৰ পিছত আমাৰ আৰু দেখা-দেখি নোহোৱা হৈ পৰিছিল।

অৱশেষত সেই দুঃসাহসিক দিনটো আহি উপস্থিত হ’ল।

ঋষিক, অৰ্পণাৰ মোমায়েক—যিজন মেজিষ্ট্ৰেটে এই বিয়াৰ পৌৰোহিত্য কৰিব, অৰ্পণাৰ ছগৰাকী অন্তৰঙ্গ বান্ধৱী, ঋষিকৰ ছজন ঘনিষ্ঠ বন্ধু আৰু এজন সম্পৰ্কীয় ককায়েক আৰু নব্বোৱেক আৰু মই—সকলো আহি যথাসময়ত উপস্থিত হ'লোঁহি।

ঋষিকৰ ঘৰত ঋৰ্ণাক বিয়া কৰোৱাত সন্মতি থাকিলেও কোনো অহা নাছিল। ভেওঁলোক সকলোৱে নতুন দৰা-কইনাক আদৰিবলৈ ঘৰতে অপেক্ষা কৰিছিল। এনেদৰে পতা বিয়াক ভেওঁলোকে আন্তৰিকতাৰে গ্ৰহণ কৰিব পৰা নাছিল। ভেওঁলোক কিছু আহত হৈছিল, অপমানিত হৈছিল।

এই সকলো গোট খালে যদিও এই বিবাহৰ সকলো আয়োজন কৰা অৰ্পণাৰ দেখা-দেখি নাই। ঋৰ্ণাক আনিবলৈ যাওঁ বুলি ওলাই যোৱাৰ বৰ্ণেট সময় হ’ল। ঋৰ্ণা নাইবা অৰ্পণা কাৰো দেখা-দেখি নাই।

এক নতুন বিপদৰ সন্ভাৱনাই আমাক উদ্ভিন্ন কৰি তুলিলে। একো প্ৰশ্ন নকৰিলেও আমি সকলোৱে বাবেপতি হাতৰ বড়ীবোৰলৈ চাই বিহ্বল হৈ পৰিছিলোঁ।

এনেতে দেখিলো পঙ্কজৰ গাড়ী দাঁড়ি পৰিছিল বন
সমুখত বৈ গ'ল।

পঙ্কজৰ গাড়ীখন দেখি মোৰ বুকখন এক অজান আশঙ্কাত কঁপি
উঠিল। এক সম্ভাৱ্য বিপদে আমাৰ সকলোকে আৱৰি ধৰিলে।

কিন্তু খন্তেক পিছতেই মই ভয় ধোৱাতকৈ হলো অৰ্পণাইতকৈ
আচৰিত। কাৰণ গাড়ীখনবপৰা পঙ্কজৰ লগত নামি আহিছিল
ৰূপা আৰু অৰ্পণা। দুবৰপৰা পঙ্কজৰ চকু-মুখত বিপদৰ কোনো
সম্ভাৱনা নেদেখি মই একো বুজিব নোৱাৰা হলো। পঙ্কজে বেছ
আনন্দ মনেৰে অৰ্পণাইতৰ লগত সোমাই আহিল।

ঘৰৰ ভিতৰত সোমোৱে ইমানবোৰ মাহুহ, বিশেষকৈ মোক আৰু
অধিকক দেখি পঙ্কজ উচাপ খাই উঠিল। সি একো বুজিব নোৱাৰি
অৰ্পণাইতৰ মুখলৈ প্ৰশ্নবোধক চাৱনিৰে চালে।

“পঙ্কজদা বহা”—অৰ্পণাই হাঁহি হাঁহি ক’লে, “তুমিয়েই হৈছা
আজিৰ অনুষ্ঠানৰ বিশেষ অতিথি।”

“আহ পঙ্কজ” বুলি কৈ মই বহাৰপৰা উঠি তাৰ হাতখনত ধৰি
মোৰ কাষত বহুৱাই দিলে।

পঙ্কজে একো নক’লে।

“অ’ পঙ্কজদা”—অৰ্পণাই অতি সাধাৰণ কথা এটা কোৱাৰ দৰে
ক’লে, “তোমাক এটা কথা অৱশ্যে মুকলিকৈ কোৱা নহ’ল,
‘এনগেজ্‌মেন্ট চেৰেমনি’ কথাৰাৰ ঠিকেই শুনিছিলো; অৱশ্যে কাৰ
“এনগেজ্‌মেন্ট্ তোমাক কোৱা নহ’ল। মোৰ বুলিয়েই সম্ভৱ
ভাবিছিলো……।” কথাৰাৰ কৈ কৈ অৰ্পণা মেজিষ্ট্ৰেট্ বোমাৱেৰক
কালে আগবাঢ়ি গ’ল আৰু তেওঁৰ হাতবপৰা কাপজ এখন আনি
পঙ্কজৰ আগত দাঙি ধৰি ক’লে, “চহী কৰা।”

“কি ?”—পঙ্কজে একেবাৰে অজানীয় পৰিস্থিতি এটাৰ সন্মুখীন
হৈ একবকম চিঞৰি উঠিল।

: ৰূপা আৰু অধিকৰ বিবাহৰ তুমি হ’লা প্ৰধান সাক্ষী।

লগে লগে পঙ্কজে কাগজখন অৰ্পণৰ মুখলৈ মাৰি পঠিয়াই ক্ৰু-
গতিৰে কোঠাটোবপৰা ওলাই যাবলৈ আগবাঢ়োতেই অৰ্পণাই হেঁচা
মাৰি পঙ্কজক বহুৱাই দিলে আৰু খুউব কঢ় কঠেৰে ক'লে, “অভ্ৰামি
নকৰিবা, বহা। মই যি কৈছে। তাকে কৰা:.....”

গোটোই কোঠাটো নিস্তৰু।

ঋদ্ধি আৰু ঋণাই বাবেপতি মোৰ ফালে চাইছে আৰু ভলৈ
মূৰ কৰিছে।

মই দেখিলোঁ। অৰ্পণৰ চকুৰে যেন জুইছে ওলাইছে। ছোৱালীৰ
এনে এক নিৰ্ভূৰ সংহাৰ-মূৰ্তি মই কোনো দিনে দেখা নাছিলোঁ।

মই দেখিলোঁ, খং-ভয় আৰু অপমানত পঙ্কজ কঁপিবলৈ আৰম্ভ
কৰিছে। সি যেন চকীখনবপৰা থিয় হোৱাৰ শক্তিকণো লাহে লাহে
হেৰুৱাই পেলাইছে।

অৰ্পণাই এই মুহূৰ্তটোৰ কাৰণেই যেন অপেক্ষা কৰি আছিল।
তাই কলমটো পঙ্কজৰ ফালে আগুৱাই দি ক'লে, “চহী কৰা।”

খুউৰ ছুৰলভাৱে পঙ্কজে কলমটো হাতত ল'লে। মোৰ এনে
লাগিল যেন কলমটো হাতত ধৰি বথাৰ শক্তিকণো লাহে লাহে
পঙ্কজৰ নোহোৱা হৈ আহিছে।

অৰ্পণাই দেখুৱাই গ'ল আৰু পঙ্কজে কঁপা হাতেৰে চহী কৰি
গ'ল।

চহী কৰা শেষ হোৱাৰ পিছত এটা বেমাৰী মানুহৰ দৰে পঙ্কজে
চকীবপৰা উঠিল আৰু কাকো একো নকৈ কোঠাটোবপৰা ওলাই
স্বাৰ খোজোতে অৰ্পণাই ক'লে, “ব'ৰা, ক'লৈ যোৱা?”

এইবাৰ মন কৰিলোঁ। অৰ্পণৰ মাতটো অসম্ভৱ কোৱল হৈ পৰিছে।
তাইব চকুৱে-মুখে অলপ আগতে যি সংহাৰ-মূৰ্তিৰ উদ্ভৱ হৈছিল,
তাৰ চিন লেশমানো নাছিল।

পঙ্কজে একো উত্তৰ নিদিলে। “শুনা দাদা”—অৰ্পণাই ক'লে :
“আইনমতে যদিও আজিৰপৰা ঋণী আৰু ঋদ্ধিকৰ বিবাহ হ'ল,

হিন্দু-ধৰ্মমতে হোৱা নাই। এতেকে ইয়াক তুমি 'এন্থেইম' চোৰিমনি' বুলি ধৰিব পাৰ। বিয়াৰ কিত ককায়েক হিচাপ তুমিয়েই পাতিব লাগিব।”

“চাওক দুৱৰা”—এইবাৰ অৰ্পণৰ মেজিষ্ট্ৰেট মোহাৰিকে জনে, “ঈৰ্ণা আৰু ঈৰ্ণিক এই কাগজত চহী কৰাব লগে লগে যদিও স্বামী-স্ত্ৰীৰ মৰ্যাদা পাব, তথাপি আমাৰ সমাজত ই স্বীকৃত বিবাহ নহয়; মই ভাবোঁ এই বিবাহৰ কথা এতিয়া গোপনে থাকক আৰু অতি সোনকালে আপোনালোকে বিয়াৰ আয়োজন কৰক। এনে কৰিলে আপোনালোকৰ পৰিয়ালৰ সন্মান আৰু ঐতিহ্য কোনো বৰমেই ক্ষুণ্ণ নহয়।”

পছজে একো উত্তৰ নিদিলে। মই দেখিলোঁ পছজৰ চকুৰে দুধাৰি চকুলো বাগৰি আহিছে।

“ছিঃ পছজ! তই কান্দিছ কিয়?”

মই পছজৰ কালে আগুৱাই গৈ তাক সাৱটি ধৰি কলোঁ, “মই জানো তই বৰ আঘাত পাইছ, আমাৰ কোনো উপায় নাছিল, আমাক কমা কৰ...। অৱশ্যে তয়েই এই বিবাহৰ প্ৰধান সাক্ষী হ'ব লগা হ'ব বুলি মই কল্পনাও কৰা নাছিলোঁ।”

মই দেখিলোঁ অৰ্পণাই চকুৰে ঈৰ্ণা আৰু ঈৰ্ণিকক কিবা ইজিত দিলে। লগে লগে দুয়োটাই পছজৰ ভৰিত পৰি সেৱা কৰিলে।

মই পছজৰ কাষৰপৰা আঁতৰি আহিলোঁ।

পছজ যদিও দুখোজ পিচুৱাই গৈছিল তথাপি সি আৰু নিৰ্ভূৰ হ'ব নোৱাৰিলে। সি ঈৰ্ণা আৰু ঈৰ্ণিকক সাৱটি ধৰি কলে, “মোৰে ভুল হ'ল। তইতে মোক কমা কৰ।”

পছজে ঈৰ্ণাৰ চকু-পানীবোৰ মোহাৰি দিলে। লগে লগে উপস্থিত সকলোৰে মুখত হাঁহি বিৰিঙি উঠিল।

ইটো কোঠাত সাজু হৈ থকা অৰ্পণৰ ভায়েক-ভনীয়েকহঁতে

মিঠাইৰ প্লেট হাতত লৈ সোমাই আহিল। অলপ পিছতে আন্ধাৰ
জগত অৰ্পণাৰ মাক-দেউতাকেও আহি যোগ দিলে।

ইয়াৰ পিছত বাকী কামবোৰ এটা এটাকৈ হৈ গ'ল। ঋণী
আৰু ঋষিকে আৱশ্যকীয় কাগজত চহী কৰিলে। পছজৰ অল্পবোধত
মই অন্ত এজন সাক্ষী হিচাপে সেই বিবাহ-পত্ৰত চহী কৰিলোঁ।

ইয়াৰ পিছত পছজে ঋণী আৰু ঋষিকক ভাব জগত দ্বৰলৈ লৈ
হাবলৈ প্ৰস্তাৱ দি অতি সোনকালে সিহঁত দুয়োটাৰে বিয়াখন পাতি
দিয়াৰ প্ৰতিশ্ৰুতি দিলে।

চাওঁতে চাওঁতে সঁচাকৈয়ে ঋণী আৰু ঋষিকৰ এদিন বিয়া হৈ
গ'ল। বেছ ধুমধামেৰে পছজে বিয়াখনৰ আয়োজন কৰিছিল।

বিয়াৰ পিছত এদিন মই অৰ্পণাক লগ পাই নুঘিছিলোঁ, “বাক
অৰ্পণা, তুমি ইমান সাহস কৰিছিলি কেনেকৈ? পছজে সেইদিনা
বিবাহ-পত্ৰত চহী নকৰি এক অভাৱনীয় দৃশ্যৰ সৃষ্টি কৰিলে তুমি
কি কৰিলাহেঁতেন?”

মোৰ প্ৰশ্নটো শুনি অৰ্পণাই হিঃ হিঃক হাঁহি কৈছিল, “বেয়া
নাপাৰ দাদা! সঁচা কথা এবাৰ কৰ্ত্ত—আপোনাৰ, পছজ দাদাৰ নাইবা
ঋষিক বকৱাৰ কাৰে। চৰিত্ৰগত একো পাৰ্থক্য নাই। আপোনালোক
হৈছে একে জ্ঞেয়ীভূক্ত সমাজৰ মানুহ। আপুনিও বুকুত হাত দি ক'ব
নোৱাৰে আপুনি সমাজক ভয় নকৰে, কিন্তু নিজকে ‘প্ৰগ্ৰেচিভ’ বুলি
এটা ‘ইমেজ’ তৈয়াৰ কৰি লৈছে কাৰণে বাহিৰত সেই ভয়
নেদেখুৱায়। মোৰ সন্মুখত ৰেতিয়া এই কথাৰাৰ ধৰা পৰি গৈছিল
তেতিয়া আপোনাৰ দুৰ্বল অংশটোত মই আঘাত কৰি যেনেকৈ
‘বেজিষ্ট্ৰেচন’ বিয়া পাতিবলৈ বাধ্য কৰাইছিলোঁ, ঠিক তেনে সাহসেৰে
পছজদাদাৰ মই বাধ্য কৰিব পাৰিম বুলি মোৰ দৃঢ়বিশ্বাস আছিল।
বৰং পছজদাদাকৈ আপোনালোকলৈহে মই বেছি ভয় কৰিছিলোঁ,
কাৰণ আপোনালোকে নিজকে ছেমলেট্ বুলি জাৰি বৰ ভাল পায়

আক সম্মুখ-সমবৰ সময় হ'লে কেনেকৈ শূকৰা উলিয়াই ওলাই যাব
পৰা যায় তাৰ ব্যৱস্থাও খুউব ভালকৈ জানে। বাক, সঁচাকৈয়ে
কওঁকচোন, আপোনালোকৰ এই দুৰ্বল অংশটোত মই আকাক্ষা নকৰা
হ'লে কোনোবা এদিন এনেদৰে দিয়া পতাৰ সাহস কৰিব পাৰিলে-
হেঁতেন নে ?”

সেইদিনা মই অৰ্পণাৰ প্ৰশ্নৰ উত্তৰ দিব পৰা নাছিলোঁ।

নিজকে প্ৰশ্ন কৰিব বিচাৰি সঁচাকৈয়ে মই বৰ ভয় খাইছিলোঁ।
নিজকে মোৰ চাৰ্কাচৰ পিঞ্জৰাবদ্ধ বাঘৰ দৰে বৰ অসহায় বেন
লাগিছিল।

। ছন্দ ।

: ওরান পেগ্ হুইস্কী ।

: ঝর্ণা !

: কি হ'ল, এনেকৈ কিয় চিঞবিছা ?

: তুমি এনেদবে মদ খাইছা কিয় ? মই ইমানপবে সহ্য কবি আছিলোঁ ; আক মই নোৱাৰোঁ ঝর্ণা !

: ব'বচোন ! জিন্ খাই মোৰ ভাল নলগা হৈছে । এক পেগ্ হুইস্কী খাই চাওঁ, ভাল লাগিব পাৰে । তুমি খাবা ?

: তুমি এনেকৈ তোমাৰ জীৱনটো ধ্বংস কৰিছা কিয় ঝর্ণা, ঋদ্ধিকে যদি তোমাক এনে অৱস্থাত দেখে ?

: হিঃ হিঃ হিঃ, কোনে ? ঋদ্ধিকে ? 'ডক্ট' ৱৰি মাই ফ্ৰেণ্ডস্ চিন্তা নকৰিবা । ঋদ্ধিকে একো বেয়া নাপায়, একো বেয়া নাপায়, ভাবিব মই তেওঁৰ হৈ গৈছোঁ, তেওঁৰ জাতত উঠিছোঁ । ..মোক, জানো ঋদ্ধিকে এদিন বেয়া পাইছিল, মই হেনো 'মেনাৰচ্' নাজানো । জানো ছিলটন্ কোম্পানীৰ 'লেবাৰ অফিচাৰ'ৰ পত্নী—যাৰ ক্লাবৰ মদৰ বিল মাহেকত হেজাৰ টকাৰ কম হ'লে 'প্ৰেষ্টিজ' নাথাকে, তেওঁৰ মতে এক পেগ্ হুইস্কী খালে জীৱন ধ্বংস কৰা নহয়, জীৱন গঢ়াহে হিঃ .. হিঃ...হিঃ

: এনেদবে নাহাঁহিবা ঝর্ণা, আনে শুনিলে কি ভাবিব ?

: আনে শুনিলে ? হিঃ হিঃ হিঃ । তুমিও মাহুহলৈ ভয় কৰা তুমিয়েইভো এদিন মোক সাহস দিছিল, বুৰ্জোৱা শব্দা ভয় আদি

পৰা মোক মুক্তি দিব বিচাৰিছিল। ? মোকতো এদিন ফিনিয় পখীৰ
লগত তুলনা কৰি কৈছিল। ..।”

: সঁচা কথা, মই তোমাক তোমালোকৰ ঘৰখনৰ ভণ্ড ঐ-এ
আৰু গোড়ামিবপৰা মুক্ত কৰিব বিচাৰিছিলোঁ, তোমাক মই মধ্যস্থিত
ভয় আৰু সন্তোচৰপৰা মুক্ত হ'বলৈ সাহস দিছিলোঁ, কিন্তু তাব অৰ্থতো
এয়া নাছিল—তুমি জীৱনটো মন খাই খাই ধ্বংস কৰিবা, তুমি
জীৱনটো....।

: হিঃ হিঃ হিঃ। তুমিয়েতো মোক এদিন ফিনিয় পখীৰ গল্প শুনাই-
ছিল। ; সূৰ্য্যৰ ভীৰু পোহৰত ডেউকা জলি যোৱা ছাইবপৰা এটা
নতুন ফিনিয় পখীৰ জন্ম হোৱাৰ কথা কৈছিল।। কিন্তু জানা, আজি
মোৰ ফিনিয় জন্মৰ জন্ম-যন্ত্ৰণা নাই, মই নিজকে মাথোঁ। ধ্বংস কৰিব
বিচাৰোঁ, মোৰ ডেউকাত জুই লগাই মাথোঁ। মই মৰিব বিচাৰোঁ।।

: স্বৰ্ণা !!

: নিচিঞৰিবা, আনে শুনিব। হিঃ হিঃ হিঃ।

: মই বুজিব পৰা নাই স্বৰ্ণা, তুমি কিহত অসুখী ! স্বৰ্ণিকৰ দৰে
এক সুযোগ্য স্বামীৰ পত্নী হৈছা। এটা বিখ্যাত কোম্পানীৰ উচ্চ
বিষয়া স্বৰ্ণিক—ধুনীয়া ঘৰ, গাড়ী, জীৱনত পাব লগা সকলো লুখ,
সকলো আনন্দ তুমি উপভোগ কৰিবলৈ পাইছা। জীৱনত ইমানখিনি
পোৱাৰ পিছতো তুমি কিহত অসুখী, মই একো বুজিব পৰা
নাই।

একেলগে বহু সময় কথা কৈ নিবন্ধন এইবাৰ অকণমান ব'ল।

মই একো উত্তৰ দিয়া নাই।

আচলতে মোৰ উত্তৰ দিব লগা একো নাই। মই মন কৰিলোঁ।
নিবন্ধন কিছু উত্তেজিত হৈ পৰিছে। সেইবাবে মাগ্‌টোত থকা
বীয়েৰখিনি হঠাতে একে সোহাতে খাই বটলটোৰপৰা আৰু অলপ
চালি ল'লে।

সঁচাকৈয়ে মই বাক কিহত অসুখী ?

এই প্ৰশ্নটো বহুদিন মোৰ মনলৈ আহিছে, নিজকে এই প্ৰশ্নটো কৰি কৰি মই ভাগৰি পৰিছোঁ।

যোৱা কালি কলিকতাৰপৰা প্লেনেৰে মই গুৱাহাটীলৈ আহোঁতে গোটেই পথটোত এই এটা প্ৰশ্নৰ উত্তৰকে ভাবি আহিছিলোঁ। বাবে বাবে মই প্ৰশ্ন কৰিছিলোঁ মোক কি লাগে, মই কি বিচাৰোঁ ?

এই প্ৰশ্ন কৰি কৰি মই সঁচাকৈয়ে ভাগৰি পৰিছোঁ। নিজকে পাহৰি থাকিবৰ কাৰণে মই আজি গোটেই আবেলিটো এয়া হোটেল 'চান ভিউ'ৰ নিৰ্জন 'বাৰ'ত কটাই দিবৰ কাৰণে পলাই আহিছিলোঁ।

মোৰ নিজৰ ওপৰতে খং উঠিবলৈ আৰম্ভ কৰিলে। কিহেনো পাইছিল এনেদৰে নিৰঞ্জনক প্ৰেছৰপৰা ফ'ন কৰি মাতি আনিবলৈ।

আকৌ সেই একেই প্ৰশ্ন, একেবোৰ কথা, উস্। মোৰ অসহ।

কালি মই প্লেনত উঠাৰ আগতেও ঋত্বিকে সেই একে প্ৰশ্নকে মোক সুধিছিল।

সেই প্ৰশ্নৰ মই উত্তৰ দিয়া নাছিলোঁ।

ঋত্বিকে মোক কৈছিল, “মই বুজি নাপাওঁ ঋণী, কিহৰ কাৰণে তুমি সুখী হ'ব পৰা নাই ? তোমাৰ কিহৰ অভাৱ, কি দি মই সুখী কৰিব পাৰিম ? তোমাক সুখত ৰাখিবৰ কাৰণে বেচৰকাৰী কলেজৰ চাকৰি এৰি আহি এই কোম্পানীৰ চাকৰিত সোমাইছিলোঁ। সু-সজ্জিত ফ্ৰেট, গাড়ী, বিচৰা অফুসৰি সকলো বস্তুকে মই পাৰ্থ্য-মানে দিবলৈ চেষ্টা কৰি আহিছোঁ, ইয়াৰ পিছতো তুমি যদি অসুখী হোৱা, মই নিকপায় ঋণী।”

মোৰ সুখিবৰ মন গৈছিল, ‘তুমি কিয় নিজকে ফাকি দিছা ঋত্বিক, সঁচাকৈয়ে তুমি কোৱাটোন, এই সকলোখিনি একমাত্ৰ মোৰ কাৰণেই কৰিছা, একমাত্ৰ মোক ভাল পোৱাৰ কাৰণে ?’

—নাই নাই, সেই প্ৰশ্ন মই মুখ ফুটাই কবিব পৰা নাছিলোঁ।
মই অজুস্তৰ কৰিছিলোঁ। সেই প্ৰশ্ন কৰাব আজি আৰু কোনো অৰ্থ
নাই। কোনো প্ৰয়োজন নাই।

মধুচন্দ্ৰিকাৰ প্ৰথম নিশা ঋত্বিকক অবাৰু কৰি দিয়াৰ উদ্দেশ্যে
এটা কথা বৰ গোপনে বাখিছিলোঁ। মই ঋত্বিক, পঙ্কজনা, বা আনকি
নিবন্ধনকো নজনোৱাকৈ এটা কাম কৰিছিলোঁ। ‘আসাম ট্ৰিবিউন’ৰ
দ্বিতীয় পৃষ্ঠাত হঠাৎ এটা বিজ্ঞাপন দেখি মই স্থানীয় ছোৱালী
কলেজখনৰ ইংৰাজীৰ অধ্যাপিকাৰ পদৰ কাৰণে ‘এপ্লাই’ কৰিছিলোঁ।
যথা সময়ত ‘ইণ্টাৰভিউ’ দিলোঁ। আৰু মই নিৰ্বাচিত হলোঁ। ইতিমধ্যে
মোৰ বিয়াৰ আয়োজন হোৱাত মই প্ৰেছিডেন্সীক কৈ কামত জ্বইন
কৰিবৰ বাবে এমাহ সময় বিচাৰিলোঁ। তেখেতে মোক বিয়াৰ পিছত
চাকৰিত যোগ দিবৰ বাবে অজুস্তি দিলে।

সেইবাবে মধুচন্দ্ৰিকাৰ নিশা মই ঋত্বিকক বেতিয়া অবাৰু কৰি
দিয়াৰ উদ্দেশ্যে মোৰ ‘এপইণ্ট্‌মেণ্ট্‌ লেটাৰ’খন দেখুৱালোঁ।; মই ভাব
দৰে ঋত্বিক আনন্দত মোক আঁকোৱালি নল’লে, মই আশা কৰা
অজুসাৰে মোক ‘কংগ্ৰেচুলেট’ কৰি সাৰটি নধৰিলে, বৰং মই
দেখিলোঁ ঋত্বিক যেন নিশ্চুপ হৈ গ’ল। কোনো কথা মুখেৰে উচ্চাৰণ
নকৰি কাষৰ টেবুলখনৰপৰা মাথোঁ চিগাৰেটৰ পেকেটটো আনি এটা
চিগাৰেট ঠঠৰ কোৱাৰিত ল’লে।

ঋত্বিকৰ এই ভাবান্তৰৰ কোনো অৰ্থ মই বিচাৰি নাপালোঁ।

: কি হ’ল, একেবাবে নিশ্চুপ হৈ গ’লা দেখোন ?

: তুমি কি সঁচাকৈয়ে চাকৰি কৰিবা বৰ্ণা ?

: কিয় ? চাকৰি নকৰি কি কৰিম ?

: কিন্তু আমাৰ ঘৰৰ কোনো বোৱাবীয়ে কোনো দিন চাকৰি কৰা
নাই ? মা-দেউতাহঁতে কথাষাৰ কেনেদৰে লয়, ভাবোপৰি তোমা-
লোকৰ ঘৰখনৰো কথা আছে, তেওঁলোকে কেনেদৰে লয়...।

: লোকৰ কথা বাদ দিয়া—এইবাৰ মই পোনপটীয়াকৈ প্ৰশ্ন

কবিলে^১, “তুমি নিজে কেনেদৰে লৈছা? তোমাবো সম্ভাতি নাই নেকি?”

: শেষত গৈ মই কি তোমাৰ উপাৰ্জনৰে খাব লাগিব? নাই নাই বৰ্ণা...!

: মোৰ উপাৰ্জনৰে খাব লাগিব বুলি কোনে কৈছে? তুমি উপাৰ্জন কৰিবা, ময়ো উপাৰ্জন কৰিম, ছয়োটাৰ উপাৰ্জনৰে আমি ভালদৰে থাকিম, বহু ইমানেই।

ঋদ্ধিকে সেইদিনা আক একো নক’লে। ময়ো কথা বেছি বঢ়াবলৈ ভাল নাপালে^১। মধুচন্দ্ৰিকাৰ নিশা—প্ৰথমবাৰৰ কাৰণে ছয়ো ছয়োকৈ খুউব কাষত পোৱাৰ নিশাটো, এনেবোৰ কথাৰে নষ্ট কৰি দিব বিচৰা মই নাছিলে^১।

মই বিচাৰিছিলে^১। ঋদ্ধিকে মোক খুউব জোৰেৰে সাবটি ধৰক। মোৰ সমস্ত শৰীৰ ঋদ্ধিকৰ প্ৰেমৰ স্পৰ্শত যেন ভৰি উঠক। আ-অলঙ্কাৰ, কাপোৰ-কানিৰে আবৃত মোৰ নগ্ন শৰীৰটোক তেওঁৰ শৰীৰৰ সকলো উত্তাপেৰে এক আদিম পৃথিৱীলৈ লৈ যাওঁক।

ওহে^১, ঋদ্ধিকৰ এই ক্ষেত্ৰত অকণো উৎসাহ নেদেখিলে^১। অথচ আগতে ঋদ্ধিকৰ কি উদ্দাম বাসনা!

মোৰ এনে লাগিল, ঋদ্ধিকে গোটেই কামবোৰ যেন যান্ত্ৰিক পতিত কৰি গ’ল—য’ত কণমানো উৎসাহ নাই, আন্তৰিকতা নাই। আমি ছয়ো যেন তেজ-মণ্ডহৰ জীয়া মানুহ নহৈ মাথো^১। ছটা বস্ত্ৰলৈ কপাস্তৰিত হৈছে^১। মোৰ আশা আছিল ফুলশয্যাৰ নিশা আমি ছয়ো গোটেই নিশা উজাগৰে স্মৃতিৰ মিঠা কল্পনাবোৰ আকৌ স্মৃতিৰি কটাই দিম। অথচ বাস্তৱৰ কি নিষ্ঠুৰ পৰিহাস! শৰীৰ-মনৰ আৱেগ আৰু উত্তাপেৰে প্ৰতিটো মুহূৰ্ত্ত মুখৰত কৰিব পৰা সমন্ব-ধীনত ঋদ্ধিকে বিচনাৰ কাষৰ চকীখনত বহি চিগাৰেটৰ ধোঁৱাৰ বিং বনোৱাত পাৰ্গতালি দেখুউৱাব যেন অহোপুৰুষাৰ্থ কৰিছে। আৰু মই? কিয় ক’ব নোৱাৰে^১। লাহে লাহে মোৰ অসহ্য লাগিবলৈ ধৰিলে।

পৃথিবীৰ সমগ্ৰ ক্লান্তিৰে যেন মোৰ চকুত ক'ব নোৱাৰাকৈয়ে সোঁক
টোপনিয়ে হেঁচা মাৰি ধৰিলে আৰু অশেষকৈ ক'ব নোৱাৰাকৈয়ে
মোৰ টোপনি আহিল।

পিছদিনা পুৱা ধৰ্ম্মকৰ্ম্মত সাৰ পাই যেতিয়া মই কাষত জীৱিত
বিচাৰিছিলোঁ, মোৰ কাষত তেতিয়া ঋদ্ধিক নাছিল। বিলম্বত কাষত
চকীখনতে ঋদ্ধিক শুই আছে। টেবুলত পৰি আছে চিগাৰেটৰ
এটা খালী পেকেট আৰু 'এচ্‌ট্ৰে'টোৰ মুখলৈকে চিগাৰেটৰ টুকুৰা
আৰু ছাই।

...

...

...

“তুমি এনেদৰে মোক, মোৰ পৰিয়ালক অপমান কৰিবা
বুলি ভবা নাছিলোঁ। কৰ্ম্ম। সঁচা কথা, ভোমালোকৰ পৰিয়ালৰ
এটা গোঁৱৰময় অস্তিত্ব আছে, বংশ-মৰ্যাদা আছে, সেইবুলি তুমি
মোক হালোৱাৰ ঘৰৰ, দেউতাক...” ঋদ্ধিকে আৰু একো ক'ব
নোৱাৰিলে, খং আৰু অভিমানত মাল্লহটো কঁপিবলৈ ধৰিলে।

“তুমি মোক তুলি বুজিছা ঋদ্ধিক”—মই কলৌ, “মই ক'ব
বিচাৰিছোঁ। এটা কথা। সেইটো হ'ল ভোমালোকৰ ঘৰৰ বোৱাবীয়ে
কোনো দিন শাৰীৰিক অৰ্হ কৰা নাই বুলি তুমি ক'ব নোৱাৰা।
ভোমাৰ ককাদেউতা যেতিয়া হালখন লৈ পথাৰলৈ গৈছিল, তেতিয়া
ভোমাৰ আইভায়ে তেখেতক সহায় কৰাৰ কথা চিন্তা কৰিছিল;
তেখেতো সমানে পথাৰলৈ গৈছিল। এটা কথা অৱশ্যে সঁচা, ভোমাৰ
নবৌহঁতে মানে মোৰ জাহঁতে কোনো কাম নকৰে, কৰিব লগা
নহয়। তুমি জানা, মই তেওঁলোকৰ লগত নিজকে তুলনা কৰিব
নিবিচাৰোঁ। কিন্তু এইটো কথাও তুমি ভাবি নোচোৱা কিয়, আজি
ভোমাৰ ঘৰৰ বোৱাবীয়ে শাৰীৰিক অৰ্হ নকৰাৰ কাৰণটো কি?
ইয়াৰ কাৰণ এয়েই নহয় নে আমাৰ নিচিনা তথাকথিত বংশ-মৰ্যাদা
থকা পৰিয়ালক ভোমালোকে অৱতাৰে অৱকৰণ কৰাটো? ভোমাৰ
লগত মই একেলগে চাকৰি কৰিবলৈ বোৱাটো আজি ভোমালোকৰ

পৰিয়ালৰ মৰ্যাদাৰ কথা, কিন্তু তোমাৰ ককাদেউতাই পথাৰলৈ যাওঁতে সমানে সমানে তোমাৰ আইতা ঘোৱাটোত কোনো মৰ্যাদাৰ প্ৰশ্ন উঠা নাছিল।”

: কিন্তু সেইবুলিয়ে যে তুমি চাকৰি কৰিব লাগিব তাৰ কি মানে আছে ? ইমানেই যদি কাম কৰাৰ ইচ্ছা, ঘৰতে কিমান কাম আছে, ইচ্ছা কৰিলে তুমি নবৌহঁতৰ দৰে ‘হুচিয়েল্ ওৱাৰ্ক’ কৰিব পাৰা।...

: ঘৰুৱা কাম, মানে হোৱাই-নোহোৱাই কিছুমান উল কিনি চুৱেটাৰ বনোৱাকে বুজাইছা নেকি ? ‘হুচিয়েল ওৱাৰ্ক’ অৰ্থাৎ বাইদেউ মানে তোমাৰ নবৌহঁতৰ ‘লেডীজ্ ক্লাব’লৈ ঘোৱাটো ? উৱলি যোৱা পচা আভিজাত্য.....

: মুখ চম্ভালি কথা ক’বা স্বৰ্ণা, এইখন ঘৰলৈ তুমি মাথোঁ সিদিনা আহিছা। নবৌহঁতৰ প্ৰতি তোমাৰ মুখত কোনো মন্তব্য মই শুনিব নোখোজোঁ।

: বাইদেউহঁতক মই একো ক’ব বিচৰা নাই, তুমি জুল হুৰুজিবা। মই ক’ব বিচাৰিছো মোৰ কথা, তেনে এক পচা আভিজাত্যৰপৰা মুক্তি বিচাৰিয়েই মই এদিন তোমাক ইমান কাষত বিচাৰিছিলোঁ। মোৰ এখন নতুন ঘৰৰ সপোন নষ্ট হৈ যাবলৈ নিদিবা ঋদ্ধিক !”

: তোমাৰ বি ইচ্ছা কৰা, মোক হুসুখিবা, কাৰণ তুমি তোমাৰ সুখ, আনন্দৰ কাৰণে মোক বিয়া কৰাইছা—মোৰ সুখ, আনন্দৰ কাৰণে নহয়।

: তুমি কি কৈছা ঋদ্ধিক ?

মোৰ কথা শুনিবলৈ আক ঋদ্ধিক সেইদিনা মোৰ কাষত নাছিল। উচাট মাৰি মোৰ কাষৰপৰা গুচি গৈছিল।

মই নাজানো মোৰ কি হৈছিল। বহু সময় মই নিশ্চুপ হৈ বিটনাখনতে বহি বসোঁ। তাৰ পিছত হঠাতে বড়ীটোলৈ চকু পৰিল। ইতিমধ্যে ন’টা বাজি গ’ল।

আজি মোৰ চাকৰিত জইন্ কৰাব দিন। মই কি কবিব বহু সময়লৈ একো ঠিক কবিব নোৱাৰিলোঁ। মোৰ অনুভৱ হ'ল কেইটা কাষৰপৰাই নহয়, ঋদ্ধিক যেন মোৰ মনৰপৰাও বহু ঠাইলৈ আঁতৰি গৈছে।

মই বৰ শঙ্কিত হৈ উঠিলোঁ।

লগে লগে মই দৃঢ় প্ৰতিজ্ঞ হৈ উঠিলোঁ। নাই নহয়, ঋদ্ধিক মই মোৰ কাষৰপৰা আঁতৰি যাবলৈ দিব নোৱাৰোঁ, ঋদ্ধিকক মই মোৰ কাষলৈ ঘূৰাই আনিবই লাগিব। কিন্তু সেইবুলি মই মোৰ আদৰ্শৰ লগত আপোচ কবিব নোৱাৰোঁ, মই কোনোমতেই 'কম্প্ৰমাইজ' কবিব নিবিচাৰোঁ।

জৰালবিকৈ মই বিচনাৰপৰা উঠি আহি কাপোৰ-কানি পিছি ওলালোঁ। তাৰ পিছত মই শাহুৰ কাষলৈ গৈ কলোঁ, “মা, মোৰ আজি চাকৰিত জইন্ কৰাব দিন। মই আহোঁ...”

মই লাহেকৈ শাহুআইক সেৱা কৰিলোঁ।

শাহুৱে মোৰ কালে বৰ অৰাক হৈ চালে আৰু ক'লে, “আই! তোবনো কিহৰ অভাৱ যে এনেদৰে চাকৰি কৰিবলৈ ওলাইছ? বৰজনাৰেও কথাৰাৰ শুনি ভাল পোৱা নাই, মোক ক'বলৈ কৈছিল...”

“অভাৱৰ কাৰণে নহয় মা!” —মই লাহেকৈ উত্তৰ দিছিলোঁ, “ইমানবোৰ কাম কৰা মানুহেৰে ভৰা ঘৰখনত মই কিবা এটা কাম কৰোঁ। বুলিলেও একোৰে আগ-ভৰি নাপাওঁ; দিনটো শুই-বহি কটাই আমনি লাগিছে। সেইবাবে চাকৰিটো পাইছোঁ যেতিয়া কৰি চাওঁ চোন। কষ্ট হ'লে বাক এৰি দিম।”

“আনো, যি কৰ কৰ”—শাহুআইয়ে ক'লে, “মই কথাৰাৰহে কৈছোঁ...”

সেইদিনাৰপৰা মোৰ এক নতুন জীৱনৰ আৰম্ভণি হ'ল।

কলেজৰপৰা উত্তৰি আহি সেইদিনা ঋত্বিকক ঘৰত নাপালোঁ।
নিশাও মোক এবাৰো মোৰ নতুন অভিজ্ঞতাৰ বিষয়ে একোকে
জুহুখিলে।

অভিমান হৈছিল যদিও সেয়া ঢাকি বাধি মই ইচ্ছা কৰিয়েই
বহু সানি মোৰ দিনটোৰ আমোদজনক অভিজ্ঞতাবোৰ এটা এটাকৈ
ক'বলৈ ধৰিলোঁ।

মন কৰিলোঁ, ঋত্বিকে মোৰ কোনো কথাতে মন খুজি নাইহিলে।
একো মন্তব্যও নিদিলে। মাত্ৰ পিছবেলা দি যোৱা 'ষ্টেটচ্‌মেন'খনৰ
বিজ্ঞাপনবোৰত চকু ফুৰাই থাকিল।

মই ইচ্ছা কৰিয়েই এবাৰ হঠাতে কাগজখন আঁজুৰি আনি
মেজখনলৈ দলি মাৰি দি কলোঁ, “কিনো আছে সেইখনত, ইমানকৈ
যে চাই আছে!”

মোৰ কি হ'ল ক'ব নোৱাৰোঁ। কিবা ক'বলৈ সুবিধা পোৱাৰ
আগতে ঋত্বিকক জোৰেৰে সাবটি ধৰি বিচনাত শুৱাই তেওঁৰ ওঁঠ
মোৰ ওঁঠেৰে হেঁচা মাৰি ধৰিলোঁ। প্ৰথমতে ঋত্বিকে মুখখন আঁতৰাই
নিব বিচাৰিছিল যদিও লাহে লাহে সেই শক্তি হেৰুৱাই পেলালে।

নিশাৰ আন্ধাৰত যৌন সূখৰ অদমনীয় বাসনাখিনি পূৰ্ণ কৰিবৰ
সময়ত মাহুহে মধ্যবিস্তৃত ভণ্ডামি, মান-অভিমানখিনি পাহৰি পেলাই
যদিও পুনৰ দিনৰ পোহৰত নিজৰ নগ্নতা ঢাকিবৰ বাবে কাপোৰ-কানি
পিছৰ লগে লগে মাহুহ আকৌ সেই আগৰ অৱস্থাতোলৈ উভতি
আহে। মান-অভিমান, ভূৱা মৰ্যাদাৰ প্ৰতি সজাগ হয়।

কথাষাৰ মই বৰ বেয়াকৈ অভুভৱ কৰিছিলোঁ। পিছদিনা পুৱা
ঋত্বিকৰ কাৰণে চাহকাপ লৈ কোঠাটোলৈ সোমাই আহি। নিশাৰ
আন্ধাৰত আমি পৰস্পৰে ইমান কাষ চাপি যোৱাৰ পিছত মই অন্ততঃ
জৰা নাছিলোঁ। যে ঋত্বিক ঠিক আগদিনাৰ দৰেই বিজ্ঞাপনৰ পাত-
বোৰত নিমগ্ন হৈ গম্ভীৰভাৱে বহি থাকিব। মই কোঠাত চাহৰ
কাপ লৈ সোমোৱা দেখিও মোক সম্পূৰ্ণভাৱে উপেক্ষা কৰি তেওঁ

কাগজ পড়ি থাকিব। কিছু সময় মই নমডাকৈ থাকিলোঁ আৰু তপস
পিছত চাহকাপ আগবঢ়াই দি সুধিলোঁ, “কালিৰ পৰাৱো ইমানকৈ
একেখন কাগজকে কি চাই আছা? কিনো আছে তাত?”

: মই এটা ‘এডভাৰ্টাইজ্‌মেন্ট’ চাইছোঁ।

: এডভাৰ্টাইজ্‌মেন্ট? কিহৰ?

: বিদেশী কোম্পানী এটাৰ ‘এক্সিকিউটিভ্‌ কেডাৰ’ৰ প’ষ্ট এটা
ওলাইছে। ভাল চাকৰি। ভাবিছোঁ এপ্লাই কৰোঁ নেকি?

: কিয়? কলেজৰ কামটোনো কি হ’ল? ডাবোপৰি এই মাহৰ-
পৰা তুমি ‘বিচাৰ্চ’ আৰম্ভ কৰাৰ কথাও দেখোন আছে……।

: তিনি খ পঞ্চাশ টকাৰে আৰম্ভ হোৱা চাকৰি এটা কৰি জীৱনটো
মই এনেদৰে ধ্বংস কৰাৰ কোনো মানে নাই। এই চাকৰিটো
পালে তুমি অন্ততঃ ইমান কষ্ট কৰি কলেজলৈও যাব নালাগে।
কোম্পানীয়ে ঘৰ, গাড়ী সকলো সুবিধা……

: আচল কথাটো কোৱাঁ, মই কলেজলৈ গৈ থকাটো এতিয়াও
তুমি অন্তৰেৰে গ্ৰহণ কৰিব পৰা নাই, নহয়? তুমি ভাবিছা, ঘৰ
আৰু গাড়ী হোৱাৰ আশাৰে মই এই চাকৰিটোত সোমাইছোঁ?

: ঠিক তেনেদৰে নাভাবিলেও তোমাৰ উপাৰ্জনে যে আমাক
কিছু সুখত বাধিব সেই কথাৰ নিশ্চয় স্বীকাৰ কৰিবা?

: সেই কথাৰ মই স্বীকাৰ কৰাত আপত্তি নাই, কিন্তু মই চাকৰি
কৰা লৈ তোমাৰ ইমান ‘কমপ্লেজ’ কিয়? মই ভাবিছিলোঁ মই চাকৰিত
সোমাই তোমাক বহুখিনি সাংসাৰিক চিন্তাবশৰা মুক্তি দিম। মই
ভাবিছিলোঁ, তুমি গৱেষণা কৰিবা, পঢ়া-শুনা লৈ ব্যস্ত থাকিবা।
কোনো এটা বিদেশী কোম্পানীৰ কাম লৈ এটা যে যন্ত্ৰলৈ পৰিণত
হ’ব—এইটো মোৰ কল্পনাবো অতীত আছিল। মই ভাবিছিলোঁ তুমি
মানুহ হৈ জীয়াই থাকিবা।

: “হ’ব, হ’ব”—অন্ধকৈ বিশ্বাস ক’লে, “ইপ্, ইই, তোমাক মই
বিয়া কৰাইছোঁ। সেইটো সঁচা, কিন্তু সেইবুলি তুমি মোক সকলো

সময়তে এনেদৰে মোৰ ‘পাৰ্চনেল লাইক’তো ‘ইণ্টাৰকেয়াৰ’ কথাটো মই সজ্জ কৰিব নোৱাৰোঁ।”

মই জানো আৰু তৰ্ক কৰাৰ কোনো মানে নাই। মই যিমানেই ভালকৈ লুপুজাও কৰি, কেতিয়াও ঋদ্ধিকে মোক সহজভাৱে গ্ৰহণ নকৰে।

বিয়াৰ পিছৰপৰা ঋদ্ধিকৰ ইমান পৰিৱৰ্তন দিনে দিনে লক্ষ্য কৰিছোঁ। যে আজিকালি মোৰ অনুভৱ হয়, আমাৰ যেন আবস্তগিতে ভুল হৈ গ’ল। কেতিয়াবা মোৰ এনে লাগে ককাইদেউ, মাইতৰ কথাই সঁচা আছিল। মই যেন ভেঙলোকৰ কোনো কথা লুপুনি ক’বাত ভুল কৰিলোঁ। মা আৰু ককাইদেউৰ অভিশাপ লৈয়ে যেন মই দিনবোৰ পাৰ কৰিব লাগিব। ঠিক তাৰ পিছতেই মই খুউব জোৰ কৰি মনৰপৰা সেই ভাব দূৰ কৰি নিজকে সাস্থ্যনা দিওঁ : নাই নহয়, নহয়, হ’ব নোৱাৰে। মই একো ভুল কৰা নাই। যদি মই ব্যৰ্থ হওঁ সেই ব্যৰ্থতা মোৰ, সেয়া জী হিচাপে ঋদ্ধিকৰ ওচৰত মোৰ ব্যৰ্থতা, ইয়াত কাৰো অভিশাপ, কোনো বংশ-মৰ্যাদাৰ অহঙ্কাৰ থাকিব নোৱাৰে।

কিন্তু তথাপি মই হতাশ হলোঁ।

ঋদ্ধিকৰ কিহৰ ‘কমপ্লেজ’ মই বুজিব নোৱাৰিলোঁ।

অৱশেষত ঋদ্ধিকেই সম্ভৱ জিকিল।

এদিন ঋদ্ধিক কলিকতাৰপৰা ‘ইণ্টাৰভিউ’ দি উভতি আহিল। মই ভাবিছিলোঁ ঋদ্ধিকে হয়তো ক’ব, ‘ব’লা বৰ্ণা, বিয়াৰ পিছত আমি ক’লৈকো একেলগে ফুৰিবলৈ যোৱা নাই। কলিকতালৈ মই যাব লগা হ’ল যেতিয়া জুমিও ব’লা।’ কিন্তু ঋদ্ধিকে একো নক’লে। সম্ভৱ ঋদ্ধিকে তেওঁৰ জীৱনৰ এক শুভ আবস্তগিতে মোৰপৰা কোনো ধৰণৰ বাধা বিচৰা নাছিল। সম্ভৱ মোৰ অভিশাপ পাছৰি কেৱল তেওঁ অকলে এডাল জখলাৰে ওপৰলৈ উঠাব চিন্তা কৰিছিল।

এদিন কলেজৰপৰা আহি দেখিলোঁ ধৰণত এক আনন্দমুখৰ পৰিৱেশ। মই সোমাই যোৱাৰ লগে লগে সকলো নন্দজনী আহি

মোক খবৰটো দিলে—‘জানা নবো, আজি কছিক্তাবপৰা চিঠি আহিছে, দাদাই চাকৰিটো পাইছে। অলপ সপ্তাহত মোৰ লাগিব, আমাৰ বৰ বেয়া লাগিব নহয়?’ পোন্ধৰ বছৰীয়া—কিশোৰীৰ চঞ্চলতাবে দীপিকাই কৈ যোৱা কথাষোৰৰ মই একো উত্তৰ দিব নোৱাৰিলোঁ। মোৰ এনে লাগিল তাইৰ মুখৰ প্ৰতিটো অঙ্গই এক যেন বিক্ৰম কৰি কৈ গ’ল : ‘ঋদ্ধিকক তুমি আৰু ধৰি ৰাখিব নোৱাৰা, তোমাৰপৰা বহু দূৰলৈ আঁতৰি গ’ল, বহু দূৰলৈ……’ মোৰ মুখেৰে যেন তাৰে প্ৰতিধ্বনি ওলাই আহিব ধুজিছিল, ‘তোমাৰ দাদা আৰু মই তোমালোকৰপৰা আঁতৰি যোৱা নাই, তোমাৰ দাদাছে মোৰ কাষৰপৰা বহু দূৰলৈ আঁতৰি গ’ল, বহু দূৰলৈ……’ নাই মই একো ক’ব নোৱাৰিলোঁ। ড্ৰয়িংকমৰ কাষৰ বাৰাণ্ডাখনেদি পাব হৈ যাওঁতে ওচৰৰে বিমলা পেহীয়ে শাহুআইক কৈ থকা শুনিবলৈ, ‘আপোনাৰে ভাগ্য নবো, এনেকুৱা লখিমী বোৱাৰী পাইছে; ল’ৰাই আৰু উন্নতি কৰিব। চাবচোন, তাৰ আৰু উন্নতি হ’ব।’

আৰু উন্নতি। মোৰ ভাগ্যৰ বলত ঋদ্ধিকে আৰু উন্নতি কৰিব। মোৰ নিজৰে কিবা অসহ লাগিব ধৰিলে। মই কিবা কৌতুক অনুভৱ কৰিলোঁ—যিটো মই মনে-প্ৰাণে ঘিণ কৰোঁ। সেইটোও আৰু মোৰ ভাগ্যৰ বলত হয়। কথাটো ভাবি অসহ লগাত ভাগৰ লাগিছে বুলি শুই পৰিলোঁগৈ।

শুই শুই মই ভাবিব ধৰিলোঁ। গোটেই ঘৰখনে ঋদ্ধিকৰ সুখৰৰ পাই আনন্দ কৰিছে, কুৰ্তি কৰিছে, কিন্তু মই পৰা নাই কিয়? মই মোৰ জীৱনটোক ঋদ্ধিকতকৈ সঁচাকৈয়ে বেছি ভাল পাওঁ নেকি যে মই ঋদ্ধিকৰ উন্নতি সহ কৰিব পৰা নাই, সুখী হ’ব পৰা নাই। বাবে বাবে মোৰ ঋদ্ধিকৰ কথা এযাব মনত পৰিবলৈ ধৰিলে। ‘ইকোবতিউ’ দিবলৈ বোৱাৰ আগতে ঋদ্ধিকে এদিন মোক কৈছিল, মই হেনো ঋদ্ধিকক পুতলা এটাৰ দৰে ব্যৱহাৰ কৰিব বিচাৰোঁ।—মতে মোৰ ইচ্ছা-মতে নচুৱাব পাৰোঁ। কাৰণ মই হেনো ঋদ্ধিকতকৈ মোক

বেছি ভাল পাওঁ। ‘বেছি ভাল পাওঁ’—অসহ্য, মই আক ভাবিব নোৱাৰিলোঁ। সঁচা কথা, অন্য দহজনী তিবোতাৰ দৰে হোৱা হ’লে মই আজি আটাইতকৈ সুখী তিবোতা হলোহেঁতেন। আটাইতকৈ বেছি আনন্দ কৰিলোহেঁতেন। কিন্তু ক’তা, মই পৰা নাই কিয় ?

মই বিচাৰিছিলোঁ ঋষিকব বুকুৰ মাজত এক সম্পূৰ্ণ বেলেগ নিৰ্ভয়তা—যি নিৰ্ভয়তাৰ মাজেদি এখন স্বাধীন পৃথিৱীত আমি বাস কৰিব পাৰোঁ। সৌম্যৰূপে জনব মাজত আমাৰ অস্তিত্ব, আমাৰ সন্তা যাতে হেৰুৱাই পেলাব লগা নহয়।

সকলোৰে এটা বৰ নিৰ্মম সত্য উপলব্ধি কৰি আহিছিলোঁ। সেয়া হৈছে, উচ্চ মধ্যবিত্ত আৰু আভিজাত্যৰ ভণ্ডামিৰ নিদৰ্শন হ’ল আমাৰ ঘৰখন, মোৰ দেউতা আৰু ককাইদেউ। এই ভণ্ডামিৰপৰা মুক্ত হোৱাৰ সাহস দিছিল একমাত্ৰ নিবন্ধনে; যাৰ সাহসৰ ওপৰত নিৰ্ভৰ কৰিয়েই মই ঋষিকব হাতত ধৰি এদিন মূৰ দাঙি ধিয় হৈছিলোঁ।

কিন্তু এদিন যিখন হাতৰ দৃঢ় মুঠিক আশ্ৰয় কৰি মই মূৰ দাঙি ধিয় হোৱাৰ সাহস পাইছিলোঁ, সেই হাতখনৰ দৃঢ় মুঠিটো কিয় ঢিলা হৈ গ’ল ? আজি ঋষিকব একমাত্ৰ লক্ষ্য মোৰ দেউতাইঁতৰ ঐতিহ্য। মাহুহৰপৰা আঁতৰি এক নিৰ্জন দ্বীপত বন্দী হৈ নিজকে সেই দ্বীপৰ বজা বুলি যেন কল্পনা কৰাৰ আন্তৰ্ভাৱ বাসনা মাত্ৰ জখলাবে ওপৰলৈ উঠাৰ বাসনা—তাতকৈ একো নহয়।

এয়া কি হ’ল ?

এয়া কিয় হ’ল মই নাজানো। মই পছন্দদাক কমা কৰিব পাৰোঁ, কাৰণ পছন্দদাক ভয়—মান হেৰুৱাৰ ভয়। পছন্দদাই জানে, জুৱা আভিজাত্যৰ ছালখন উৱলি আজি ষ’তে-ত’তে পানী পৰিবলৈ আৰম্ভ কৰিছে। পছন্দদাৰ বাসনা নিজৰ বিচনাখনত পানী নপৰাকৈ মাত্ৰ শুবলৈ বিচৰাটোৱেই, তাতকৈ একো নাই। পছন্দদাইও বুজি উঠিছে—যিখন ছাৰেদি আজি পানী সবকিছে, সেইখন ছাল এদিন এজাক ধুমুহাতে উৰি যাব।

কিন্তু তেনে এক উৱলি যোৱা ঘৰৰ ছালখনৰ আত্মাই লৈ জীয়াই থকাৰ বাসনা আজি আত্মিক কৰি ফুটি গৈছে? যিখন ঘৰৰ সুদৃঢ় দুৱাৰ খুলি সোমোৱাৰ সাহস এদিন নাছিল, সেইখন দুৱাৰ উৱাল যোৱাৰ পিছত তাত গৈ চোবৰ দৰে আত্মীয় সোৱাৰ চেষ্টা কৰি হ'ল?

এই প্ৰশ্ন মই নিজকে বহুবাৰ কৰিছোঁ, কিন্তু তাৰ উত্তৰ মই কোনো দিনে বিচাৰি পোৱা নাই।

আত্মিক চকুত হয়তো আদৰ্শ পত্নী হ'ল মোৰ মা। মোৰ মাকে কোনো দিন প্ৰতিবাদ কৰা নাছিল। নাইবা কিছুমান কথা চিৰন্তন সত্য হিচাপে মানি এইবোৰ প্ৰতিবাদ কৰিব লগা কথা হিচাপে কোনো দিন ভাবিব পৰা নাছিল।

আজি যদি মই মাৰ দৰে হৈ যাওঁ আত্মিক স্ত্ৰী হ'ব। মাৰ দৰে পাক-ঘৰৰ চাৰিবেৰৰ মাজত সোমাই থাকিলে তেওঁ ভাল পাব।

সঁচা কথা, মায়ে যিদৰে নিজকে পাক-ঘৰৰ আৰু দেউতাৰ নিশা-শয্যাসজিনী হোৱাৰ বাহিৰে অন্য একো বুলি জনা নাছিল বা জানিবলৈ নিবিচাৰিছিল, আত্মিকে মোক ঠিক তেনে অৱস্থাত ৰাখিব নোখোজে। মোৰ কিছু স্বাধীনতা আছে, সেয়া হ'ল চিনেমা চোৱা, লেডীজ ক্লাবলৈ যোৱাৰ অধিকাৰ, সুসজ্জিত ড্ৰিংকমত বহি উল স্তম্ভ সময় পাৰ কৰাৰ অধিকাৰ, বেটুৰাত বহি চাহ খোৱাৰ অধিকাৰ।

এইটোও সঁচা, ইয়াকে লৈ বহু নাবীয়ে ভাবে তেওঁলোক স্বাধীন, তেওঁলোক পুৰুষৰ সমকক্ষ। যুগ্ম পৰিয়াল-ব্যৱস্থা ভাঙি স্বামীৰ লগত একেলগে থকাটোকে তেওঁলোকৰ বাবে এগৰাকী নাবীৰ প্ৰকৃত স্বাধীনতা। কিন্তু তেওঁলোকে এবাৰো ভাবি নাচায় পৰিৱৰ্তনশীল সমাজত নাবীক শোষণ কৰা, নাবীক 'এক্সপ্লইট' কৰাৰ ই এক নতুন পদ্ধতি। তাতকৈ একো নহয়? তেওঁলোকৰ দৃঢ়কৃত নাবীৰ প্ৰতি থকা 'ইমেজ'ৰ কোনো পৰিৱৰ্তন হোৱা নাই। মোৰ দেউতাৰ মোৰ মাৰ প্ৰতি যেনে ধাৰণা আছিল, মোৰ প্ৰতি আত্মিকৰো ধাৰণা ঠিক তেনেই। বিশেষ মৌলিক পাৰ্থক্য নাই।

ঋদ্ধিকে এটা নতুন চাকৰিত যোগ দিবলৈ যাব—জন হিণ্টন কোম্পানীৰ ‘লেবাব অফিচাৰ’ ; আবশ্যকিতে প্ৰায় ডেৰ হাজাৰ টকা দৰমহা পাব। ‘ফ্ৰী-ফাৰ্ভিছদ’ এটা ক্লেট পাব, গাড়ী পাব আৰু বহুত কিবা পাব ; কিন্তু মই ! মই কি পাম ? কোম্পানীৰ ধুনীয়া গাড়ী, ফ্ৰিজ, কাৰ্পেটখনৰ লগত মোৰ পাৰ্থক্য কি ?—একো নাই। কোম্পানীৰ আভিজাত্য জীয়াই ৰাখিবলৈ উচ্চ শ্ৰেণীৰ কৰ্মচাৰীসকলৰ যেনেদৰে গাড়ী, ফ্ৰিজ, কাৰ্পেটৰ প্ৰয়োজন ; ঠিক তেনেদৰে এগৰাকী ধুনীয়া ছচিয়েল লেভাৰো প্ৰয়োজন। যিখন সীমাৱদ্ধ সমাজত মই মাথোঁ। ঋদ্ধিকৰ কাৰণে হ’ম এটা ‘ষ্টেটাচ্ চিম্বল’, তাতকৈ একো নহয়।

মোৰ মাক বিয়া কৰিবৰ সময়ত দেউতাই মাক চোৱা নাছিল। ফুলশয্যাৰ নিশাৰ আগতে তেওঁ মাক দেখা নাছিল, কাৰণ মা দেখাত কেনেকুৱা, মাৰ স্বভাৱ কেনে—এইবোৰ দেউতাৰ দৰকাৰ নাছিল। দেউতাৰ কাৰণে মাৰ পৰিচয় আছিল মাথোঁ। এটাই, সেইটো মোৰ মাৰ বংশ-পৰিচয়। কাৰণ, দেউতাই বিয়া কৰিছিল কোনো এক সম্ভ্ৰান্ত পৰিয়ালৰ ধনী মৌজাদাৰৰ ছোৱালীক।

এতেকে ঋদ্ধিক আৰু মোৰ দেউতা, মোৰ আৰু মোৰ মাৰ ভিতৰত কি মৌলিক পাৰ্থক্য থাকিব পাৰে ? ওঁহো একো নাই, একো থাকিব নোৱাৰে।

এসপ্তাহৰ পিছত আমি কলিকতালৈ যাবলৈ ওলালোঁ। ঋদ্ধিকে কলেজৰ চাকৰিটো বিজাইন দিলে। মোকো কৈছিল বিজাইন দিয়াৰ কথা। কিয় জানো মোৰ স্বপ্নৰে কলেজৰ চাকৰিটো এৰি দিবলৈ মন নগ’ল। মই দীঘলীয়া ছুটীৰ কাৰণে আবেদন জনালোঁ। ইমান কম দিন চাকৰি কৰি দীঘলীয়া ছুটী পোৱাৰ নিয়ম নাই যদিও প্ৰেক্ষিপালে মোৰ প্ৰতি অলপ সহানুভূতিশীল হৈয়ে ছুটী মঞ্জুৰ কৰিলে। মোক ক’লে, “তোমাৰ যদি কলিকতাত ভাল লাগে,

মোটে 'বেজিগ্নেনচন লেটাৰ'খন পঠাই দিয়া। যদি আকৌ উত্তৰি আহিব বিচৰা তোমাক আমি আকৌ ল'ব ।

সেইদিনা 'এবোড্ৰম'ত থ'বলৈ পঙ্কজ, নিবঞ্জন, শ্ৰী, শাহু, বৰজনা, ননদ ইত্যাদি সকলোৱেই আহিছিল, সকলোৱে শুভেচ্ছা জনাই আশ্বিকৰ আৰু উন্নতি কামনা কৰিছিল। নিবঞ্জন 'মাথোঁ' আনে মুগুনাকৈ কৈছিল, "তোমালোকে এডাল জখলাবে ওপৰলৈ উঠিবলৈ আৰম্ভ কৰিছা, ইয়াৰ শেষ ক'ত মই নাজানো। কিন্তু মনত বাখিৰা জখলাবে যিমানেই ওপৰলৈ যোৱা যায়, সিমানেই ওলৰ বস্ত্ৰবোৰ চকুৰে নমনা হৈ পৰে..."

নিবঞ্জনৰ কথাষাৰৰ কি উত্তৰ দিম ভাবি নাপালোঁ। অজানিতে মোৰ মুখবপৰা ওলাই আহিল, "হোৱেৰ ছেলু আই ন', হোৱাট, ছেলু আই ডু, আই বিলজ টু ন' হোৱেৰ, মোক তুমি লুহুখিৰা, এইবোৰ একো নক'বা, একো নক'বা..."

"ডোণ্ট বি চেণ্টিমেণ্টেল"—নিবঞ্জে মোক ক'লে, "তুমি সকলো মনত বাখিৰা আৰু আশ্বিকক মনত পেলাই দিয়াৰ দায়িত্বও তোমাৰে 'হোৱেৰ ইউ বিলজড্' এগৰাকী প্ৰকৃত জীৱ কৰ্তব্য সিমানেই। ইয়াত যদি তুমি ব্যৰ্থ হোৱা, সেই ব্যৰ্থতা তোমাৰে। তোমাৰ স্বামীৰ নহয়।"

সেইদিনা মই নিবঞ্জনৰ কোনো কথাৰ উত্তৰ দিয়া নাছিলোঁ।

কলিকতাত আৰম্ভ হৈছিল মোৰ এক নতুন জীৱন। ইয়াত মোৰ এটাই পৰিচয় 'মিচেচ্ আশ্বিক বৰুৱা'। দিনে দিনে মই অল্পভ্ৰম কৰিলোঁ মোৰ নিজৰ পৰিচয় কলিকতা মহানগৰীৰ ব্যস্ততাৰ মাজত ক'ববাত হেৰাই গ'ল।

ক্লাব, পাৰ্ক ষ্ট্ৰিটৰ বেট্ৰ'ৰী, চিনেমা, পাৰ্টি, ওৱেল কাৰ্নিভেল ফ্লেট, গাড়ী—এই সকলোৰে মাজত মই দিনে দিনে হেৰাই যাব ধৰিলোঁ।

প্ৰথম যিদিনা ঋত্বিকে কোনো এটা পাৰ্টিৰ পৰা মদ খাই উভতি আহিছিল, সেইদিনা মই শুব পৰা নাছিলোঁ। উচুপি উচুপি কান্দিছিলোঁ। কিন্তু ক'ব নোৱাৰাকৈয়ে এদিন মই অমুভৱ কৰিছিলোঁ। নিশা মদ নাখালে মোৰ যেন ভাল টোপনি নহয়।

মোৰ সৌন্দৰ্য্যৰ উপাসক মিঃ সেনগুপ্ত, মিঃ কাপুৰ, মিঃ ডেভিদ, মিঃ আয়েজাৰ মই নজনাটক মোৰ ঘনিষ্ঠ বন্ধু হৈ গ'ল।

তথাপি কিয় জানো কেতিয়াবা কেতিয়াবা মোৰ নিজকে বৰ নিসঙ্গ লাগে। সেই নিসঙ্গতাৰ মাজত মই নিজকে প্ৰশ্ন কৰোঁ, 'হোৱেৰ ছেল আই গ', হোৱাট ছেল 'আই ডু' ? মই নিজকে উদ্ভৱ দিওঁ 'আই বিলজ টু ন' হোৱেৰ'। মোৰ মনত পৰে নিবঞ্জনলৈ। মোৰ ভেতিয়া মন যায় নিবঞ্জনলৈ লিখিবলৈ, নিবঞ্জনক ধুউব কাষত পাবলৈ। বহু দিন মই নিবঞ্জনলৈ চিঠি লিখিবলৈ বহিছোঁ, তাৰ পিছত কালি পেলাইছোঁ। মোৰ ভেতিয়া এনে লাগে, মোৰ যেন একো ক'বলৈ নাই, একো লিখিবলৈ নাই। মোৰ যেন মন, সস্তা সকলো শেষ হৈ গৈছে।

অৱশেষত মই অমুভৱ কৰিব ধৰিলোঁ। মই যেন হাবি গৈছোঁ, মই পৰাজিত হৈছোঁ। বৰ্ণা বকৱা নামৰ ছোৱালীজনীৰ মৃত্যু হৈছে।

ঋত্বিক ক'লোঁ—“ব'লা, আমি আকৌ অসমলৈ উভতি যাওঁ, তুমি কলেজলৈ যাবা, ময়ো যাম। সন্ধিয়া ব্ৰহ্মপুত্ৰৰ পাৰত, দীঘলী-পুখুৰীৰ পাৰত খোজকাঢ়ি ফুৰিম। বিজ্ঞাত উঠি পাণ-বজাৰলৈ যাম, তাত মাথোঁ থাকিম তুমি আৰু মই। পাৰ্টি নাথাকিব, ক্লাব নাথাকিব, তথাকথিত 'ছচিয়েল এনগেজমেন্ট' নাথাকিব.....।”

মোৰ কথা শুনি ঋত্বিকে হাঃ হাঃকৈ হাঁহিলে আৰু ক'লে, “বৰষুণ হ'লে, ঘৰৰ সমুখৰ বাস্তাত একাঁঠু পানী হ'লে আমি তাত কাগজৰ নাও চলাম। কোৱা, নোকোৱা কিয়; 'মাই লিটল কিড'.....।”

“মই ছিৰিয়াচলী কৈছোঁ। ঋত্বিক”—মই ক'লোঁ, “মই সঁচাকৈয়ে

ইয়াবপবা যোৱাব ভাবিছোঁ।...মোৰ আৰু এই জীৱন সহ্য নহয়।”

হঠাতে মই লক্ষ্য কৰিলোঁ স্বৰ্গিক যেন কিছু গভীৰ হৈ পৰিল। তাৰ পিছত লাহেকৈ ক’লে, “মই জানো তুমি এদিন ইয়াকে ক’ব। কেতিয়াবা যোৱা এনে ভাব হয় মই যেন ক’ববাত ভীষণ ভুল কৰিলোঁ, তথাপি আজি আৰু মই উভতি যাব নোৱাৰোঁ।” মই এৰি অহা জীৱনটোৰ কথা ভাবিব নোৱাৰোঁ, মোৰ হাত-ভৰি এক পিঞ্জৰাব মাজত আৱদ্ধ। তাবপবা মই ওলাই যাবলৈ কেতিয়াও নোৱাৰিম। তোমাৰ দৰে এক বোমাটিক বিপ্লৱী হোৱাৰ সাক্ষ্য মোৰ নাই...যদি তোমাৰ ইয়াত আমনি লাগিছে কিছুদিন ঘৰত থাকি আঁহী, তোমাৰো ভাল লাগিব, মাহীতেও ভাল পাব। জানাই, দিনে দিনে ‘লেবাব ট্ৰাবল’ বেছি হৈছে, মই দীৰ্ঘলীয়া ছুটী পোৱাৰ আশা নাই।”

সেইদিনা মই স্বৰ্গিকৰ কথাৰ একো উত্তৰ নিদিিলোঁ।

অৱশেষত মই ঠিক কৰিলোঁ উভতি যাম। ক’লৈ যাম মই নাজানো, জানো মাথোঁ। মোক যুক্তি লাগে, মোক মাথোঁ। অকণমান যুকলি বতাহ লাগে।

যোৱা কালি মই প্লেনেৰে গুৱাহাটীলৈ গুচি আহিলোঁ। এয়াব-প’ৰ্টলৈ আহি স্বৰ্গিক মোক কৈছিল, “মই বৃদ্ধি নাপাওঁ স্বৰ্গ, তোমাৰ কিহৰ অভাৱ, কিহেৰে তোমাক মই সুখী কৰিব পাৰিম। তোমাক সুখত বাধিবৰ কাৰণে বেচৰকাৰী কলেজৰ চাকৰি এৰি আহি এই কোম্পানীৰ চাকৰিত সোমাইছিলোঁ। সুসজ্জিত ফ্লেট, পাড়ী, বিচৰা অফুসৰি সকলো বস্তুকে মই পাৰ্থ্যমানে দিবলৈ চেষ্টা কৰি আহিছোঁ। ইয়াৰ পিছতো তুমি যদি অনুখী হোৱা, মই নিকপায় স্বৰ্গ।”

ভেতিয়া মোৰ সুখিবৰ মন গৈছিল, ‘তুমি কিয় নিজকে কাকি দিছা স্বৰ্গিক! সিটাই তুমি কোৱাচোন, এই সকলোখিনি একমাত্ৰ মোৰ কাৰণেই কৰিছা? একমাত্ৰ মোক ভাল পোৱাৰ কাৰণে?’

নাই নাই, সেই প্ৰশ্ন মই বুখ কুটাই সুধিব নোৱাৰিলোঁ। মই
অহুভৱ কৰিছিলোঁ। সেই প্ৰশ্ন কৰাব আজি কোনো অৰ্থ নাই, কোনো
প্ৰয়োজন নাই।

কোনো খা-খবৰ নোহোৱাকৈ হঠাৎ মই আহি ওলোৱাত সকলো
আচৰিত হ'ল যদিও মই অহাত সকলোৱে ভাল পালে, বিশেষকৈ
মোৰ মা আৰু ককাইদেৱে। যোৱা নিশা শহুৰৰ ঘৰত থকাৰ পিছত
আজি পুৱা ককাইদেউ আহিল মোক নিবলৈ। ইমান দিনৰ মূৰত
আহিছোঁ। কোনোৱে সেই কাৰণে বাধা নিদিলে।

দিনটো মা আৰু ককাইদেউৰ লগত কলিকতাৰ কথাবোৰ পাতি
মোৰ বৰ আমনি লাগিব ধৰিলে। প্ৰত্যেক মুহূৰ্ততে মা আৰু
ককাইদেউক কিমান ফাকি দিম, মোৰ গল্পবোৰে কিমান বুজাম
মই কিমান সুখী! মই কিমান সুখী !!

সেইবাবে আবেলি পঞ্চজদাক সুধিলোঁ, “তোমাৰ গাড়ীখন এতিয়াও
ঠিকেই চলি আছে নে?”

“অ' আছে”—ককাইদেৱে ক'লে, “অলপ দিনৰ আগতে অঁতাৰ
অয়লিং কৰাইছোঁ, একো ট্ৰাব'ল দিয়া নাই, কিয় তই ক'ববলৈ বাৰ
খুজিছ নেকি?”

“অ' যাম বুলি ভাবিছোঁ।”

“ক'লৈ যাবি?”—ককাইদেৱে ক'লে, “বহুদিন হ'ল, গাড়ীখন
লৈ ওলোৱা নাই”

“তুমি ওলাব নালাগে”—মই এটা বিৰাট ফাকি দি ক'লোঁ,
“মই স্বত্বিকৰ আপোন মাজুহ ছুখবমানৰ তালৈ যাম, দীপিকাওঁতক
ওলাই থাকিবলৈ কৈ আহিছিলোঁ। গাড়ীখন নিলে তোমাৰ একো
অসুবিধা নহয়তো?”

“নহয়”—পঞ্চজদাই অলপ আচৰিত হৈ সুধিলে, “কিন্তু গাড়ী
চলাব কোনে?”

“কিয় মই?”—খুউৰ সাধাৰণ কথা এটা কোৱাব দৰে মই ক'লোঁ,

“বিচেচ্ অধিক বন্দীই, জন হিল্টন কোম্পানীৰ জেবাব অধিকাৰ
পত্নীয়ে গাড়ী চৰেইকট্ট নহয়, জানা আৰু বহুত কাম কৰিব, পাৰা
বহু কাম জানে...”

“সঁচা?”

পঙ্কজদাই আচৰিত হৈ মাথে। মোৰ মুখখনলৈ ভেৰা লাপ চাই
থাকিল। তেওঁ যেন নিজৰ কাণ ছখনকে বিশ্বাস কৰিব পৰা
নাছিল।

এটা বিৰাট কাকি দি মই পঙ্কজদাৰ গাড়ীখন লৈ ওলাই
আহিলোঁ। মই গাড়ীখন চলাই ওলাই অহা দৃশ্যটো মোৰ মূ
আৰু ককাইদেৱে খুউব আচৰিত বস্তু এটা চোৱাৰ দৰে উপভোগ
কৰিলে।

গাড়ীখন লৈ ওলাইহে আহিলোঁ, কিন্তু ওলাই আহি ক’লৈ যাম
মই একো ঠিক কৰিব নোৱাৰিলোঁ। এনেয়ে এবাৰ দীঘলী-পুখুৰীৰ
পাৰেদি নদীৰ পাৰ পালোঁগৈ। তাৰপৰা ইঠাতে কিয় জানো মোৰ
চান ভিউ হোটেলৰ কথা মনত পৰিল। এইখন হোটেলৰ কথা
ককাইদেউৰ মুখত শুনিছিলোঁ, দেখা নাছিলোঁ। অৱশ্যে কলিকতালৈ
যোৱাৰ পিছত ইয়াতকৈ বহু দামী অভিজাত হোটেল, বেইব’ল, বাৰ
দেখিছোঁ, ঘণ্টাৰ পিছত ঘণ্টা কটাই আহিছে।

মোৰ অজানিতে ব্ৰহ্মপুত্ৰ পাৰৰ বাস্তাটোৱেদি মোৰ গাড়ীখন
চান ভিউ হোটেলৰ ফালে আকৃষ্ট হৈ পৰিলে। মই গৈ বেতিয়া
হোটেলৰ সন্মুখত গাড়ীখন বধাইছিলোঁ, তেতিয়া চাৰিওফালে
আবেলিৰ নিৰ্জনতা। হোটেলৰ আলহী যি য’ত আছে হয়তো
নিজ নিজ কোঠাৰ ভিতৰতে আছে। বাৰত ভিৰ কৰিবলৈ এতিয়াও
সন্ধিয়াৰ অতিথি অহাৰ সময় হোৱা নাই।

এগৰাকী অসমীয়া ভদ্ৰ মহিলাক অকলে বাবলৈ সোমাই অহা
দেখি বিচেপচন্ কাউণ্টাৰৰ বাৰমেনজনলৈকে প্ৰায়বোৰ কৰ্মচাৰীয়ে

অলপ হয়তো আচৰিত হৈছিল। কিন্তু বাহিৰত একো কোঁতুহল প্ৰকাশ কৰা নাছিল।

মই এক পেগ্ জীন আৰু এপেকট ইণ্ডিয়া কিচ্ চিগাৰেটৰ অৰ্ডাৰ দি বাৰব এটা চুকত বহি পৰিলোঁ। দুটা চিগাৰেট আৰু দুপেগ্ জীন শেষ কৰি মনটো অলপ কৰকাল লাগিল। হঠাতে কিয় জানো মোৰ নিবন্ধনলৈ মনত পৰিল। ঘড়ীটোলৈ চালোঁ। নিবন্ধন প্ৰেছলৈ আহিবৰ সময় হৈ গৈছে। বিচেপচন্ কাউণ্টাৰলৈ উঠি গৈ হঠাতে নিবন্ধনক অবাৰু কৰি দিবৰ মন গ'ল। নিবন্ধনে মোৰ মাতটো ফ'নত ধৰিব পৰা নাছিল। বিশেষ কথা নাপাতি নিবন্ধনে ক'লে, “ব'বা মই গৈ আছোঁ, ঋদ্ধিকো আছে নহয়?” মই কলোঁ, “ঋদ্ধিক অহা নাই।” নিবন্ধনে আচৰিত হৈ ক'লে, “তুমি অকলে কি কৰিছা?” “মই কি কৰিছোঁ, হাঃ হাঃ হাঃ”—মই হাঁহি দিলোঁ, “তুমি নিজেই চোৱাহি, তোমাৰ ফিনিছ পখীৰ ডেউকাত জুই জলাইছে।”—“কি?”—একো বুজি নোপাৱাৰ দৰে নিবন্ধনে চিঞৰি উঠিল। মই একো উত্তৰ নিদি বিচিভাৰটো নমাই ধলোঁ।

প্ৰায় আধা ঘণ্টাৰ পিছত নিবন্ধন বাৰব ভিতৰলৈ সোমাই আহিল।

মই ভাবিছিলোঁ নিবন্ধন আহি হুলস্থূল কৰি মোক ককৰ্ণনা ক'ব, গালি পাৰিব, জোৰ কৰি বাৰবপৰা লৈ যাব।

আচৰিত; সঁচাই আচৰিত নিবন্ধনটো। নিবন্ধনে মোক কেনেকৈ ইমান সহজভাৱে লৈছে নাজানো।

নিবন্ধনে কেতিয়াবা মদ খাইছিল নে নাই নাজানো। মই দেখাও নাই, শুনাও নাই।

কিন্তু মোৰ সন্মুখত আজি বীয়েৰৰ মাগ্‌টো লৈ কৈছে, “চিয়েৰ্।”

কোনো প্ৰশ্ন নাই। কোনো উদ্বেজনা নাই। কোনো ককৰ্ণনা নাই। নিবন্ধনে ইমান সহজভাৱে কেনেকৈ গ্ৰহণ কৰিছে মই বুজা নাই।

মোৰ বৰ অসহ্য লাগিব ধৰিলে ।

মোৰ এনে লাগিছে নিবন্ধনে যে, গাৰ লাগি থাকিব, ককথনা কবক, জোৰ কৰি মোক ইয়াবপৰা ক'বলৈ লৈ যাওক ।

কিন্তু ক'তা । নিবন্ধনেভে একো কৰা নাই । মাথোঁ এবটল বীয়েৰ শেষ হোৱাৰ পিছত অন্ত এটা বটলবপৰা মাগটোড আৰু বীয়েৰ চাৰিছে ।

নিবন্ধনে মাথোঁ মোক কৈছে : তোমাক মই আকোঁ নতুনকৈ চাইছো বৰ্ণা ।

: মোক, নতুনকৈ ? মোক নতুনকৈ চাবলৈ কি আছে । একো নাই । মোৰ সকলো শেষ হৈ গৈছে ।

নিবন্ধনৰ মতে ইমানখিনি পোৱাৰ পিছতো মই কিহত অনুৰূপ ভেৰ্ত একো বুজিব পৰা নাই ।

সেয়া বুজাবো জানো আজি কিবা অৰ্থ আছে ? নাই, কোনো অৰ্থ নাই ।

: মই তোমাৰ ব্যক্তিগত জীৱনৰ কথা স্থিৰ বিচৰা নাই— নিবন্ধনে বহু সময় নীৰৱে থকাৰ পিছত ক'বলৈ আৰম্ভ কৰিলে : তুমি কলিকতালৈ যোৱাৰ দিনা এয়াৰ-প'ৰ্টত মই তোমাক এঘাৰ কথা কৈছিলোঁ, মনত আছে ?

“আছে ।”

“যদি তুমি ব্যৰ্থ হৈছা, পত্নী হিচাপে সেই ব্যৰ্থতা তোমাৰে—”

“তুমিও কি তাকেই কোৱা ?”—মই একপ্ৰকাৰে চিঞৰি উঠিলোঁ,

“তুমি কি মোক কম্প্ৰ'মাইজ কৰিবলৈ কোৱা ?”

“এইটো ঠিক কম্প্ৰ'মাইজৰ কথা নহয়”—নিবন্ধনে ক'লে, “মই নিজে মান্ন'বাদী আদৰ্শৰ অনুগামী মানুহ, সেই আদৰ্শৰ অনুগামী হিচাপে মই ভাবোঁ, ‘কমবেড’ৰ মহান দাৱিষ এজন প্ৰতিক্ৰিয়া-শীলক প্ৰতিক্ৰিয়াশীল বুলি গালি পৰাতে সীমাবদ্ধ নহয়, ভেৰ্তক এজন কমবেড বনোৱাৰ । নিজৰ আদৰ্শৰ বাবে প্ৰভাৱান্বিত কৰাৰ ।

এগৰাকী বিদূষী পত্নী হিচাপে তোমাৰ দায়িত্ব ঠিক সেই কমবেশৰ দৰে—এই কথাৰ আজি মই ইমান নিৰ্মমভাৱে অনুভৱ কৰিছোঁ কিয় জানা ? নিজৰ আদৰ্শৰ অহঙ্কাৰত মই মাথোঁ। মানুহৰপৰা চিৰ-জীৱন আঁতৰি ফুৰিলোঁ। মাথোঁ। পলাই ফুৰিলোঁ নিজকে আক আনক প্ৰভাৱণা কৰি। তাতোকৈ মই আক একো কৰিব নোৱাৰিলোঁ। মই আজি বৰ বেয়াকৈ অনুভৱ কৰিছোঁ মোৰ আদৰ্শৰ সৈতে মই এটা সম্পূৰ্ণ অলক্ষণীয়া মানুহ.....।”

“কিন্তু, মই একো ভাবি নাপাওঁ ঋতিকে কিয় মোক বুজিব নোৱাৰিলে। এদিন এক মহান আদৰ্শৰ নামতে ঋতিকে সকলোৰে বিৰুদ্ধে থিয় হৈ মই বিয়া কৰাইছিলোঁ, মহাবীৰ ঘৰৰ ল'ৰা বুলি মোৰ ককাইদেউ, মোৰ মা, মোৰ বংশ-পৰিয়ালে হাঁহিছিল। মই ভাবিছিলোঁ ঋতিকে এদিন ইয়াৰ বিৰুদ্ধে বিদ্ৰোহ কৰিব। ভাবিছিলোঁ পচা আভিজাত্যৰ ভণ্ডামিৰ বিৰুদ্ধে আমি এদিন ছয়ো থিয় হ'ব পাৰিম। নতুন সমাজৰ পাতনি মেলিব পাৰিম। কিন্তু ক'তা ? ঋতিকেতো বিদ্ৰোহ নকৰিলে। মাথোঁ। উৱলি যোৱা আভিজাত্যক জীৱনৰ আদৰ্শ হিচাপে গ্ৰহণ কৰিলে.....।”

“ঠিক সেইখিনিতেই ভুল হ'ল ঋণা”—নিৰঞ্জে মোক বাধা দি উঠিল, “ঋতিকেৰ ককাক মহাবী আছিল। কিন্তু সৰ্বহাৰা নাছিল। আজি মই কাম কৰা কাগজখনৰ যেনে পৰ্যায়ৰ চাকৰ, ঠিক তেনেদৰে ঋতিকেৰ ককাকো আছিল তোমাৰ ককাদেউতাৰ তেনে পৰ্যায়ৰ চাকৰ। ছবেলা ছমুঠি গ্ৰেছৰ সাধাৰণ শ্ৰমিক এজনতকৈ ভালকৈ খাবলৈ পোৱাৰ আশাত মই যিদৰে মোৰ মালিকৰ শোষণৰ বিৰুদ্ধে থিয় হ'ব নোৱাৰোঁ; ঠিক তেনেদৰে ঋতিকেৰ ককাকেও তোমাৰ ককাদেউতাৰ বিৰুদ্ধে থিয় হোৱাৰ কথা ভাবিব নোৱাৰিছিল। ছবেলা ছমুঠি আনতকৈ ভালকৈ খাবলৈ পোৱাৰ অজুহাতত আমি সদায় সৰ্বহাৰা জেপীটোক ঠগি আহিছোঁ। মোৰ লক্ষ্য যেনেকৈ মোৰ মালিকৰে সুখৰ ক্ষুদ্ৰতম অংশীদাৰ হোৱা, ঠিক তেনেদৰে

ঋদ্ধিকৰ ককাকৰ আদৰ্শ আছিল যি কে— উপায়েৰে হোৱা ককা-
 দেউতাইতে ভোগ কৰা সুখৰ সামান্য অংশদাৰ হোৱা। তেনে লোকে
 শ্ৰেণীত উঠা।……টিক তেনে এটা পৰিৱেশত ডাঙৰ হোৱা কোনো
 সম্ভাৱনাপৰা কেতিয়াও তুমি বিজ্ঞোহ আশা কৰিব নোৱাৰা। কেতিয়াও
 নোৱাৰা। এই শ্ৰেণীটোৱেই হ'ল আজিৰ সমাজত আটাইতকৈ পুংসক
 শ্ৰেণী। তুমি ঋদ্ধিকবপৰা আঁতৰি আহিব পাৰা। কিন্তু মনত ৰাখিবা
 আজি তুমি, মই আৰু ঋদ্ধিক একে শ্ৰেণীভুক্ত মানুহ। আমাৰ ক্ষোভৰ
 কাৰণ আমাতকৈ ওপৰৰ শ্ৰেণীটোৱে পোৱা সুখ আৰু প্ৰাচুৰ্য্য
 আমাতকৈ ভালত থকা যিটো শ্ৰেণীয়ে চুবুৰীয়া হুঁচুটি ভাত খাবলৈ
 নাপাই অৰ্ধাহাৰে দিনৰ পিছত দিন পাৰ কৰিছে, সিহঁতৰ কাৰণে
 আমাৰ কোনো ক্ষোভ নাই। আমি বিজ্ঞোহ কৰিবলৈ আগবাঢ়ি
 আহিলেও আমি সিহঁতকে সদায় সেই বিজ্ঞোহৰ আমাৰ সুখৰ
 হাতিয়াৰ হিচাপে ব্যৱহাৰ কৰিম…… তুমি ঋদ্ধিকক স্বীকৃতি দিবৰ
 কাৰণে তোমাৰ ঘৰখনক ত্যাগ কৰিছিলো—তোমাৰ, মোৰ বিজ্ঞোহৰ
 পৰিধি ঠিক সিমান লুৰলৈ। তাতোকৈ বেছি নহয়। কিন্তু ইয়াতকৈ
 যেতিয়া ডাঙৰ দায়িত্ব, ডাঙৰ আদৰ্শৰ কাৰণে ত্যাগ কৰিবৰ প্ৰয়োজন
 হ'ব, তেতিয়া পাৰিবা তুমি সৰ্ব্বত্ৰ ত্যাগ কৰি ওলাই আহিবলৈ? যদি
 পাৰা মই জানিম তুমি গঁচাকৈয়ে জয়ী হৈছা। গঁচাকৈয়ে জয়ী
 হৈছা……”

একেলগে বহু সময় কথা কৈ নিবঞ্জন অলপ ব'ল। নিবঞ্জে
 মুখত বিৰিঙি পৰা ঘামবোৰ মচি এচোক বীয়েৰ খালে। ইমান
 সময় মই একেথৰে নিবঞ্জনৰ মুখলৈ চাই তেওঁৰ কথা শুনি
 আছিলোঁ। নিবঞ্জে কথা বহু কৰাত মই মাৰ্শে লাহকৈ সুধিলোঁ—

“মোক এতিয়া তুমি কি কৰিবলৈ কোৱা?”

“মই? মই কি ক'ম?”—নিবঞ্জে ক'লে, “নিজৰ বিষয়ে ভাবিব
 পৰাকৈ মই ভাবোঁ তুমি এতিয়া নিশ্চয় 'মেচিয়ৰ' হৈছা।”

“তথাপি মই বৰ ক্লান্ত হৈ পৰিছোঁ। মই যেন একো ঠিক কৰিব

নোৱাৰা হৈ পৰিছোঁ.....মোক আজি তুমি জানো সেই আশ্ৰয়
দিব নোৱাৰা.....?”

: কি ? মই ?—একেবাবে হুগুনিব লগা কথা এটা শুনাৰ দৰে
নিবঞ্জন চমক খাই উঠিল, “মই তোমাক কি আশ্ৰয় দিম ? মই এটা
দিশহাৰা মানুহ, আলি-দোমোজাত থিয় হৈ পথ বিচৰা মানুহ, .. তুমি
কি অৰ্থ কৰিছা একো বুজা নাই। একো বুজিব পৰা নাই।”

: মই নিজেও একো বুজিব পৰা নাই নিবঞ্জন ! মই নিজেও
একো বুজিব পৰা নাই।

: মোৰো আজি এই মুহূৰ্তত এনে লাগিছে আক বুজাব যেন একো
প্ৰয়োজন নাই। সকলো বুজাব, সকলো চিন্তাব প্ৰয়োজন এতিয়া
শেষ হৈ গৈছে। চিঞৰি চিঞৰি ক’বলৈ মোৰ মন গৈছে, when
the day of judgement comes, we shall not asked what
we have read.”

মই একো উত্তৰ নিদিলোঁ।

নিবঞ্জনেও একো কোৱা নাই।

জুয়ো নিস্তক।

আমি যেতিয়া আহি গাড়ীত উঠিছিলোঁ তেতিয়া নিশা কিমান
মই নাজানো। ঘড়ী চোৱা নাই। হঠাতে ব্ৰহ্মপুত্ৰৰপৰা বৈ অহা
এজাক চৈঁচা বতাহে উত্তপ্ত শৰীৰটো যেন বহুখিনি শীতল কৰি
পেলালে।

অয়ংক্ৰিয় যন্ত্ৰৰ দৰে কিছুদূৰ অহাৰ পিছত মই ক’লোঁ : কোৱা
নিবঞ্জন, একো নোকোৱা কিয় ?

: মই ? মই কি ক’ম ?

: কিবা কোৱা, বহু দিন তুমি মোক তোমাৰ কবিতা শুনোৱা
নাই, ক’বলৈ যদি একো নাই এটা কবিতাকে শুনোৱা।

: কবিতা ? সঁচাই শুনিবা ?

: নিশ্চয়।

: শুনা তেনেহলে, অরুণ্ডে আজি সোণাক শুনা'ল মোৰ কোনো
নিজা কবিতা নাই। কবি নৱকান্তৰ কবিতা শুনিবা ?

: শুনোৱা। যেই কোনো এটা কবিতা হ'লেই হ'ল।

নিবন্ধনে গাড়ীৰ খিৰিকীৰে দূৰৰ শান্ত-শীতল ব্ৰহ্মপুত্ৰখনকৈ চাই
লাহে লাহে কবিতা আবৃত্তি কৰিব ধৰিলে —

‘এই—এতিয়া মই মোক জ্বলাই দিলোঁ।

জ্বলাই দিলোঁ মোৰ প্ৰাচীন ডেউকা।

যি ডেউকাৰে মই উৰিব পৰা নাছিলোঁ।

ধপ্ধপনিৰে কেৱল বতাহ কোবাইছিলোঁ।

—বতাহ

আক জপাই তুলিছিলোঁ বিদ্ৰূপ আৰু হা-ততাল

জ্বলাই দিলোঁ মোৰ হাজাৰ বছৰীয়া ৰাজহাড়

য'বপৰা ওলাইছিল অসংখ্য থুতুকা কামিহাড়ৰ ঠেঙুলি

নিঃশেষ হৈ গৈছিল যাব কামিহাড়ৰ মজ্জাৰ বস।

এক বিচিত্ৰ সূৰ্য্যৰ উত্তাপত মই উমান পালোঁ।

মোৰ ইন্ধনৰ

মোৰ সম্ভানৰ তেজৰ উম

মোৰ জন্ম হ'ল

মোৰ জন্ম হ'ল।*

গাড়ীখন নিশাৰ আন্ধাৰ ফালি মাথে'। গৈ থাকিল।

দূৰত শান্ত-শীতল ব্ৰহ্মপুত্ৰখন বৈ থাকিল এক নিস্তৰ্গ গতিৰে —
যাব গতিৰ শেষ ক'ত মই নাজানো।

মোৰ এনে লাগিল মই যেন মাথে'। এক চিৰপ্ৰৱাহিত নদী—যাব
গতি আছে, শেষ নাই।

জোৰেৰে ‘ষ্টিয়েৰিং হুইল’ডাল মই খামুটি ধৰিলোঁ।

* ফিনিয়ৰ জন্ম-বৰ্ণনা : নৱকান্ত বৰুৱা